

องค์กรทางสังคมกับการพัฒนาประชาคมตำบล : กรณีศึกษา
อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

**Social Organization and the Development
of Tambon Civil Society : A Case Study
In Ubonrat District, Khon Kaen Province**

นางลักษณ์	สุพรรณไชยมาตย์	หัวหน้าโครงการ
ทองศักดิ์	คุ้มไข่น้ำ	ผู้ร่วมวิจัย
ธนพรรณ	ธานี	ผู้ร่วมวิจัย

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

โครงการนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบสาธารณสุข
จากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
ความเห็นและข้อเสนอแนะที่ปรากฏในเอกสารนี้เป็นของผู้วิจัย
มิใช่ความเห็นของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

25 ธันวาคม 2542

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “องค์กรทางสังคมกับการพัฒนาประชาคมตำบล : กรณีศึกษาอำเภอบุตรรัมย์ จังหวัดขอนแก่น” เกิดขึ้นจากการที่สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ได้กำหนดกรอบวิจัยเรื่อง การกระจายอำนาจและสุขภาพอันเป็นแนวคิดที่ทันสมัย สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่เน้นความเข้มแข็งและกระบวนการเรียนรู้ของคน และการพัฒนาในแนวประชาคม ภายใต้กรอบวิจัยดังกล่าวจึงได้เกิดแนวคิดที่จะศึกษาความเชื่อมโยงขององค์กรทางสังคมและการพัฒนาประชาคมตำบลในพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งจังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณ นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ ผู้จัดการชุดวิจัย ที่จุดประกายแนวคิดในการวิจัยเรื่องนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และให้โอกาสคณะผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องดังกล่าว งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ดังเช่น นายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงทานทิพย์ ชำรงวรารากร จากโรงพยาบาลอุบลรัตน์ และมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ ที่ได้เอื้อเฟื้อข้อมูลและเสนอแนวคิดในการพัฒนาแบบองค์รวม ผู้นำองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และประชาชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทางราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง อำเภอบุตรรัมย์ จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็น จนทำให้เอกสารวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์ ขอขอบคุณคุณสุนทร สุกรปัทมกร ที่ช่วยพิมพ์ ตรวจทานต้นฉบับ และที่สำคัญขอขอบคุณสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ

คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานวิจัยฉบับนี้ จะช่วยเผยแพร่ความเข้าใจเรื่องประชาคมในชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในทุก ๆ ด้านของชุมชนและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

นงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์

หัวหน้าโครงการวิจัยฯ

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 ประเด็นคำถามวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย	3
1.6 นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา	6
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม	6
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน	11
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน	12
2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย	17
บทที่ 3 ผลการศึกษา	19
3.1 สภาพทั่วไปของอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น	19
3.2 สภาพทั่วไปของตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น	20
3.3 กระบวนการเกิดประชาคมตำบล	25
3.4 การศึกษาเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำให้ประชาคมตำบล เกิดความเข้มแข็ง	36
3.5 ประชาคมตำบลและการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ ของประชาชน	39
3.6 องค์กรเกื้อหนุนต่อการสร้างประชาคม	42
บทที่ 4 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	50
บรรณานุกรม	55

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	57
ภาคผนวก ก. โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี	58
ภาคผนวก ข. ชมรมชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง	69
ภาคผนวก ค. สรุปผลการวิเคราะห์การสำรวจชุมชนตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง	75
ภาคผนวก ง. ประเด็นคำถามที่ใช้ในการวิจัยและตัวอย่างแบบสัมภาษณ์	84
ภาคผนวก จ. ประมวลภาพจากการศึกษา	99

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 สรุปข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงอำเภออุบลรัตน์	24
ตารางที่ 3.2 องค์กรชุมชนตำบลทุ่งโป่ง	34
ตารางที่ 3.3 องค์กรชุมชนตำบลโคกสูง	35
ตารางที่ 3.4 สมาชิกและรายได้ อบต.ทุ่งโป่ง และ อบต.โคกสูง ปี 2541	44
ภาคผนวก	
ตารางภาคผนวกที่ 1 เปรียบเทียบสภาพสาธารณสุขในตำบลที่ศึกษาในปี พ.ศ.2541	76
ตารางภาคผนวกที่ 2 สถิติอาชญากรรมตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง	76
ตารางภาคผนวกที่ 3 อายุและสถานภาพสมรสของผู้ให้สัมภาษณ์	77
ตารางภาคผนวกที่ 4 สมาชิกและแรงงานในครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์	77
ตารางภาคผนวกที่ 5 การไปทำงานต่างถิ่นของครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	77
ตารางภาคผนวกที่ 6 การประกอบอาชีพของครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	77
ตารางภาคผนวกที่ 7 สภาพการผลิตข้าวและการออมของครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	78
ตารางภาคผนวกที่ 8 สภาพการเปลี่ยนแปลงเงินออมและรายจ่ายของครัวเรือนให้สัมภาษณ์	78
ตารางภาคผนวกที่ 9 การถือครองที่ดินของครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	78
ตารางภาคผนวกที่ 10 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการผูกขาดการค้าสินค้าเกษตร ในตำบล	79
ตารางภาคผนวกที่ 11 สภาพการเป็นหนี้ของครัวเรือนที่สัมภาษณ์	79
ตารางภาคผนวกที่ 12 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพ	79
ตารางภาคผนวกที่ 13 การเป็นสมาชิกกลุ่มของครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	79
ตารางภาคผนวกที่ 14 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการขัดแย้งในตำบล	80
ตารางภาคผนวกที่ 15 ข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาตำบลของประชาชน	80
ตารางภาคผนวกที่ 16 ความเห็นด้านการพึ่งพากันของประชาชนในตำบล	81
ตารางภาคผนวกที่ 17 การจัดการด้านสุขภาพของสาธารณสุขชุมชน	81
ตารางภาคผนวกที่ 18 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับปัญหาของตำบล	82
ตารางภาคผนวกที่ 19 ความเห็นของประชาชนด้านความสงบและความปลอดภัย	82
ตารางภาคผนวกที่ 20 ความเห็นของประชาชนเรื่องประชาคมตำบล	83

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวคิดของคุณวิบูลย์ เข็มเฉลิม	14
ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (SCD)	16
ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการวิจัย	18
ภาพที่ 4 ที่ตั้งของตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง	21

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่อง องค์การทางสังคมและการพัฒนาประชาคมตำบล :

กรณีศึกษาอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกระบวนการเกิดประชาคมตำบลและองค์การทางสังคมในชุมชนตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น โดยใช้วิธีวิจัยเชิงวิเคราะห์ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์การพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานพัฒนาในพื้นที่ สนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน และสัมภาษณ์ประชาชนโดยใช้แบบสอบถาม โดยเลือกประชาชนจากครัวเรือนที่มีฐานะแตกต่างกันในชุมชนและไม่ได้ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการองค์การในชุมชน สัมภาษณ์ทุกหมู่บ้าน ๆ ละ 9 ครัวครัว จำนวนรวม 180 ครัวครัว พบว่าวิถีชีวิตชุมชนชนบทมีความเป็นประชาคมในระดับหมู่บ้าน ความเชื่อมโยงของชุมชนตามแนวประชาคมในระดับตำบลโดยพื้นฐานในมิติของศาสนาวัฒนธรรมและเครือญาติ จากการศึกษาสรุปได้ว่า ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบลเกิดขึ้นไม่นาน ได้แก่ การกระจายอำนาจการปกครองและการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชน ปัจจัยภายในชุมชนที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบลคือ ระบบเครือญาติโดยเฉพาะทางญาติฝ่ายหญิง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีเศรษฐกิจพอเพียง การรวมกลุ่มชาวบ้าน เกิดกระบวนการเรียนรู้และมีผู้นำชุมชนดี ในทั้งสองชุมชนมีประชาคม แต่เป็นคนละระดับ องค์การทางสังคมในชุมชนส่วนใหญ่จัดตั้งโดยรัฐเหมือนกันทั้งสองตำบล องค์การที่มีเครือข่ายทำงานชัดเจนเหนือระดับหมู่บ้านคือ อสม. และ อบต. ลักษณะการทำงานของทั้งสององค์กรเป็นไปตามกรอบของทางราชการ ในปัจจุบันแม้้องค์กรเหล่านี้จะเป็นที่ยอมรับของชุมชนแต่ยังไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากรของชุมชน เมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนจากการเกษตรเป็นอุตสาหกรรม ความขัดแย้งและการขาดการประสานงานระหว่างกลุ่มเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประชาคมตำบลอ่อนแอเช่นกรณีตำบลโคกสูง ส่วนตำบลทุ่งโป่งมีปัจจัยที่ช่วยให้เกิดประชาคมที่ชัดเจนกว่า เช่น สภาพชุมชนที่ยังคงเป็นภาคเกษตร ไม่มีความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรรุนแรง อบต.สามารถประสานงานในแนวราบได้ดี เนื่องจากผู้นำ อบต.และสมาชิกได้รับประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรภายนอก เช่น โครงการพัฒนาชุมชนยั่งยืนฯ และเครือข่าย ทำให้ อบต.มีการประชุมต่อเนื่อง มีการกำหนดกิจกรรมและประสานผลงาน จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะของชุมชน ทำให้เกิดการประสานงานในแนวราบได้ จนสามารถแก้ปัญหาแหล่งน้ำของตำบลได้โดยประชาชน ซึ่งเป็นตัวอย่างของการเกิดประชาคมในตำบลทุ่งโป่ง

จากการศึกษาครั้งนี้ สรุปได้ว่า พื้นฐานประเพณีวัฒนธรรมอีสานและระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญที่เอื้อให้เกิดประชาคมตำบลในสภาวะปกติของชุมชนเกษตร แต่กลับไม่เพียงพอที่จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนได้ องค์การชุมชนต้องสร้างระบบการทำงานที่มีการประสานงานในแนวราบ มีการบริหารจัดการและโปร่งใส กระบวนการตัดสินใจแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ดีก็เมื่อประชาชนสำนึกว่ากิจการสาธารณะคือภารกิจของตนด้วย

คำสำคัญ : ประชาคม, อบต., พัฒนยั่งยืน, องค์การชุมชน, ความเข้มแข็งของชุมชน

ABSTRACT

Social Organization and the Development of Tambon Civil Society : A Case Study in Ubonrat District, Khon Kaen Province, Thailand.

Nongluck Suphanchaimat, Tanongsak Kumkainam and Tanapan Tanee

This study is a comparative study of the development of civil society in two sub-districts, Tung Pong and Kok Sung in Ubonrat District Khon Kaen Thailand. Using an analytic research approach, data were gathered by key informant interviews, community leaders' group discussion and compact questionnaires. It was found that civil society have been existed at village level and closely related to cultural and mythical belief. Civil action and linkage at the sub-district or "Tambon" level were also existed through kinship and cultural beliefs. External factors which facilitate civil society at tambon level are the country's administrative reform of decentralization and the new constitution which recognize the community rights in resource management. Internal factors are fundamentally endowed and related to matri-archal kinship system, indigenous knowledge, sufficient economy, people organization, good leader and interactive learning. In both tambons, there were similar formal groups supported by the government. Tambon organization and a group of village health volunteers were foremost accepted by the people. The two groups appeared to have good communication network above village level. Both organizations were dependent on external funding and bureaucratically supervised. The change from agricultural to industrial based community as found in Tambon Kok Sung became an important condition that weaken traditional civil society in the area. There are exists conflicts of land and water uses. This conflict has not been concertedly solved by existing people organizations including Tambon Administrative Organization. In contrary, Tambon Tung Pong has remained agricultural based without serious resource management problem and socially knitted by kinship. Tambon civil society in this case was strengthened by interactive learning process, people participation and progressive leaders. Experiences learned from working with the NGO in the community enable Tambon leaders to modify their way of communication through series of meeting planning and evaluation. Water management system which has been totally run by villagers was a unique example of people civil society of this Tambon. As a result it was found that Tambon Tung Pong were more serene and self sufficient as compared to Tambon Kok Sung. Example drawn from this study suggested that existing culture and mythical belief as well as kinship were supporting civil society in the rural community under normal and agricultural condition but it was not enough to tackle emerging conflicts along the path of development. Existing people organization and interest groups need to develop interactive communication systems, good management and transparency and democratic decision making. All these can only come about when people realized that public issues are, in deed, individual concerns.

Key words: Civil Society, Tambon Administrative Organization, Sustainable Development, Community Organization, Community Empowerment.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “การพัฒนา” เป็นเรื่องสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์โดยตลอด ซึ่งนักวิชาการและนักพัฒนาทั้งหลายได้อธิบายความหมายไว้มากมาย เมื่อสรุปแล้วจะเห็นว่าเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมายในทางที่ดีขึ้น จากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ไปสู่สภาพที่ดีกว่า โดยครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพื่อสร้างความเป็นธรรมและความเสมอภาคของคน ปรับปรุงคุณภาพชีวิต และเพิ่มความสามารถของคนในการแก้ไขปัญหาได้มากขึ้น

การดำเนินงานพัฒนาจะให้บรรลุผลต้องมีทิศทางพัฒนาที่ชัดเจน ซึ่งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เกิดความทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ในอดีต องค์การที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคือภาครัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศโดยอาศัยข้อบัญญัติ กฎหมาย รวมทั้งแผนพัฒนาประเทศเป็นเครื่องมือและกลไกในการดำเนินงาน เช่น การจัดสรรงบประมาณ การกระจายความเจริญโดยผ่านอำนาจรัฐ ในยุคปัจจุบันรัฐบาลเริ่มเห็นความสำคัญของการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้มากขึ้น จึงมีการตราพระราชบัญญัติสภาพาบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ขึ้น เป็นผลให้ตำบลได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารเป็นการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นอีกรูปแบบหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะให้บังเกิดผลจากแนวความคิดของการกระจายอำนาจในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบลและการส่งเสริมให้ชุมชนมีองค์การที่เข้มแข็งนั้นยังไม่เกิดผลเป็นที่น่าพอใจ โดยเฉพาะในด้านการบริหารและดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล มีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากความไม่พร้อมหลายประการ ประชาชน กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ รวมทั้งสมาชิก อบต. เองยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของ อบต. ที่ชัดเจน อีกทั้งยังถูกรอบงำด้วยระบบราชการ ซึ่งมีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ควบคุมดูแลอยู่เบื้องหลัง (โกวิทย์ พวงงาม, 2540 : 37-38)

อย่างไรก็ตาม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดกรอบนโยบายการพัฒนาโดยเน้นให้ความสำคัญของ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยยึดหลักการว่า “การพัฒนาประเทศคือการพัฒนาคน” เพื่อให้คนได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพมี

ภูมิปัญญาความคิดที่จะแก้ไขปัญหามาของตนเอง มีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539 : 4-11)

ในการนี้หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนก็ได้กำหนดความคาดหวังหรือวิสัยทัศน์ของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า ต้องพัฒนาคนให้มีศักยภาพอยู่ในสังคมที่มีความอบอุ่น และเอื้ออาทรต่อกัน ให้กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนมีพลังและมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถคิดบริหารและจัดการแก้ไขปัญหามุมมองของตนเองได้ ซึ่งผลจากการพัฒนาดังกล่าวจะทำให้สังคมมีความสันติ อยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนและนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในที่สุด

ในส่วนขององค์กรชุมชนนั้น เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักจะเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ การดำเนินงานจึงมักถูกรวบรัดด้วยระบบราชการ ทำให้ประชาชนขาดศักยภาพในการคิดริเริ่มตัดสินใจด้วยตนเอง สังคมจึงเกิดความอ่อนแอหรือขาดความเป็นประชาสังคม (Civil Society) และเป็นสังคมที่ชอบพึ่งพิงผู้อื่นอยู่ตลอดไป (ประเวศ วะสี, 2540 : 11-20) ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนจึงขึ้นกับการกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่ และศักยภาพของชุมชนที่จัดระบบการจัดการกลุ่ม เพื่อให้องค์กรมีความเข้มแข็งอย่างถาวรได้

ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว แนวความคิดของ “ประชาคมตำบล” จึงเกิดขึ้นท่ามกลางความเรียกร้องและความสนใจของนักปฏิบัติการและนักพัฒนาทั้งจากภาครัฐและเอกชน ที่หวังว่าจะเห็นการรวมตัวของกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้ามาร่วมกันแก้ไขปัญหามุมมองของทุกคนในชุมชน ถ้ายังกลุ่มมีลักษณะการทำงานแบบเครือข่ายหรือพหุภาคีในแนวทางพัฒนาท้องถิ่น จะยิ่งช่วยให้เกิดพลังความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน ความเป็นประชาคมก็จะก่อตัวขึ้นในชุมชน ดังนั้นความเป็นประชาคมจึงไม่ใช่การจัดตั้งองค์กรใหม่ หากแต่ควรประกอบไปด้วยตัวแทนประชาชนในชุมชนในรูปของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ทั้งจากภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ ช่วยกันทำงานด้านสาธารณะอย่างเป็นระบบ จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนได้รับการแก้ไข และเกิดผลดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น

การรวมตัวและการบริหารจัดการ การพัฒนาในรูปแบบของประชาคมตำบลได้เกิดขึ้นแล้วในบางพื้นที่ โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จก้าวหน้าในการพัฒนา จนมีหลายพื้นที่เกิดความสนใจที่จะนำรูปแบบหรือแนวทางไปปรับใช้ในพื้นที่ของตน แต่ในขณะเดียวกันอาจมีพื้นที่บางแห่งดำเนินการตามแนวคิดเรื่องนี้แต่ไม่บังเกิดผลตามที่คาดหวังไว้ ทั้งนี้จะมีองค์ประกอบบางอย่างที่มีผลต่อความสำเร็จหรือเป็นอุปสรรค โดยเฉพาะองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาประชาคมตำบล

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบดังกล่าว โดยศึกษาเฉพาะกรณีที่ทำเนิการในพื้นที่อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เพื่อได้ข้อสรุปสำหรับ เสนอแนะแนวทางให้ประชาคมตำบลต่าง ๆ ทั่วไป นำไปปรับใช้ให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษากระบวนการของการเกิดประชาคมตำบล
- 1.2.2 เพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้างชุมชนที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบล
- 1.2.3 เพื่อศึกษาเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำให้ประชาคมตำบลเกิดความเข้มแข็ง
- 1.2.4 เพื่อศึกษาพัฒนาการของประชาคมตำบลที่มีผลต่อการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และ สุขภาพของประชาชน

1.3 ประเด็นคำถามวิจัย

- 1.3.1 สภาพการเกิดประชาคมตำบลเป็นอย่างไร
- 1.3.2 เงื่อนไขที่ทำให้เกิดประชาคมตำบลมีอะไรบ้าง
- 1.3.3 การเกิดประชาคมตำบลส่งผลต่อเศรษฐกิจ สังคมและสุขภาพของประชาชนอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตในด้านพื้นที่ ทำการศึกษาในพื้นที่ 2 ตำบล ของอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น คือ ตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง โดยมุ่งหวังที่จะเปรียบเทียบระหว่างตำบล โดยอาศัยตัวชี้วัดความแตกต่างด้านองค์ประกอบ กระบวนการเกิดประชาคม และผลของการเกิดประชาคมต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน อย่างไรก็ดี การรวมตัวกันของคนในชุมชน อาจมีขอบเขตกว้างขวางกว่าตำบลเดียว แต่การศึกษานี้จะพิจารณาในรายละเอียดเฉพาะในส่วนที่องค์กรต่าง ๆ มีเครือข่ายเชื่อมโยงกัน ในบริบทของตำบล

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ทำการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเกิดประชาคมตำบล ลักษณะโครงสร้างชุมชนที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบล เครือข่ายองค์กรชุมชนทำให้ประชาคมตำบลเกิดความเข้มแข็งและพัฒนาการของประชาคมตำบลที่มีต่อการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของประชาชน ระหว่างตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง

1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงวิเคราะห์ (analytic research design) ซึ่งนอกจากการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้ว ได้มีการดำเนินงานในการเก็บข้อมูลดังนี้

1.5.1 สัมภาษณ์ผู้นำระดับสูงของตำบล ได้แก่ ประธาน อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐใน 2 ตำบล จำนวน 18 คน

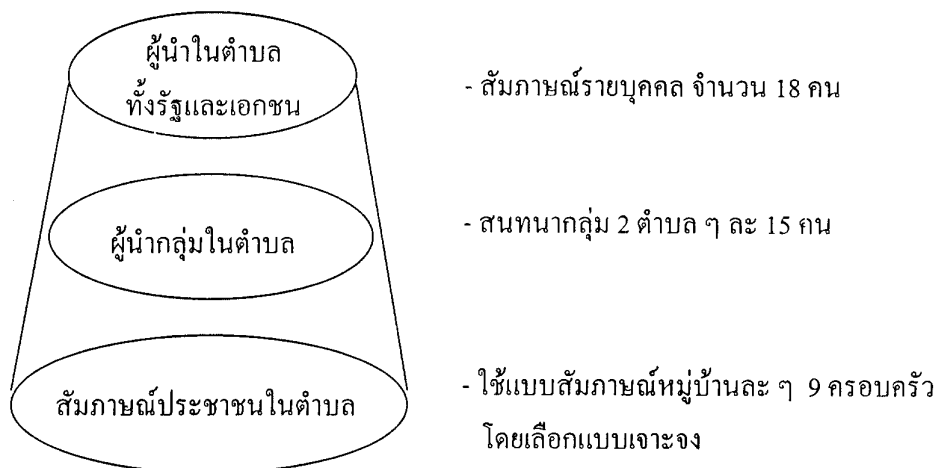
1.5.2 สัมภาษณ์ผู้จัดการโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (SCD) และนักวิจัยโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ จำนวน 2 คน

1.5.3 จัดการสนทนากลุ่มในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง ในวันที่ 24 มีนาคม และวันที่ 5 เมษายน 2542 โดยเชิญตัวแทนผู้นำชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละตำบล ดังนี้

- ประธาน อสม. 2 คน (ระดับตำบล 1 คน ระดับหมู่บ้าน 1 คน)
- สมาชิก อบต. 4 คน (ฝ่ายบริหาร 2 คน ฝ่ายสภา 2 คน)
- กลุ่มสตรี 1 คน
- กลุ่มออมทรัพย์ 1 คน
- อาสาพัฒนาชุมชน 1 คน
- กลุ่มเยาวชน 1 คน
- ผู้นำเกษตร 1 คน
- ผู้นำกลุ่มอาชีพ 1 คน

1.5.4 สัมภาษณ์ประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้เป็นผู้นำชุมชนโดยใช้แบบสัมภาษณ์ในตำบลทุ่งโป่ง 72 ครอบครัว และตำบลโคกสูง 108 ครอบครัว โดยให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้เลือกประชาชนจากตัวแทนกลุ่มครอบครัวที่มีฐานะดี ปานกลาง และยากจน อย่างละ 3 ครอบครัว ในแต่ละหมู่บ้าน

สรุปขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.5.5 จัดทำสัมมนาเสนอรายงานการศึกษาแก่ผู้นำชุมชนทั้งสองตำบลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

1.6 นิยามศัพท์

“ประชาคมตำบล” หมายถึง องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีการรวมกลุ่มกันในตำบลที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องพร้อมกันไป ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชน

“อบต.” หมายถึง องค์กรบริหารส่วนตำบลของพื้นที่ที่ทำการศึกษา ที่ได้แก่ ตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

“องค์กรชุมชน” หมายถึง กลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวจัดขึ้นในชุมชนทั้งแบบทางการและไม่ใช่องค์กร ในการวิจัยนี้มีความหมายรวมถึงองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวบ้านเองและองค์กรที่หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นผู้เริ่มที่มีกิจกรรมอยู่ในพื้นที่ทำการวิจัย

“การพัฒนาที่ยั่งยืน” หมายถึง การพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของประชาชน เพื่อให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะยาว มีศักยภาพในการพึ่งตนเองอยู่ในครอบครัวหรือสังคมที่อบอุ่นและสิ่งแวดล้อมที่ดี มีองค์กรที่เข้มแข็ง สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้

“ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน” หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการขององค์กรในการตัดสินใจ วางแผน/กิจกรรม แก้ไขปัญหาขององค์กรอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

“SCD” หมายถึง โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น หรือ Sustainable Community Development Project

“โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำพอง” หมายถึง โครงการพัฒนาเอกชนซึ่งดำเนินงานสนับสนุนองค์กรชาวบ้านที่ทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง ในพื้นที่ศึกษา

“ชมรมอนุรักษ์ลำน้ำพอง” หมายถึง ชมรมชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาที่รวมตัวกันทำงานด้านการอนุรักษ์ลำน้ำพอง ในพื้นที่ศึกษา

บทที่ 2

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม

คำว่าประชาคม จะเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย แต่ถ้าพูดถึงการรวมตัวกันของประชาชนเพื่อประกอบกิจกรรมของส่วนรวม แก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน เราก็จะเห็นภาพการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ในสังคมไทย แตกต่างไปบ้างตามพื้นฐานวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นสังคมไทยจึงคุ้นเคยกับคำว่า “ชุมชน” มากกว่า “ประชาสังคม” หรือ “ประชาคม” ไม่ว่าเราจะเรียกปรากฏการณ์การรวมตัวของประชาชนในรูปแบบใดก็เชื่อว่าสังคมไทยมีการรวมตัวกันของประชาชนอยู่แล้ว หากแต่การรวมตัวของประชาชนแต่ละชุมชนทั้งในเขตเมืองหรือชนบท มีระดับของการพัฒนาที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ บทบาทของรัฐที่เข้ามาสนับสนุนในการจัดตั้งและดำเนินงาน ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญที่อาจจะช่วยผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม รวมตัว หรืออาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาองค์กรของชุมชนก็ได้

ดังนั้น ประชาคมและชุมชนจึงเป็นเรื่องที่คล้ายคลึงกันมาก และยังมีมิติการมองว่าประชาคมในแต่ละพื้นที่หรือชุมชนใด ๆ มีความเข้มแข็งอย่างไรบ้าง ซึ่งได้มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายแตกต่างกันไป ดังนี้

(1) ความหมายของประชาคม

คำว่า “ประชาคม” หรือ “ประชาสังคม” มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Civil Society ซึ่งมีนักวิชาการใช้คำภาษาไทยแตกต่างกันออกไปหลายคำ เช่น ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ใช้คำว่า “ประชาคม” อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ใช้คำว่า “อารยสังคม” ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ใช้คำว่า “สังคมประชาธรรม” ชัยอนันต์ สมุทรวนิช ใช้คำว่า “วิถีประชา” ธีรยุทธ บุญมี ใช้คำว่า “สังคมเข้มแข็ง” ชูชัย สุภวงศ์ ใช้คำว่า “ประชาสังคม” เป็นต้น โดยมีบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกันเท่าที่รวบรวมได้ดังต่อไปนี้

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2539) ให้ความหมายว่า “ประชาคม” หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539) ให้ความหมายว่า “อารยสังคม” เป็นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนที่ครอบคลุมทุกคนชั้นของสังคม โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับ

ประเด็นของ “คนชั้นกลาง” “การมีส่วนร่วม” “ความผูกพัน” และ “ความสำนึกของความเป็นพลเมือง” กล่าวคือ มีการแสวงหาความร่วมมือและการมีส่วนร่วมด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง หรือ Citizenship นั้นเอง

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (อ้างจากอนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, 2541) อธิบายสังคมประชาธรรมว่า หมายถึง “สังคมที่ประชาชนทั่วไปต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น” โดยนัยยะของความหลากหลายขององค์กรนี้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กร ชมรม สมาคม ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้น จึงเป็นเสมือน “สังคม” ของ “ประชา” ซึ่งเป็นส่วนของสังคมที่มีใช้ภาครัฐดำเนินการโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย และก็ไม่ใช้ภาครัฐกิจซึ่งดำเนินการโดยมุ่งหวังผลกำไร เป็นสำคัญ

ชัยอนันต์ สมุทรวนิช (2539) ให้ความหมายของ “วิถีประชา” ว่าหมายถึง การรวมกลุ่มขององค์กรต่าง ๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาทุกฝ่ายในระดับพื้นที่ (ย่อย ๆ) อาจเป็นพื้นที่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

ธีรยุทธ บุญมี (2536) ได้อธิบายถึงประชาคมในลักษณะของ “สังคมเข้มแข็ง” ว่าเป็นพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วน ทุกวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งหากมั่นใจว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ปัญญาชน ชาวบ้าน ร่วมกันผลักดันสังคมปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานก็จะเปลี่ยนแปลงได้

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540) ให้ความหมายของคำว่า “ประชาสังคม” หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

เดวิด แมทธิวส์ (David Mathew, 1999) แห่งมูลนิธิเคเทเทอริง เป็นอีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความสนใจศึกษาเรื่องประชาสังคม โดยให้คำนิยามว่า “ประชาสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เชื่อมอยู่ระหว่างงานส่วนบุคคล ครอบครัวและเพื่อนในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งเป็นโลกของรัฐบาล และสถาบันทางการต่าง ๆ เมื่อคิดถึงประชาสังคมในสหรัฐอเมริกา เราจะคิดถึงโบสถ์ ชุมชน สโมสร และสมาคมของย่านชุมชนเรานี้ถึงกลุ่มคนที่มาพบปะกันในร้านอาหารเพื่อพูดคุยเรื่องสถานการณ์โลกหรือการประชุมของชาวเมืองเรื่องพื้นที่ขยะ” ดังนั้นเมื่อเราศึกษาเรื่องประชาสังคม เราจึงศึกษาองค์ประกอบของสังคมในส่วนนี้

จะเห็นว่า คำว่า “ประชาคม” มีการนิยามศัพท์แตกต่างกันไป แต่โดยรวมแล้ว ประชาคมเป็นปรากฏการณ์ที่คนในชุมชน องค์กรในชุมชนมีการสื่อสารกัน ร่วมมือกัน ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสังคม แก้ปัญหาสังคม เกิดการรวมตัวกันของประชาชนที่มีพันธกิจร่วมกัน เพื่อจัดการกับกิจกรรมภายในชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนและต่อชุมชน การรวมตัวกันเช่นนี้ไม่ได้หมายถึงการจัดตั้งองค์กรใหม่ ไม่ได้หมายถึงการรวมตัวกันตามอำนาจของกฎหมายหรืออำนาจเงินเท่านั้น

(2) ลักษณะของประชาคม

ลักษณะของประชาคมบางประการสรุปได้ดังต่อไปนี้ (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิจารณ์สกุล, 2541)

1) **มีความหลากหลาย** : ความหลากหลายนับเป็นคุณลักษณะสำคัญในเชิงองค์ประกอบของสังคม กล่าวคือ สังคมใด ๆ ที่ขาดความหลากหลาย ถ้ามีมิติเดียวรูปแบบเดียวก็จะเป็นสังคมที่ขาดการเรียนรู้ ขาดจินตนาการที่เอื้อให้เกิดพัฒนาการกับคนรุ่นต่อ ๆ ไป ลักษณะของสังคมก็เปรียบได้ดั่งเช่นระบบนิเวศของธรรมชาติที่ยึดเกี่ยวได้อย่างสมดุลบนพื้นฐานของความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็นความหลากหลายด้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1) ความหลากหลายของการรวมตัว เช่น ประชาชนรวมตัวเป็นกลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สภา สมาพันธ์ สหกรณ์ คณะกรรมการ

1.2) ความหลากหลายเชิงพื้นที่ การรวมตัวไม่ได้จำกัดตามสภาพกายภาพที่ตายตัว อาจหมายถึงการรวมตัวแบบ กลุ่มจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชน ป๊อกร เขต แขวง ย่าน ละแวกบ้าน หรืออาจเป็นขอบเขตเชิงลุ่มน้ำ สายน้ำ คลอง และแม้กระทั่งเขตเศรษฐกิจ เช่น นิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่ชายฝั่ง เป็นต้น

1.3) ความหลากหลายในรูปแบบของกิจกรรม เช่น กลุ่มทางสื่อ กลุ่มด้านการศึกษา วิจัย กลุ่มด้านการแสดง ด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

1.4) ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ/ปัญหา เช่น การสังคมสงเคราะห์ การออมทรัพย์ การเกษตรและอาชีพ การเมือง การสาธารณสุข เป็นต้น

1.5) ความหลากหลายของกลุ่มคนที่มารวมกัน ตั้งแต่วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ รวมกระทั่งถึงผู้ด้อยโอกาสทางสังคมอื่น ๆ

2) **มีความเป็นชุมชน** : ความเป็นชุมชนอาจครอบคลุมถึงอาณาบริเวณขนาดใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อกันในทางใดทางหนึ่ง หรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ความเป็นชุมชนอาจเป็นชนบทหรือเมืองก็ได้

3) **รวมตัวกันบนจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหรือบนสำนึกสาธารณะ** : ด้วยสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) ของสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

4) **มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง** : ด้วยพื้นฐานแห่งการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ (Interactive learning through action) ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

5) **มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร** : มีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสาร แลกเปลี่ยน ตลอดจนสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication and Network)

(3) องค์ประกอบของประชาคม

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541) ได้นำเสนอภาพของสังคมอุดมคติมีประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) **มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน** : คนในองค์กรหรือกลุ่มประชาคมจะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันจึงมีความจำเป็น

2) **มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง** : ด้วยองค์ประกอบของประชาคมที่มีความหลากหลายซับซ้อนและร่วมสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนั้น การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรับรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

3) **มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง** : ด้วยความเป็นองค์กรของสังคมที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมของอำนาจรัฐ ประชาคมจึงต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของความสำนึกที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกันบนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยอำนาจรัฐย่อมทำให้องค์กรและการดำเนินกิจกรรมขาดอิสระ ในที่สุดจะขาดความยั่งยืนต่อเนื่อง หรือกล่าวอีกด้านหนึ่ง การเกิดและการเจริญเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ว่า ระดับแห่งจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (Civic Consciousness) จะแสดงศักยภาพในการแก้ปัญหาาร่วมกันที่ซับซ้อนของชุมชนหรือท้องถิ่นได้มากน้อยเพียงใด

4) **มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์** : การรวมกลุ่มของประชาคมบนพื้นฐานที่หลากหลายนั้นจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี ความรักสมานฉันท์จะเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการร่วมมืออย่างมีพลัง

5) **มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้** : จินตนาการเป็นพลังของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในสังคมอย่างสร้างสรรค์มีศักดิ์ศรี แต่จินตนาการอย่างเดียวไม่พอ ต้องอาศัยสติปัญญา ความรู้ในการแก้ปัญหา ดังนั้น ประชาคมจึงจำเป็นต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มเติมได้ตลอดเวลา

6) **มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน** : การเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมจะช่วยให้เกิดพลัง “เกิดปัญญาหมู่” “เกิดใจหมู่” การก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จำเป็นต้องอาศัย

เทคนิควิธีการมากมายหลากหลายสอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องมีการคิดร่วมกัน

7) **มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง/มีเครือข่ายความร่วมมือ** : การสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้สังคมเติบโตอย่างมั่นคง การสื่อสารจะไม่เป็นการสั่งการในแนวดิ่ง แต่จะเป็นการสื่อสารในแนวราบ ดังนั้นการคิดค้นรูปแบบการสื่อสารและการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ นับเป็นสิ่งสำคัญต่อประชาคมอย่างยิ่ง

8) **มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ** : จุดอ่อนของภาคสังคมคือความสามารถในการจัดการ การเติบโตของภาคธุรกิจที่มีความเข้มแข็ง มีพลังก็เพราะมีระบบการจัดการที่ดี ดังนั้น การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี การจัดการที่ดีต้องคิดถึงองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพทั้งคนและองค์กร

(4) ลักษณะที่แสดงถึงความเข้มแข็งของประชาคม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ ได้กล่าวถึง ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของประชาคมตำบลในสรุปรายงานการสังเคราะห์ความเข้มแข็งของประชาคม กรณีศึกษา : ตำบลหนองแจ้งใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา สรุปได้เป็น 12 ประการ คือ (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2541)

1) มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้ออำนวย เช่น มีกลุ่ม องค์กร สถานที่ การพบปะ ประเด็นพูดคุย ความใกล้ชิดและการสื่อสาร ฯลฯ

- 2) ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และการตัดสินใจในการแก้ปัญหา
- 3) ภาวะผู้นำ ความสัมพันธ์กับสมาชิก มีคุณสมบัติในการถามตอบปัญหา
- 4) มีกระบวนการเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
- 5) ผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้นำและมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา
- 6) การมี อบต. เป็นแกนกลางในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
- 7) การเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม
- 8) มีการบริหารจัดการและกฎระเบียบที่เอื้ออำนวย
- 9) มีการระดมทุนจากภายในและภายนอกชุมชน
- 10) นโยบายและกลไกของรัฐ มีอิทธิพลลงไปสู่ชุมชน
- 11) มีการจัดการความขัดแย้งทั้งภายใน-นอกชุมชน
- 12) มีกระบวนการหรือเครื่องมือในการปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาโดยมีการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

(5) แนวทางการสนับสนุนให้ประชาคมตำบลเข้มแข็ง

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2541) ได้กล่าวถึงแนวทางสนับสนุนความเป็นประชาคม สรุปได้เป็น 10 ประการ คือ

- 1) นโยบายและกระแสดังคม โดยการรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดความเข้าใจเรื่องนี้ ผู้นำประเทศหรือหัวหน้าพรรคการเมืองควรเป็นผู้นำในการนำนโยบายไปใช้ให้สำเร็จ
- 2) สํารวจผังชุมชนและเครือข่าย เพื่อให้เป็นการเรียนรู้และขยายความรู้ไปสู่ชาวบ้านอื่น ๆ ต่อไป
- 3) ส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- 4) สร้างศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (One-stop service)
- 5) เชื่อมต่อการค้าขาย เช่น ให้มีลานค้าชุมชน หรือบริษัทเพื่อชุมชนรับผลผลิตของชุมชนไปขายศูนย์การค้าในเมือง หรือส่งออกต่างประเทศ
- 6) มีสื่อเพื่อสังคม เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ และทำให้เกิดกระแสดังคม เช่น การให้มีวิทยุชุมชน เป็นต้น
- 7) ปรับวิธีงบประมาณและตั้งกองทุนเพื่อชุมชน โดยเอาพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้ง และมีกองทุนชุมชนให้เกิดความอิสระและมีประสิทธิภาพ
- 8) ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ยกเลิกกฎหมายที่ขัดขวางความเข้มแข็งของชุมชน
- 9) มีการฝึกฝนอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชนให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานเป็นกลุ่ม เช่น การใช้เทคนิค AIC เป็นต้น
- 10) มีการวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและมีการประเมินผล แล้วนำผลการวิจัยไปปรับการกระทำให้ดีขึ้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน

(1) ความหมายขององค์กรชุมชน

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2535) ได้ให้ความหมายขององค์กรชุมชนสรุปได้ว่า “เป็นองค์กรที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันสร้างขึ้นเองและจัดการเองได้ ไม่ใช่องค์กรที่คนอื่นสร้างให้หรือยึดเย็ดให้หรือจัดการโดยคนอื่น

องค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันแล้วเข้าอีกจนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติขึ้น มีการจัดองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจทางเลือกให้ถูกต้อง”

(2) องค์ประกอบขององค์กรชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก (2540) ได้อธิบายถึงองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนว่าควรมีองค์ประกอบ 7 ประการ สรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

- 1) มีอุดมการณ์ร่วมกัน
- 2) มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วม

- 3) มีผลประโยชน์ร่วม
- 4) มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับ มีความสามารถ และมีสมาชิกที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา
- 5) มีการบริหารจัดการ เช่น การตัดสินใจร่วม มีการกำหนดโครงสร้างบทบาท หน้าที่ มีสถานที่วัสดุอุปกรณ์ มีกติกา การติดต่อสื่อสารควบคุมและตรวจสอบ
- 6) มีกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้ชาวบ้านทำงานร่วมกัน โดยมีกิจกรรมหลัก ได้แก่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรืออาจมีกิจกรรมทางการเมือง และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นต้น
- 7) มีงบประมาณหรือกองทุนสำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ

(3) ปัจจัยที่บ่งชี้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

จากแนวคิดของนักวิชาการหลายท่านเกี่ยวกับปัจจัยบ่งชี้ความเข้มแข็งขององค์กรทางสังคม สรุปเป็นประเด็นสำคัญได้หลายปัจจัย เช่น การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับองค์กร การมีเวทีการสื่อสารระหว่างสมาชิก โดยมีการประชุมสม่ำเสมอ สมาชิกและผู้นำมีความรู้ความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีทักษะในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มโอบอ้อมอารี คนมีความรักท้องถิ่น มีกระบวนการทำงานร่วมกันที่ชัดเจน แบ่งงานกันทำ สามารถคิดค้นกิจกรรมเพื่อพัฒนางาน การสร้างปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม และการเพิ่มปริมาณคุณภาพของทุน สามารถใช้ทุนให้มีอายุยืนยาวคงทน มีเครือข่ายที่กว้างขวางหลากหลาย สามารถพึ่งพากันได้ในยามจำเป็น เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2540)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(1) ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ในความหมายจากนักวิชาการ เกื้อ วงศ์บุญสิน (2538) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) สรุปใจความสำคัญได้ว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรที่จะตกกับชนรุ่นหลัง ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลกโดยรวม เพื่อให้คนรุ่นหลังมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างแท้จริง นอกจากนี้การพัฒนาแบบยั่งยืนจะต้องทำให้คุณภาพชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศวิทยาที่จะสามารถรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป...”

ส่วนความหมายจากนักปฏิบัติการระดับชุมชนนั้น วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2540) ได้อธิบายความหมายของชุมชนยั่งยืนไว้ว่า “เป็นทิศทางแห่งอนาคตที่วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นอิสระของหมู่บ้าน การพึ่งพาตนเองได้โดยระบบการจัดการของชุมชนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้

ผู้เลือกสรร ผู้วางแผน ผู้ปฏิบัติ และรับผลจากการปฏิบัตินั้น โดยวิธีคิดที่มีพื้นฐานจากระบบคิดเดิมของชุมชน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านผสานเข้ากับวิธีคิด และระบบการจัดการของสังคมใหม่”

แนวความคิดพัฒนาตนเองของชุมชน จึงมีคุณลักษณะเฉพาะดังนี้

1) มีความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่ง เป็นพื้นฐานมีความเด่นชัดในแนวทางเฉพาะด้านเป็นทางเลือก

2) เห็นคุณค่าของคน และสรรพสิ่งอันหมายถึง ทรัพยากรและเทคโนโลยีต่าง ๆ ควบคู่กับการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งไม่ได้หมายถึงระบบการจัดการงานเพียงด้านเดียว แต่มีระบบการบริหารและพัฒนาโดยมีคนเป็นแกนกลางของการทำงาน

3) เป็นการพัฒนาแบบครบถ้วน พัฒนาทุกด้านไปพร้อมกันโดยมีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นเป้าหมายใหญ่

4) เน้นการกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชน ไม่ใช่ระบบที่ให้โอกาสกับผู้เห็นอกว่าทางด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง

ความยั่งยืนในความหมายของชุมชนจึงไม่แบ่งแยกหรือนั้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นความยั่งยืนของคนและสังคมชุมชน เพราะเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง “ธรรมชาติหรือความจริงของสรรพสิ่งทั้งหมดจึงไม่แยกส่วน แต่เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการทางสังคม ก็จะเกิดความสมดุลหรือสังคมที่ยั่งยืน”

(2) แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชน

เพื่อให้การพัฒนาในระดับชุมชนเกิดความยั่งยืน วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2540) ได้เสนอแนะว่าชุมชนจะต้องรู้จักจัดการระบบต่าง ๆ ให้เกิดความสัมพันธ์กัน ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการดำรงชีวิตภายใต้ขอบเขตของสังคม โดยมีวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์กำกับให้เกิดความสมดุล ระบบดังกล่าวนี้ได้แก่

1) ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

2) ระบบทุนชุมชน

3) ระบบสวัสดิการชุมชน

4) ระบบอุตสาหกรรมชุมชน

5) ระบบธุรกิจชุมชน

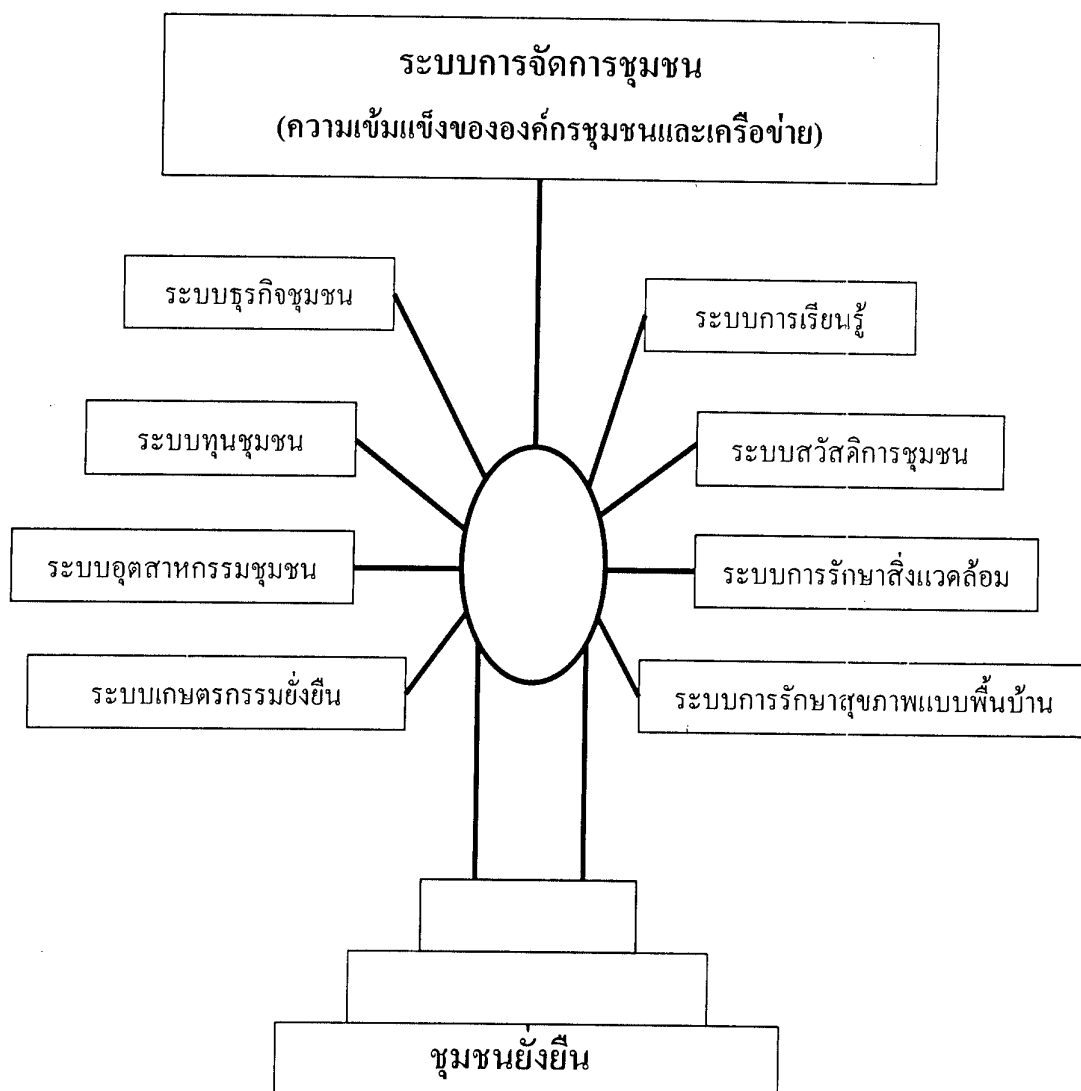
6) ระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน

7) ระบบการเรียนรู้

8) ระบบการรักษาสุขภาพแบบพื้นฐาน และ

9) ระบบการจัดการชุมชนที่มีองค์กรชุมชนเข้มแข็งและมีเครือข่าย

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวคิดของคุณวิบูลย์ เข็มเฉลิม

มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น (2541) ได้กำหนดกรอบความคิดของการพัฒนาแบบบูรณาการที่ช่วยให้สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตดี โดยกำหนดให้มีกิจกรรม ดังนี้

- 1) พัฒนาคนให้เต็มศักยภาพของมนุษย์และความถนัด
- 2) พัฒนาองค์กรชุมชน โดย
 - 2.1) มีความสนใจความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน

2.2) ปฏิบัติอปธานิธรรม* ทางสู่การเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้

2.3) การจัดการสู่กิจกรรมแก้ปัญหา

สำหรับเป้าหมายและขอบเขตกิจกรรมการพัฒนานั้น ครอบคลุมเรื่องวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

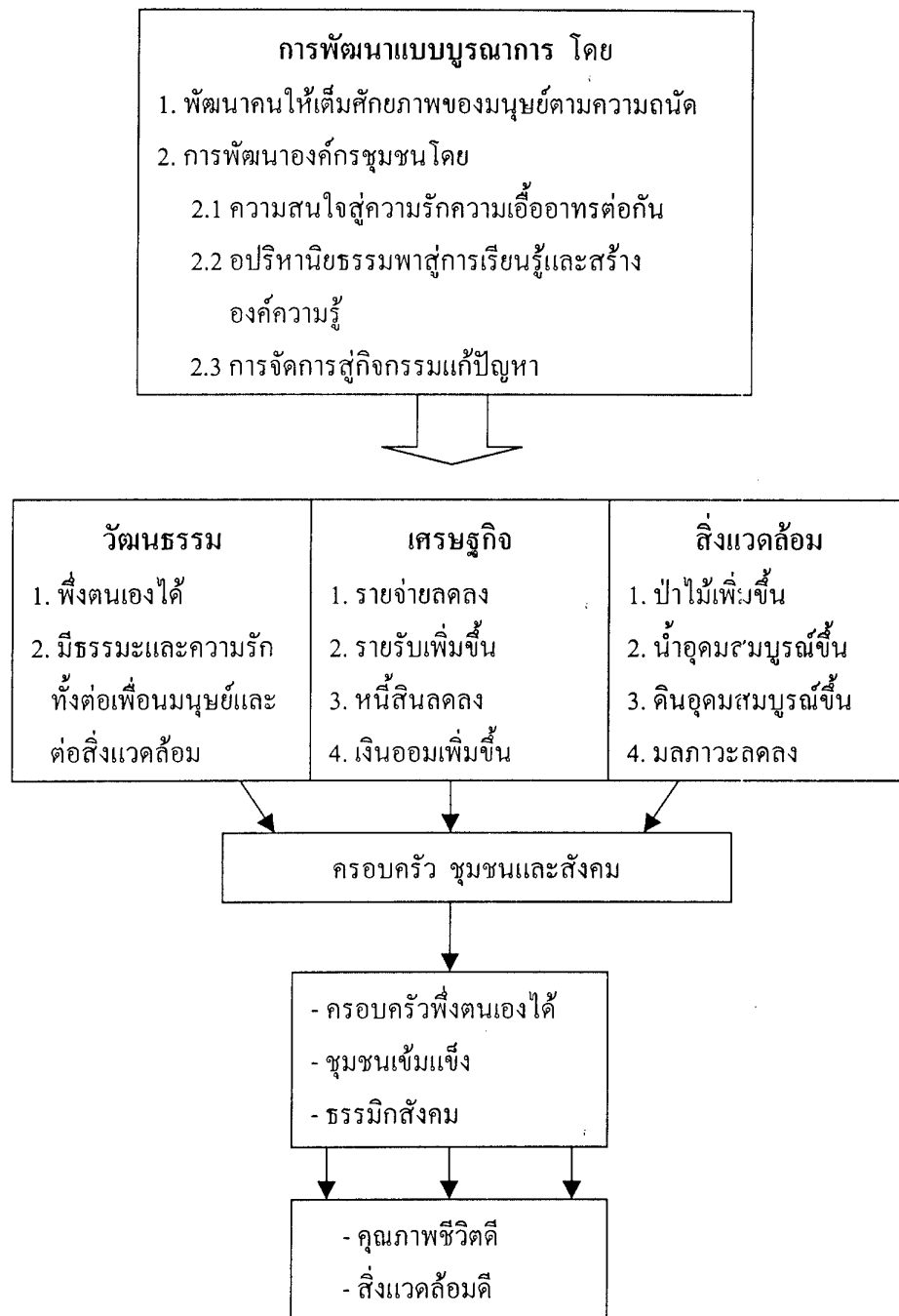
ด้านวัฒนธรรม	1) ฟังตนเองได้ 2) มีธรรมะและความรักทั้งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม
ด้านเศรษฐกิจ	1) รายจ่ายลดลง 2) รายรับเพิ่มขึ้น 3) หนี้สินลดลง 4) เงินออมเพิ่มขึ้น
ด้านสิ่งแวดล้อม	1) ป่าไม้เพิ่มขึ้น 2) น้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น 3) ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้น 4) มลภาวะลดลง

อปธานิธรรม มี 7 ประการ คือ

1. สมาชิกร่วมกันประชุมเป็นนิตย
2. สมาชิกหมั่นเริ่มประชุมและเลิกประชุมพร้อมทำกิจกรรมที่พึงกระทำโดยพร้อมเพรียงกัน
3. สมาชิกยอมรับมติส่วนใหญ่ของที่ประชุมในการแก้ปัญหา
4. สมาชิกยอมรับและเคารพผู้อาวุโส
5. สมาชิกดูแลและสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส เช่น เด็ก สตรี ผู้พิการ คนชรา
6. สมาชิกส่งเสริมรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม
7. สมาชิกช่วยกันส่งเสริมบำรุงพุทธศาสนา

ผลของการพัฒนาที่คาดไว้คือ ครอบครัวพึ่งตนเองได้ ชุมชนเข้มแข็งและธรรมิกสังคม นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและสิ่งแวดล้อมที่ดี

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว สรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (SCD)

จากการศึกษาแนวความคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะผู้วิจัยเห็นว่า ชุมชนที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน น่าจะมีตัวชี้วัดหลายประการ เช่น มีระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถพึ่งตนเองได้ มีระบบการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีศาสนาและวัฒนธรรมที่ทำให้คนเกิดความรักความเอื้ออาทรต่อกัน นำไปสู่ความสงบสุข มีเครือข่ายของความพึงพอใจซึ่งกันและกัน มีการจัดการระบบสาธารณสุข และมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นผลของการเกิดประชาคม จึงได้นำไปเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

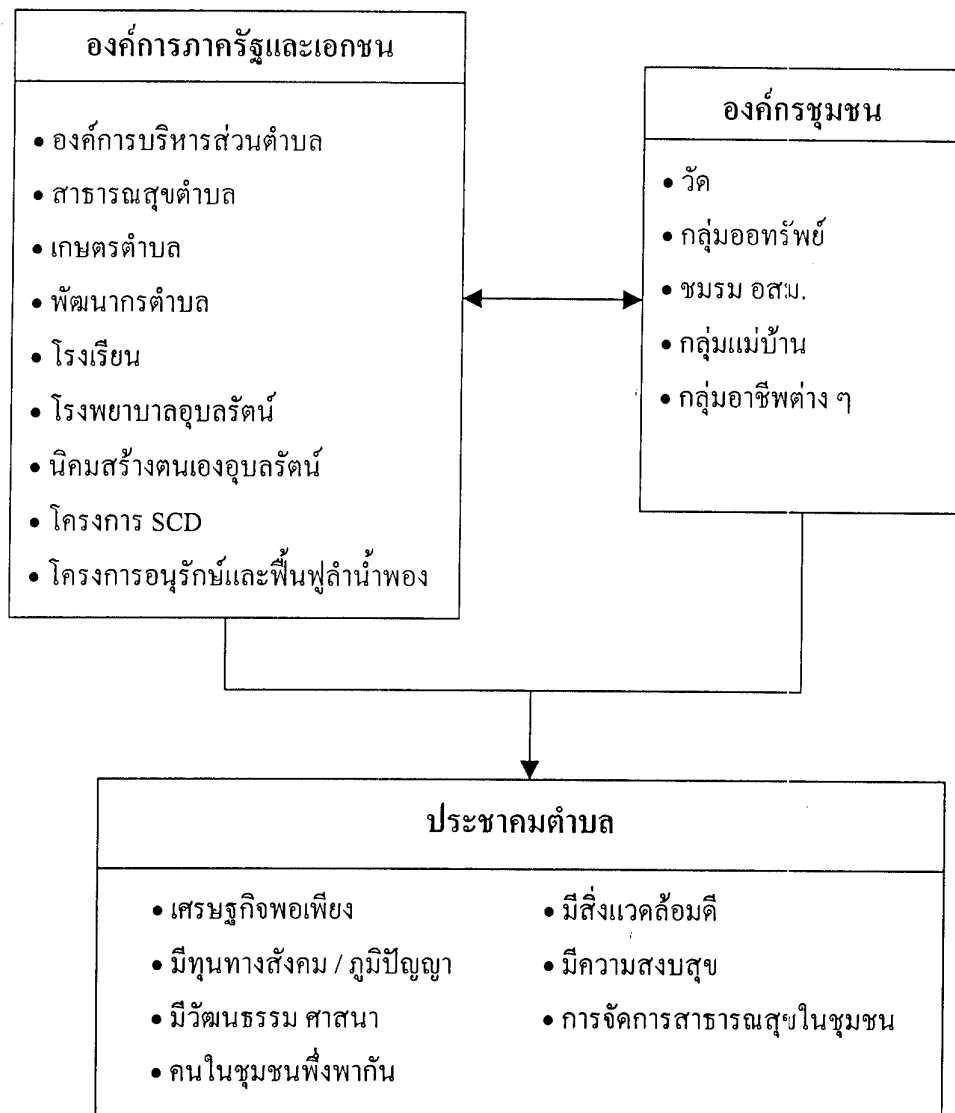
จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาคม องค์กรทางสังคม และความเชื่อมโยงประชาคมกับการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดการศึกษา เรื่อง องค์กรสังคมและประชาคมตำบล ดังนี้

(1) การศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดประชาคม ซึ่งจำแนกเป็นปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในชุมชน

(2) ศึกษาผลของการพัฒนาประชาคมตำบล โดยศึกษาจากตัวชี้วัด เช่น การมีเศรษฐกิจพอเพียง มีการใช้ภูมิปัญญา มีวัฒนธรรมศาสนา มีสิ่งแวดล้อมดี คนในชุมชนพึงพากันและกัน และมีการจัดการสาธารณสุขในชุมชนที่ดี

ดังสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

ผลการศึกษา

3.1 สภาพทั่วไปของอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

อำเภออุบลรัตน์อยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่น 52 กิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองเป็น 6 ตำบล 63 หมู่บ้าน ดังนี้

(1) ตำบลเขื่อนอุบลรัตน์	มี 10 หมู่บ้าน
(2) ตำบลทุ่งโป่ง	มี 8 หมู่บ้าน
(3) ตำบลโคกสูง	มี 11 หมู่บ้าน
(4) ตำบลบ้านดง	มี 12 หมู่บ้าน
(5) ตำบลนาคำ	มี 13 หมู่บ้าน
(6) ตำบลศรีสุขสำราญ	มี 9 หมู่บ้าน

สภาพพื้นที่ทั่วไปของตำบลเป็นที่ราบสูง สลับที่ลุ่มเชิงเขา เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ติดกับเทือกเขาภูพานคำ มีเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อ อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันออก ติดต่อ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ทิศใต้ ติดต่อ อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อ อำเภอโนนสัง จังหวัดขอนแก่น

อำเภออุบลรัตน์มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เมื่อปี พ.ศ. 2540 ทั้ง 6 ตำบล ประกอบด้วยสมาชิก อบต. จำนวน 116 คน ประชากรรวมทั้งอำเภอ ประมาณ 50,000 คน หรือ 7,500 ครัวเรือน ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีภาษาอีสานเป็นภาษาท้องถิ่น สภาพความเป็นอยู่เรียบง่าย และยึดถือธรรมเนียมประเพณีอีสาน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร มีการทำงานรับจ้าง ค้าขาย ประมงตามริมเขื่อนอุบลรัตน์เป็นอาชีพเสริม รายได้เฉลี่ยต่อคนประมาณปีละ 10,000 บาท

ชุมชนอำเภออุบลรัตน์มีการกระจายโอกาสการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยมีโรงเรียนอนุบาล 3 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 34 แห่ง ในจำนวนนี้ขยายโอกาสถึงมัธยมศึกษาตอนต้น 7 แห่ง และมีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา 4 แห่ง นอกจากนี้ยังมีการขยายการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้บริการแก่ชุมชน

สืบเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ตามหมู่บ้านต่าง ๆ จึงมีสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเกือบทุกหมู่บ้าน โดยมีวัด 42 แห่ง สำนักสงฆ์มี 31 แห่ง และที่พักสงฆ์ 16 แห่ง ในด้านการสาธารณสุข อำเภออุบลรัตน์ มีโรงพยาบาล 1 แห่ง และสถานีนามัย 5 แห่ง

การศึกษาองค์การสังคมกับการพัฒนาประชาคมตำบลในเขตอำเภออุบลรัตน์ คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ 2 ตำบล เพื่อเป็นกรณีศึกษา คือ พื้นที่ตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง ทั้งสองตำบลมีพื้นที่ติดต่อกัน แม้จะมีสภาพภูมิประเทศ และการประกอบอาชีพของประชาชนที่คล้ายกัน แต่สภาพความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและการกระจายแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ในตำบลทุ่งโป่งจะดีกว่าตำบลโคกสูง เนื่องจากพื้นที่ตำบลส่วนใหญ่อยู่ติดกับลำน้ำพองและเป็นส่วนที่อยู่ใกล้สันเขื่อนอุบลรัตน์ ทิศตะวันออกของตำบลติดกับลำห้วยยางซึ่งเป็นเขตแบ่งพื้นที่กับตำบลโคกสูง (ภาพที่ 4) นอกจากนี้ การทำงานพัฒนาในชุมชนตำบลทุ่งโป่งได้รับความสนับสนุนจากโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (Sustainable Community Development Project) หรือ SCD อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ขณะที่ประชาชนในตำบลโคกสูงยังไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของ SCD ในทางตรงข้ามปัญหาน้ำทิ้งจากโรงงานเยื่อกระดาษที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนกลับเป็นปัญหามลภาวะที่ประชาชนในตำบลโคกสูงบางกลุ่มเดือดร้อน และยังอยู่ระหว่างการแก้ไข ขณะที่ประชาชนบางกลุ่มกลับได้ประโยชน์จากการทำงานในโรงงาน จึงทำให้อยู่ชุมชนในสภาพของความขัดแย้งระหว่างโรงงานประชาชน และผู้นำชุมชน

ด้วยความแตกต่างในสภาพการประกอบอาชีพ ปัญหาของชุมชน จึงทำให้คณะผู้วิจัยได้เลือกศึกษากระบวนการเกิดประชาคมตำบลในทั้งสองตำบล

3.2 สภาพทั่วไปของตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์

จังหวัดขอนแก่น

3.2.1 ความเป็นมา

เดิมพื้นที่ตำบลทุ่งโป่งเป็นส่วนหนึ่งของตำบลโคกสูง ตามประวัติของชุมชนที่บันทึกโดยนายสุนทร สุรพล อดีตครูโรงเรียนบ้านโคกสูง ตำบลโคกสูงเป็นตำบลดั้งเดิมของชุมชน อำเภออุบลรัตน์ โดยมีราษฎรจากบ้านคำพิ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ย้ายมาตั้งรกรากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2449 โดยได้ตั้งบ้านเรือนที่บ้านโคกสูง ซึ่งต่อมาเป็นที่ตั้งตำบลโคกสูง ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิประเทศเดิมอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ และมีลำน้ำไหลผ่าน เมื่อชุมชนหนาแน่นได้ขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งเดิมเป็นเขตการปกครองขึ้นกับอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ในปี 2490 ได้เกิดโรงเลื่อยจักรแปรรูปไม้ ที่ได้รับสัมปทานจากรัฐในเขตพื้นที่อำเภอกระนวน น้ำพอง และเขาสวนกวาง ทำให้ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ถูกตัดออกไปแปรรูป พื้นที่ป่าลดลงตามลำดับ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงสภาพกายภาพของชุมชน และเป็นที่น่าสังเกตว่า

ประชาชนในชุมชนต่างยอมรับในการสัมปทานพื้นที่ป่าโดยรัฐ แม้ว่าป่าจะถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการประกอบอาชีพการเกษตร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชุมชนยอมรับเงื่อนไขที่ว่าชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของพื้นที่ป่า ถ้าน้ำธรรมชาติ ชุมชนจึงยอมรับสภาพการตัดสินใจของรัฐ ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ขณะนั้นมีมากจนอาจทำให้ประชาชนไม่ตระหนักถึงผลเสียที่จะเกิดตามมาหลังจากป่าไม้หมดไป

ในปี 2507 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้สร้างเขื่อนกั้นลำน้ำพอง บริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “พองหนีบ” หรือส่วนที่แคบที่สุดของลำน้ำพอง และได้กลายเป็น เขื่อนอุบลรัตน์ในปัจจุบัน ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขณะนั้น ทำให้ราษฎรบางส่วนต้องอพยพไปอยู่ที่ดินแห่งใหม่ ซึ่งทางราชการออกให้ และได้จัดทำเป็นเขตนิคมสร้างตนเองเขื่อนอุบลรัตน์ โดยได้จัดสรรที่ดินให้ราษฎรครอบครัวละ 15 ไร่ ประกอบด้วย ที่อยู่อาศัย 2 ไร่ และที่ทำกิน 13 ไร่ ชาวบ้านได้บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเพาะปลูก จึงทำให้ป่าไม้หมดไปดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ต่อมาในปี 2518 ได้มีการจัดตั้งโรงงานเยื่อกระดาษในเขตตำบลโคกสูงและตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง และตามมาด้วยโรงงานน้ำตาล โรงงานผลิตเฟอร์นิเจอร์จากขานอ้อย และการค้นพบบ่อแก๊สธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้สภาพกายภาพของพื้นที่เปลี่ยนไป จากการพึ่งการเกษตรเพียงอย่างเดียวเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ในส่วนของการปกครอง ปี พ.ศ. 2517 ได้แยกกิ่งอำเภอบุบรัตน์ จากอำเภอน้ำพอง และต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอบุบรัตน์ในปี พ.ศ. 2523 โดยแยกตำบลโคกสูงเป็นตำบลเขื่อนอุบลรัตน์อีกตำบลหนึ่ง และต่อมาในปี พ.ศ. 2532 ได้แยกตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นตำบลทุ่งโป่ง

จากประวัติความเป็นมาของชุมชน จะเห็นว่าตำบลทุ่งโป่ง ตำบลโคกสูง และตำบลใกล้เคียงต่างเคยเป็นพื้นที่ปกครองเดียวกันมาก่อน ประชาชนจึงยังคงวิถีชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบันที่คล้ายกัน ยังยึดถือขนบธรรมเนียมตามประเพณีท้องถิ่น และรู้จักคุ้นเคยกันดี

3.2.2 วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

แม้สภาพกายภาพและวิถีชีวิตดั้งเดิมของประชาชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงจะคล้ายกัน แต่การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ภายหลังจากการสร้างเขื่อน และโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ตำบลโคกสูง ทำให้ประชาชนในสองชุมชนเริ่มมีสภาพการเพาะปลูก และการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน ปัจจุบันชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีสภาพทางกายภาพที่สมบูรณ์กว่าตำบลโคกสูง เนื่องจากตำบลทุ่งโป่งตั้งอยู่ใกล้เขื่อนอุบลรัตน์ มีลักษณะเป็นที่ราบริมแม่น้ำพอง สามารถจัดระบบชลประทานสูบน้ำด้วยไฟฟ้า กระจายน้ำตามคลองหลักไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลได้ ที่สำคัญคืออยู่ห่างจากโรงงานเยื่อกระดาษ ทำให้ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหาน้ำทิ้งของโรงงาน ประชาชนได้รับประโยชน์จากแหล่งน้ำได้เต็มที่ และสามารถเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรได้ดี

ในทางตรงข้ามที่ตำบลโคกสูง ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งติดโรงงานเยื่อกระดาษ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน และยังไม่สามารถจัดระบบน้ำเพื่อการเกษตรไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ มีเพียง 2 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำพองที่สามารถสูบน้ำขึ้นมาเพื่อการเกษตรได้ ด้วยเหตุนี้ลักษณะชุมชนของตำบลโคกสูง จึงแบ่งหมู่บ้านเป็นกลุ่ม ๆ ได้ เช่น กลุ่มหมู่บ้านตำบล 2 หมู่บ้าน เน้นหนักทางการเกษตร กลุ่มโคกสูง 4 หมู่บ้าน จะปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง และทำงานโรงงานเยื่อกระดาษ หรือโรงงานน้ำตาล และกลุ่มบ้านโคกสว่าง 2 หมู่บ้าน ที่เน้นหนักอาชีพเสริมด้านการจักสาน โดยได้รับคำแนะนำจากกรมประมงสระแก้ว ดังนั้นความหลากหลายในการประกอบอาชีพของประชาชนในตำบลโคกสูงจึงมีมากกว่าประชาชนในตำบลทุ่งโป่ง ที่สำคัญ แม้ตำบลโคกสูงจะตั้งติดกับโรงงาน แต่เนื่องจากโรงงานตั้งที่ตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง ทำให้ตำบลโคกสูงไม่มีส่วนในรายได้ ค่าภาษีบำรุงท้องที่ จำนวนกว่า ปีละ 10 ล้านบาท จากโรงงาน แต่กลับต้องรับภาระน้ำทิ้งและปัญหามลภาวะ ฝุ่นละอองจากโรงงาน

นอกจากความแตกต่างด้านกายภาพแล้ว ประชาชนในสองชุมชนยังมีสภาพเศรษฐกิจสังคมที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งสามารถเปรียบเทียบจากข้อมูลสำรวจชุมชน เช่น ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งมีสัดส่วนการถือครองที่ดินสูงกว่าประชาชนในตำบลโคกสูง (90% : 80%) สัดส่วนครัวเรือนที่ผลิตข้าวเพียงพอกแก่การบริโภคในครัวเรือนของตำบลทุ่งโป่งก็สูงกว่าตำบลโคกสูง (67% : 47%) จากการสนทนากลุ่มผู้นำตำบลทุ่งโป่ง พบว่า ปริมาณผลผลิตข้าวของตำบลทุ่งโป่งพอเพียงแก่การบริโภคในตำบลและเหลือขายทุกปี ทั้งนี้ในตำบลทุ่งโป่งมีหมู่บ้านหนองผือ ซึ่งมีสภาพน้ำการเกษตรสมบูรณ์เป็นหมู่บ้านหลักในตำบลที่ผลิตข้าวเหลือพอขายและไว้แลกเปลี่ยนกับประชาชนในตำบล ส่วนตำบลโคกสูงประชาชนส่วนใหญ่ต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภค เนื่องจากผลผลิตข้าวไม่เพียงพอ พื้นที่ไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว ต้องปลูกพืชไร่ ทำงานนอกฟาร์ม เช่นเดียวกันสัดส่วนครัวเรือนที่มีการออมพบว่า ที่ตำบลทุ่งโป่ง ประชาชนมีการออมที่สูงกว่าตำบลโคกสูง (45% : 30%) ในขณะที่ตำบลทุ่งโป่งมีสัดส่วนครัวเรือนที่สมาชิกไปทำงานต่างถิ่นสูงกว่าตำบลโคกสูง ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากการที่ประชาชนในตำบลโคกสูงสามารถทำงานในโรงงานที่อยู่ใกล้ชุมชนได้ ที่สำคัญคือ ปัญหามลภาวะที่ประชาชนตำบลโคกสูงต้องประสบมีมากกว่าชุมชนทุ่งโป่ง และประชาชนต่างคิดว่าเป็นปัญหาที่แก้ไขยาก จนเกินความสามารถของชุมชน (ตารางที่ 3.1)

โดยสรุปจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพตามขบวนการพัฒนาได้ส่งผลให้ชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีสภาพเศรษฐกิจที่พอเพียงกว่าชุมชนตำบลโคกสูง แม้ตำบลโคกสูงจะมีฐานทางด้านอุตสาหกรรมการมีงานนอกฟาร์มที่ดีกว่าชุมชนตำบลทุ่งโป่ง ความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรกลับปรากฏเด่นชัดในตำบลโคกสูง ซึ่งอาจเป็นเหตุหรือผลของการเกิดประชานิยมตำบลได้ด้วย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

ตารางที่ 3.1 สรุปข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์

ประเด็น	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
• พื้นที่รวม(ไร่)	26,902	66,586
• พื้นที่เกษตร	85.2	79.6
• จำนวนหมู่บ้าน	8	12
• จำนวนประชากร	5,034	9,104
• จำนวนครัวเรือน	832	1,558
• % ครัวเรือนเกษตรกร	92	72
• อาชีพ	ทำนา, ไร่	ทำนา, ไร่, ทำงานโรงงาน
• องค์กรชุมชน (กลุ่ม)	18	20
• สภาพกายภาพ	ภูเขา-แม่น้ำพองไหลผ่าน	แม่น้ำพองไหลผ่าน
• รายได้ อบต.ปี 2541 (บาท)	2,430,476	3,188,044
• รายได้ อบต. จัดเก็บ (% ต่อรายได้รวม)	3.1	3.2
• ส่วนราชการจัดเก็บให้ (% ต่อรายได้รวม)	43.8	50.0
• เงินอุดหนุนจากรัฐ (% ต่อรายได้รวม)	53.1	46.8
• ครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง (%)	90.3	85.2
• ครัวเรือนที่มีผู้ไปทำงานต่างถิ่นอย่างน้อย 1 คน (%)	49	38
• รายได้เงินสดเฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน)	59,052	46,126
• ครัวเรือนที่ผลิตข้าวพอกินและเหลือขาย (%)	23.7	9.3
• ครัวเรือนที่ผลิตข้าวได้เพียงพอในครัวเรือนแต่ไม่เหลือขาย (%)	43.3	38.9
• ครัวเรือนที่มีเงินออม (%)	47.2	28.7
• ปัญหามลภาวะ	ต่ำ	สูง
• ปัญหาความขัดแย้งภายในตำบล	ต่ำ	สูง
• NGO ในพื้นที่	โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (SCD)	โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ลำน้ำพอง

ที่มา: 1. รายงานสรุปอำเภออุบลรัตน์

2. ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอ

3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชุมชน เมษายน 2542

3.3 กระบวนการเกิดประชาคมตำบล

3.3.1 ชุมชนและการเกิดประชาคม

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนอีสานมีการรวมตัว ช่วยเหลือกันดีในระดับหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นแกนนำ อาศัยงบประมาณจากภายนอกเป็นหลักในการพัฒนา มีระบบเครือข่ายที่ช่วยให้ประชาชนในหมู่บ้านจัดการทรัพยากรที่ดิน แรงงานและทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการแลกเปลี่ยนแรงงาน การระดมทุนเพื่อการลงทุน หรือการใช้ประโยชน์ที่ดินร่วมกัน แม้บางครั้งอาจจะยังไม่แบ่งกรรมสิทธิ์การถือครอง เพียงแต่แยกการจัดการที่ดินเป็นส่วน ๆ ตามความรับผิดชอบระหว่างเครือข่าย ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านจึงใกล้ชิดกัน ช่วยกันดูแลเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีปัญหาวิกฤต ทั้งนี้ก็ด้วยหวังว่าการพึ่งพากันจะช่วยให้ตนเองได้รับการดูแลบ้างเมื่อถึงคราวที่ตนเองต้องการความช่วยเหลือ ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีพื้นฐานในการแลกเปลี่ยนและพึ่งพากันเช่นนี้ ทำให้สังคมชนบทไทยเป็นที่ยอมรับว่ามีความสัมพันธ์แบบพึ่งพากัน หรือ Dyadic relationship ความรู้สึกในการเป็นชุมชนช่วยเหลือกันในระดับหมู่บ้านปรากฏชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมเรื่องศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม เช่น การร่วมกันทำบุญหมู่บ้าน เพื่อความผาสุกของชุมชน การทำบุญประเพณีบูชาเจ้าที่ซึ่งทุกหมู่บ้านจะทำกันทุกปี ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือกันหรือทำบุญบ้าน เป็นตัวอย่างการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดการประสานงานกันในแนวราบ มีการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้าน สถาบันสงฆ์ และผู้นำชุมชน ซึ่งแม้จะเป็นรากฐานที่ดีของการรวมเป็นชุมชน แต่ก็ยังถือเป็นเรื่องเฉพาะกิจ และจะยังไม่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนเท่าใดนัก (SHIKETOM1, 1998)

ความเป็นชุมชนของประชาชนในหมู่บ้านในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ในอดีต จะมีความอ่อนแอไปบ้าง เนื่องจากในอดีตชุมชนไม่ได้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากร หากแต่เป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐบาลกลาง ซึ่งหมายถึงการที่ประชาชนยอมรับการตัดสินใจของรัฐบาลในการจัดการทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่าไม้ ดังนั้น รัฐบาลกลางจึงสามารถกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรได้โดยที่ประชาชนไม่จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนยอมให้เกิดการตัดถนนผ่านบ้าน สร้างเขื่อน หรือแม้แต่สัมปทานป่าไม้ให้เอกชนในอดีต โดยประชาชนในชุมชนต้องยอมรับสภาพการเปลี่ยนแปลง ซึ่งต่างกับชุมชนของหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่นหรือเยอรมัน ซึ่งอำนาจการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรเป็นของชุมชน ดังนั้นแม้เกษตรกรแต่ละคนจะมีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินของตนเอง แต่การใช้ประโยชน์ดินและน้ำต้องให้สอดคล้องกับความต้องการชุมชนโดยส่วนรวม เพื่อให้เกิดสมดุลและความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์ ในสังคมเช่นนั้นเชื่อได้ว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ทรัพยากรของชุมชน โดยบุคคลภายนอก ย่อมต้องได้รับความเห็นชอบจากชุมชนเสียก่อน ในมิตินี้เองที่นักวิชาการหลาย

ท่ามมองชุมชนไทย แม้แต่ในระดับหมู่บ้านว่ายังเป็นชุมชนที่อ่อนแอ อย่างไรก็ตามการรวมตัวกันเพื่อจัดการทรัพยากรของชุมชนอีสาน มีในระดับครัวเรือน ในหมู่เครือญาติ ขณะเดียวกันประชาชนก็ยอมรับบทบาทอำนาจรัฐ จึงยังไม่เกิดการรวมตัวกันเพื่อการอนุรักษ์อย่างจริงจัง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในอดีตสภาพความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนยังมีมากพอที่จะรองรับการเกษตรของทุกครัวเรือนได้ ชุมชนสามารถเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งทำกินอื่นได้ จึงยังไม่เกิดวิกฤตในการใช้ทรัพยากร จนคนในชุมชนต้องมีการรวมตัวกัน ปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวม และเกิดความเป็นชุมชนหรือประชาคมตามทฤษฎีของเวเบอร์ (Weber, 1950 อ้างไว้ใน SHIKETOMI, 1998)

เมื่อพิจารณาภาพที่เป็นวงกว้างกว่าระดับหมู่บ้าน พบว่า วิถีชีวิตเดิมของประชาชนที่เชื่อมคนในหมู่บ้านต่าง ๆ อาจจะเป็นตำบลเดียวกัน หรือต่างตำบลในอดีตยังคงเป็นเรื่องของศาสนาและบุญประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การถวายเทียนพรรษาและทอดกฐินตามวัดต่าง ๆ ระหว่างหมู่บ้านที่คุ้นเคยกัน ในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงงานบุญประเพณีจึงยังคงเป็นกิจกรรมหลักที่ทำให้เกิดการประสานงานกันระหว่างประชาชนในหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งสองตำบล ผู้นำในตำบลโคกสูงกล่าวว่าในอดีตมีการระดมแรงงานช่วยกันจากหลายหมู่บ้านแผ้วถางทางไปถึงหมู่บ้านที่ยังไม่มีถนนเพื่อเชื่อมระหว่างหมู่บ้านเตรียมไว้ให้ขบวนกฐินแล่นไปได้ทั่วทุกหมู่บ้านในตำบล กิจกรรมดังกล่าวเป็นตัวอย่างการประสานงานของคนในหมู่บ้านต่าง ๆ นอกจากนี้ในอดีต ประชาชนยังรวมตัวกันออกแรงช่วยสร้างฝายประชาอาสาของตำบลภายใต้การนำของทางราชการ ดังนั้นความร่วมมือของประชาชนในระดับหมู่บ้าน หรือระหว่างหมู่บ้าน จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานตามวิถีชีวิตชนบทอยู่แล้ว แม้ว่าการรวมตัวกัน การประสานงาน อาจจะเป็นเรื่องเฉพาะกิจ เกี่ยวเนื่องกับงานบุญประเพณี แต่ก็ถือว่าชุมชนอีสานมีรากฐานในการสร้างชุมชนตามวิถีประชาสังคมได้

3.3.2 ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบล

การเกิดประชาคมตำบล ควรที่จะมีปัจจัยสนับสนุนให้เกิดทั้งในเรื่องของสภาพแวดล้อมและปัจจัยภายในชุมชนเอง ในส่วนของปัจจัยภายนอกที่ช่วยสนับสนุนให้ประชาชนรวมกลุ่มกันที่สำคัญคือ บทบาทของการส่งเสริมการพัฒนาองค์กรชาวบ้านทั้งจากรัฐและเอกชน ซึ่งทั้งสองตำบลต่างได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกัน

เป็นที่ยอมรับว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนของไทย ได้ดำเนินการผ่านรัฐอย่างจริงจังมากว่าสามทศวรรษ นับตั้งแต่การเกิดกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยในสังคมไทย ปี พ.ศ. 2514 และการสร้างกระแสการพัฒนาชนบท สร้างความเท่าเทียมกันในสังคมไทย ในปี พ.ศ. 2519 เป็นลำดับ ในปี พ.ศ. 2524 ได้มีการกระจายเงินงบประมาณให้ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านจัดการพัฒนาชุมชนของตน ภายใต้ “โครงการสร้างงานในชนบท” หรือ “โครงการเงินผัน” ในช่วงเวลาต่อมา ได้เกิดการพัฒนาชุมชนในชนบทอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้ประชาชนตื่นตัวกันในการรวมกลุ่ม เช่น ในอำเภออุบลรัตน์ ประชาชนจากหลายตำบลได้รวมตัวเป็นกลุ่มชาวนา ในปี พ.ศ. 2518 รวมทุนกันซื้อปุ๋ยมา

ขายระหว่างสมาชิก ซึ่งทำให้เกิดการประสานงานระหว่างประชาชนในตำบลต่าง ๆ กลุ่มสามารถดำเนินการเรื่องการค้าขายจนต้องเลิกไปในปี พ.ศ. 2526 เมื่อกลุ่มซื้อขายปุ๋ยเห็นว่ากำไรที่ได้ไม่คุ้มค่าดำเนินงาน

การกระตุ้นให้ประชาชนรวมกลุ่มโดยภาครัฐผ่านการปฏิบัติงานของหลายหน่วยงาน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเยาวชน ผ่านกรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกร ผ่านกรมส่งเสริมการเกษตร กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ผ่านกระทรวงสาธารณสุข ที่ผ่านมาจากการจัดตั้งกลุ่มโดยการสนับสนุนจากรัฐเน้นการปฏิบัติงานระดับหมู่บ้าน รูปแบบการจัดตั้งการสนับสนุนเหมือนกันทุกชุมชน จนทำให้เกิดการสร้างระบบการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน ในลักษณะการเอื้อประโยชน์ต่อกัน (mutual cooperation) ประชาชนรวมตัวกันดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน อาชีพ และการสาธารณสุข เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนทั้งด้านวิชาการ และงบประมาณ กองทุนหมุนเวียน ขณะเดียวกันฝ่ายข้าราชการก็ได้ประโยชน์ที่ได้ผู้นำชุมชนช่วยงานด้านข้อมูล งานส่งเสริม เผยแพร่ข้อมูล และประสานงาน แทบจะกล่าวได้ว่า ทุกหมู่บ้านในประเทศไทยจะมีการจัดตั้งกลุ่มที่เหมือนกันไม่น้อยกว่า 10 กลุ่มในหมู่บ้าน มีผู้นำชุมชนเป็นสมาชิกในหลายกลุ่มซ้ำกันไปตามา ดังเช่นในตำบลทุ่งโป่งมืองค์กรชุมชนในหมู่บ้านต่าง ๆ กว่า 18 องค์การ ในจำนวนนี้มีองค์กรที่เชื่อมโยงกันระหว่างหมู่บ้าน 7 กลุ่ม ขณะที่ตำบลโคกสูงมีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนกว่า 20 กลุ่ม และเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน 8 กลุ่ม (ตารางที่ 3.2 และ 3.3)

องค์กรที่จัดตั้งโดยรัฐและมีการทำงานในลักษณะเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านที่ชัดเจนคือ การจัดตั้งชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ในชุมชน ซึ่งมีการประสานงานเป็นลำดับจากหมู่บ้านถึงระดับชาติ การกำหนดกิจกรรมให้ อสม.ปฏิบัติทุกเดือน ทำให้เกิดระบบการติดต่อประสานงานระหว่างกันของผู้นำชุมชน แม้ว่างบประมาณดำเนินการส่วนใหญ่จะมาจากภาครัฐ แต่ประสิทธิภาพในการรวมกลุ่ม การวางแผนงาน การรายงานผลงาน ตลอดจนการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในเรื่องการสาธารณสุข นับว่าเป็นประโยชน์โดยตรงแก่การพัฒนาองค์กรชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ การจัดตั้ง สภาตำบล ในปี พ.ศ. 2531 เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาชนบท ช่วยให้มีการเสนอแผนงานพัฒนาจากพื้นที่ ระดับ ตำบล อำเภอ ในระบบสภาตำบล ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการสภาตำบล มีพันธกิจที่ต้องประชุมกันทุกเดือน โดยได้รับเบี้ยประชุมเหมาจ่ายคนละ 800 บาทต่อปี ทำให้ผู้นำชุมชนได้ประชุมกันสม่ำเสมอ แม้จะมีลักษณะครอบงำโดยระบบราชการ แต่ก็ยังเป็นโอกาสที่ผู้นำหมู่บ้านได้ประสานงานและวางแผนร่วมกันในระดับตำบลอย่างต่อเนื่อง

ภาคเอกชนเองก็มีส่วนร่วมในการกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนในหลายพื้นที่ ทั้งที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง แก่ปัญหาของชุมชน หรือการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ ทำให้เกิดกระแสการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มของประชาชนอย่างหลากหลายตลอด 2 ทศวรรษที่ผ่านมา หากยังไม่พิจารณาถึงระดับความสำเร็จขององค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้น พบว่า ในแต่ละหมู่บ้าน

จะมีกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายในชุมชน และจะมีลักษณะคล้าย ๆ กัน บางครอบครัวเป็นสมาชิกมากกว่า 5 กลุ่มในชุมชน การมีจำนวนกลุ่มสนใจมากมาย มีงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐไปสู่กลุ่มต่าง ๆ แม้จะไม่สามารถบอกได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาชุมชน หรือช่วยให้เกิดประชาคมได้เพียงใด แต่ก็น่าจะเป็นตัวชี้วัดที่แสดงถึงการสร้างสภาพแวดล้อมจากภายนอกที่เอื้อต่อการรวมกลุ่มของประชาชน ปัญหาของการดำเนินงานกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ยังมีมากมายนับตั้งแต่การจัดการ ความต่อเนื่องในการทำงานตลอดจนขาดแหล่งเงินทุนที่ยังต้องพึ่งจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นจากรัฐหรือเอกชน จนทำให้การทำงานของกลุ่มในบางช่วงเวลาอาจเบี่ยงเบนไปตามความต้องการของฝ่ายสนับสนุนเงินทุน

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่สำคัญในด้านการกระจายอำนาจการปกครองแก่ชุมชน คือการเปลี่ยนสภาพตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในปี พ.ศ. 2540 อบต.มีสถานะเป็นนิติบุคคลได้รับมอบอำนาจในการจัดเก็บภาษีบำรุงท้องที่ บางส่วนให้ อบต. โดยมีงบประมาณที่ได้จากการจัดเก็บภาษีจากส่วนราชการอื่นและเงินอุดหนุนจากรัฐ^{1/} การกระจายอำนาจการจัดการงบประมาณแก่ตำบล เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาชุมชน ตลอดจนการตรวจสอบการใช้งบประมาณ แม้ว่าการดำเนินงานของ อบต.ปัจจุบันยังมีปัญหาด้านการจัดการ ความไม่เข้าใจของผู้ปฏิบัติและประชาชน ตลอดจนขาดกลไกการตรวจสอบจากประชาชน (ชูชัย สุภวงศ์, 2541) ก็ยังถือว่าเป็นช่วงของการปรับกระบวนการทำงานของชุมชน จากระบบการพึ่งอำนาจส่วนกลาง มาเป็นการปกครองโดยประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งต้องใช้เวลาในการพัฒนา

การเกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการรวมตัวของประชาชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาที่สำคัญที่สุด คือ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ในปี พ.ศ. 2540 ที่กำหนดให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชน^{1/} ทำให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชน ที่จะดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างถาวร

กระแสการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การยอมรับสิทธิเสรีภาพของบุคคล และการกระจายอำนาจรัฐดังกล่าวมาข้างต้น ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงต่างได้รับรู้รับทราบเท่าเทียมกัน และน่าจะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบลที่สมบูรณ์ต่อไป

1/ มาตรา 46 แห่งรัฐธรรมนูญกำหนดไว้ “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

3.3.3 ปัจจัยภายในชุมชนที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบล

นอกจากขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนอีสานที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมในทั้ง 2 ตำบลแล้ว ยังมีปัจจัยภายในชุมชนที่น่าจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดบรรยากาศของการเป็นประชาคมในชุมชนตำบลโคกสูงและตำบลทุ่งโป่ง ตามลำดับความสำคัญดังนี้

(1) ระบบเครือญาติ เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญยิ่งของชุมชน เป็นระบบที่ช่วยให้ประชาชนแบ่งปันผลประโยชน์ ช่วยเหลือกัน รวมกำลังแรงงาน และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ (pool resources) ระบบเครือญาติ นอกจากจะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังเป็นเครือข่ายที่ช่วยเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารได้เป็นอย่างดี จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เกษตรตำบล พบว่า การส่งเสริมพันธุ์พืช หรือสัตว์ หรือเทคโนโลยีการเกษตร แก่ผู้นำเกษตรส่วนใหญ่พบว่ามีการเผยแพร่ข้อมูลอย่างรวดเร็ว ทั้งระหว่างคนในชุมชนเดียวกันหรือระหว่างชุมชนหนึ่งไปอีกชุมชนหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะการใช้ระบบเครือข่ายของญาติและเพื่อน ดังนั้นแม้ระบบเครือญาติจะมีพื้นฐานของการรวมตัวเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของพวกตน แต่ก็เป็นรากฐานของการร่วมมือกันในหมู่ประชาชน ซึ่งลักษณะความเป็นเครือญาติกันพบว่าเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดประชาคมในทั้งสองตำบล และระหว่างคนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง ด้วยเคยเป็นชุมชนเดียวกันมาก่อน

ในตำบลทุ่งโป่ง หมู่บ้านหนองผือถือเป็นหมู่บ้านหลักและเก่าแก่ในตำบล เครือญาติฝ่ายหญิงของสกุลหนองผือแต่งงานกับฝ่ายชายจากหมู่บ้านอื่น และขยายเครือญาติไปหลายหมู่บ้านในตำบล ทำให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้นำในตำบล แม้จะมีชื่อสกุลแตกต่างกันไป เช่น “ตันเล” “เหลาสะอาด” “พรรคทิง” “หินกลาง” ต่างก็เป็นเครือญาติกันโดยสายทางฝ่ายหญิง ทั้งนี้เป็นตามวัฒนธรรมของชุมชนอีสานที่ฝ่ายชายเมื่อแต่งงานแล้วจะเข้ามาอยู่ในเครือญาติฝ่ายหญิง แต่ชื่อสกุลของบุตรหลายใช้ตามฝ่ายชาย

ในตำบลโคกสูงก็เช่นเดียวกัน หมู่บ้านโคกสูงและคำบอนถือเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ของตำบล ถือเป็นหมู่บ้านพี่น้อง จากคำบอกเล่าของอดีตผู้ใหญ่บ้านคำบอน ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ดั้งเดิมของชาวบ้านโคกสูงและคำบอน เนื่องจากบ้านคำบอนในอดีตก่อนมีเขื่อนจะถูกน้ำท่วมเป็นประจำ ประชาชนหมู่บ้านคำบอนจะระดมจับปลาจากลำน้ำพอง นำไปแลกข้าวจากบ้านโคกสูงเป็นประจำทุกปี ทำให้ชาวบ้านต้นสกุล “ทองโคตร” ของบ้านโคกสูงและสกุล “นารี” บ้านคำบอนเป็นเครือญาติกัน ต่อมาความเป็นพี่น้องเครือญาติกันได้ขยายไปตามฝ่ายหญิงตามวัฒนธรรมอีสาน จนทำให้ประชาชนในตำบลมีความเป็นเพื่อนเป็นเครือญาติกัน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งทำให้หมู่บ้านทั้งหลายเหนือเขื่อนต้องถูกน้ำท่วม ทางราชการได้อพยพประชาชนมาตั้งเป็นหมู่บ้านนิคม 4 หมู่บ้าน ในตำบลทุ่งโป่ง และอีก 5 หมู่บ้านในตำบลโคกสูง ประชาชนเหล่านี้แม้จะมาจากถิ่นอื่น แต่ก็อาศัยวัฒนธรรมชุมชนอีสาน เช่นเดียวกับหมู่บ้านดั้งเดิม เมื่อย้ายมาอยู่ที่ใหม่แม้สภาพการประกอบอาชีพจะลำบากกว่าชุมชนดั้งเดิม เพราะต้องแผ้วถางป่าในพื้นที่จัดสรรเอง ขาดแคลนที่นาแต่การยึดถือประเพณีอีสานก็ช่วยให้ประชาชนเหล่านี้ร่วมมือกับชุมชนเดิมได้ดี

ดังนั้นแม้ระบบเครือญาติจะมีพื้นฐานของการรวมตัวเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของพวกตน แต่ก็ปรากฏฐานของการรวมกันเป็นหมู่บ้านประชาชน ซึ่งลักษณะความเป็นเครือญาติกันพบว่าเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดประชาคมในทั้งสองตำบล และระหว่างคนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง ด้วยเคยเป็นชุมชนเดียวกันมาก่อน

(2) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตในชนบทที่เหมือนกัน จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน พบว่า ประชาชนในทั้งสองชุมชนใช้ภูมิปัญญาพื้นฐานในการประกอบอาชีพที่เหมือนกันคือ การเลี้ยงไหม ทอเสื่อ การบำรุงดินโดยปุ๋ยคอก การจัดการน้ำในแปลงนา การถักหมี่มุ้งหลังคาบ้าน การสร้างบ้าน และการใช้สมุนไพร วิธีชีวิตสมัยใหม่และการทำงานในโรงงาน และออกไปทำงานต่างถิ่น ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ลดความจำเป็น จนเกือบหายไปจากชุมชน เช่น การเลี้ยงไหม อย่างไรก็ดี ปัจจุบันพบว่า มีการใช้ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพในตำบลทุ่งโป่งหลากหลายกว่าตำบลโคกสูง

ทั้งนี้ด้วยการส่งเสริมของ SCD ที่ได้ก่อตั้งศูนย์คำคุณขึ้นในตำบลทุ่งโป่งในปี พ.ศ. 2540 ทำให้เกิดการฟื้นฟูองค์ความรู้ด้านการใช้สมุนไพร การวางแผนโบราณอย่างถูกหลักวิชา โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์ของการใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ประกอบอาชีพได้ กิจกรรมการอบสมุนไพร การใช้สมุนไพรเพื่อข้อมสิริมงคล และผลิตแชมพู น้ำยาล้างจานจากสมุนไพร ในเชิงการค้าทำให้เกิดความต้องการวัตถุดิบซึ่งเป็นสมุนไพร พันธุ์พืชพื้นบ้าน จนต้องเกิดกระแสฟื้นฟูป่าขึ้นในชุมชน เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของสมุนไพร กิจกรรมทั้งหมดที่เกิดขึ้นในตำบลทุ่งโป่ง เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ ตั้งแต่การฟื้นฟูการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จนทำให้เกิดความต้องการใช้พืชสมุนไพรที่เพิ่มขึ้น จนถึงความจำเป็นที่ชุมชนต้องช่วยกันฟื้นฟูป่าไม้ให้เพิ่มขึ้นในชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้มีวัตถุดิบสมุนไพรเพิ่มขึ้นตามความต้องการแล้วยังทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน จากการสังเกตการประชุมผู้นำชุมชนในตำบลทุ่งโป่งในเดือนธันวาคม 2541 เพื่อเตรียมกิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในเดือนสิงหาคม 2542 พบว่า ผู้นำชุมชนต่างสนใจที่จะพิจารณาเลือกพื้นที่สาธารณะในตำบล

เพื่อฟื้นฟูให้เกิดสภาพป่าที่สมบูรณ์ ได้มีการเตรียมงาน ตั้งแต่การเตรียมกล้าไม้ การแลกเปลี่ยนกล้าไม้กับชุมชนอื่น เตรียมงานประชาสัมพันธ์ การประสานงานกับ อบต. จัดหางบประมาณดำเนินการ ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ รวมถึงการที่ SCD เป็นแกนนำในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการวางแผนประสานงานในชุมชน

สำหรับตำบลโคกสูงแม้จะมีการใช้ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพในหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น การจักสานในหมู่บ้านโคกสว่าง แต่ก็ไม่เกิดการประสานงานการรวมกันซื้อวัสดุหรือขายผลิตภัณฑ์ การประกอบอาชีพ และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงเป็นลักษณะต่างหมู่บ้านต่างทำ ขาดการประสานงานในระดับตำบล เมื่อมีกระแสการสร้างประชาคมเกิดขึ้น อบต.ก็ได้ ประสานงานกับวัดโคกสูง ขอพื้นที่หน้าวัดจัดทำเป็นลานค้าชุมชนเป็นลานค้าที่เปิดอิสระแก่ปัจเจกบุคคลเพื่อนำสินค้ามาจำหน่าย จึงไม่เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นเครือข่าย

(3) สภาพเศรษฐกิจพอเพียง

ในอดีตเศรษฐกิจชุมชนในชนบทขึ้นกับผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะข้าว ซึ่งถือเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของความพอเพียง แต่ปัจจุบันการดำรงชีพของประชาชนต้องอาศัยสินค้าอุปโภคบริโภคจากภายนอกชุมชนและต้องพึ่งรายได้จากพืชเศรษฐกิจ รายได้เสริมจากการทำงานนอกฟาร์ม เพื่อให้ครัวเรือนมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย ดังนั้นการกำหนดตัวชี้วัดที่ว่าชุมชนมีสภาพเศรษฐกิจพอเพียง หรือไม่ จึงต้องพิจารณาถึงผลผลิตพืชหลักคือ ข้าว และรายได้เสริม จากการสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชนในทั้งสองตำบลต่างเห็นข้าวเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญ และจากการสัมภาษณ์ประชาชนพบว่า คนในตำบลทุ่งโป่งกว่าร้อยละ 47 สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน และบางครอบครัวเหลือขาย โดยเปรียบเทียบกับร้อยละ 28 ในตำบลโคกสูงที่ผลิตข้าวได้พอเพียง ซึ่งแสดงว่าส่วนใหญ่ประชาชนต้องซื้อข้าวบริโภคหรือพึ่งระบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังพบว่าคนในชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีสัดส่วนครอบครัวที่ไปทำงานต่างถิ่นสูงกว่าตำบลโคกสูง (49% : 38%) ทั้งนี้อาจเนื่องจากคนในตำบลโคกสูงสามารถหางานทำนอกฟาร์มในตำบลได้ง่ายกว่าตำบลทุ่งโป่ง อย่างไรก็ตามความพอเพียงด้านการเกษตรที่ดีกว่า และโอกาสในการทำอาชีพเสริมที่มีมากกว่า ทำให้ครัวเรือนในตำบลทุ่งโป่งโดยเฉลี่ยมีรายได้เงินสดสูงกว่าประชาชนในตำบลโคกสูง คือ 59,052 บาทต่อครัวเรือน โดยเปรียบเทียบกับ 46,126 บาทต่อครัวเรือนของตำบลโคกสูง

ดังนั้นหากพิจารณาถึงสภาพความสมบูรณ์ทางการเกษตรและความสามารถในการหารายได้เสริม กล่าวได้ว่า สภาพเศรษฐกิจที่พอเพียงกว่าของตำบลทุ่งโป่ง น่าจะเป็นปัจจัยภายในที่เอื้อให้ประชาชนร่วมกลุ่มกันทำงานเพื่อชุมชนได้ดีกว่าตำบลโคกสูง

(4) การรวมกลุ่มชาวบ้าน

ปัจจุบันการรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนชนบทจะมีลักษณะและกระบวนการพัฒนาที่ไม่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่จะได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ และมีลักษณะที่เน้นการปฏิบัติงานในระดับหมู่บ้าน พบว่ามีการรวมกลุ่มในจำนวนใกล้เคียงกันทั้ง 2 ตำบล กล่าวคือ ตำบลทุ่งโป่ง มี 18 กลุ่ม ขณะที่ตำบลโคกสูง มี 20 กลุ่ม ส่วนใหญ่ลักษณะการรวมกลุ่มไม่แตกต่างกัน แต่แนวทางการปฏิบัติงานภายในกลุ่มและความเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เป็นประเด็นที่ควรพิจารณา โดยพบว่ากลุ่มในตำบลทุ่งโป่งมีการเชื่อมโยงกันเหนือระดับหมู่บ้านเดียวกว่าตำบลโคกสูง ความเชื่อมโยงที่สำคัญและน่าจะเป็นปัจจัยเสริมการเกิดประชาคมตำบลคือการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

กลุ่มที่มีการเชื่อมโยงกันระหว่างหมู่บ้าน แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- (ก) กลุ่มที่เชื่อมโยงโดยการสนับสนุนจากรัฐ ได้แก่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มถั่วเหลือง ซึ่งมีเหมือนกันทั้งสองตำบล
- (ข) กลุ่มที่เชื่อมโยงโดยการสนับสนุนจากภาคเอกชน เช่น กลุ่มเกษตรผสมผสานในตำบลทุ่งโป่ง กลุ่มชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพองในตำบลโคกสูง
- (ค) กลุ่มที่เชื่อมโยงโดยประชาชน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำอุปโภคบริโภคในตำบลทุ่งโป่ง

ทั้งนี้การทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ได้แยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง ดังนั้นบางกลุ่ม บางขณะอาจไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่น หรือขอรับการสนับสนุนจากรัฐและเอกชนไปพร้อมกันได้

(5) ผู้นำชุมชน

จากพื้นฐานของระบบอุปถัมภ์ ระบบการยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐของชุมชนไทย ประชาชนในหมู่บ้านโดยทั่วไปจึงยอมรับบทบาทผู้นำของผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่ยอมรับความเป็นผู้นำของกำนัน สำหรับชุมชนในระดับตำบล และเริ่มยอมรับบทบาทของ อบต. ในระบบการปกครองใหม่ตามแนวทางการกระจายอำนาจ โครงสร้างผู้นำชุมชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง มีเหมือนกัน แต่ความแตกต่างที่พบคือ ลักษณะผู้นำ และรายละเอียดในการปฏิบัติงานของ อบต.

ในช่วงเวลาของการศึกษา ผู้นำตำบล คือ กำนัน ยังทำหน้าที่แทนผู้นำผู้ใหญ่บ้านและเป็นประธานกรรมการบริหาร อบต. โดยตำแหน่ง กำนันตำบลทุ่งโป่งเป็นผู้นำที่สามารถประสานผลประโยชน์ของประชาชนในแต่ละหมู่บ้านได้ดี มีประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมกับมูลนิธิ SCD อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ก่อนที่สภาตำบลจะเปลี่ยนมาเป็น อบต. กำนันมีประสบการณ์ด้านการเรียนรู้ชุมชน การประชุมเพื่อศึกษาสภาพชุมชน ได้ผ่านร่วมประชุมผู้นำชุมชนอย่างสม่ำเสมอเป็นเวลาเกือบ 2 ปี ดังนั้นเมื่อกำนันได้เป็นประธานกรรมการบริหาร อบต.ทุ่งโป่ง จึงมีโอกาสดำเนินการสร้างระบบการติดต่อประสานงานระหว่างผู้นำ อบต. ในแนวราบ เช่น การขอให้มีการประชุมสมาชิก อบต. อย่างไม่เป็นทางการทุกเดือน เมื่อสมาชิก อบต. รับเงินเดือน นอกเหนือจากการประชุมสามัญ หรือวิสามัญ

ตามระเบียบของ อบต. เพื่อทำความเข้าใจและติดตามปัญหาของชุมชน ทำให้การทำงานของ อบต. สามารถสนองตอบปัญหาของชุมชนได้รวดเร็ว และเป็นที่ยอมรับของชุมชน ตัวอย่างการช่วยแก้ปัญหาของชุมชน เช่น การที่ อบต.ร่วมกับชุมชน หาแนวทางที่จะจัดระบบสูบน้ำจากลำน้ำพองส่งไปให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้านในตำบลเพื่อส่งเสริมการเพาะปลูก

สำหรับตำบลโคกสูง แม้จะมีพื้นที่ติดกับตำบลทุ่งโป่ง แต่ผู้นำไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของ SCD กำนัน ซึ่งเคยเป็นประธานกรรมการบริหาร อบต. ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในเดือนเมษายน 2542 เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ไปในด้านการปกครอง ซึ่งต้องการดูแลปัญหาของชาวบ้านให้เรียบร้อย ในฐานะผู้ปกครอง เห็นว่าปัญหาในการประกอบอาชีพ ความขัดแย้งของชุมชนเกิดเพราะประชาชนเอง วิสัยทัศน์ของการทำงานที่ต่างไป ทำให้การบริหารงาน อบต. ของตำบลโคกสูง ในช่วงที่ทำการศึกษาเป็นไปตามกรอบระเบียบข้อบังคับของทางราชการ การประชุมสามัญสภา อบต.จะมีปีละ 1 ครั้ง ๆ ละไม่เกิน 15 วัน และประชุมวิสามัญประมาณปีละ 2 ครั้ง การติดต่อประสานงานในแนวราบจึงมีน้อยกว่าตำบลทุ่งโป่ง ลักษณะดังกล่าวอาจถือว่าเป็นเงื่อนไขภายในที่ไม่เอื้อต่อการเกิดประชาคมตำบลของตำบลโคกสูง ทำให้บรรยากาศของตำบลมีลักษณะของความขัดแย้งระหว่างโรงงานเยื่อกระดาษกับชาวบ้าน ระหว่างผู้นำกับเจ้าหน้าที่ NGO และระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และเมื่อขาดระบบการประสานงานระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ชุมชนไม่สามารถแปลงวิกฤตความขัดแย้งให้เป็นโอกาสในการสร้างประชาคมที่เข้มแข็งได้

ตารางที่ 3.2 องค์กรชุมชนตำบลทุ่งโป่ง

องค์กรชุมชน	หมู่บ้าน							
	ทุ่งโป่ง	โนนสะอาด	หนองผือ	ทรัพย์สมบูรณ์	จระเข้สงเคราะห์	ห้วยยางม.6	โนนอินแปลง	ห้วยยางม. 8
องค์กรชุมชนที่มีการเชื่อมโยงกัน								
1.กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรและประปา	•	•	•	•	•	•	•	•
2. กลุ่มเกษตรผสมผสาน	•	•	•	•	•	•	•	•
3. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์	•	•	•	•	•	•	•	•
4. กลุ่มข้อมสิริธรรมชาติ		•	•	•	•			
5. กลุ่มออม/ศสมข.	•	•	•	•	•	•	•	•
6. กลุ่มถั่วเหลือง		•	•		•			
7. กลุ่มสตรี/แม่บ้าน	•	•	•	•	•	•	•	•
กลุ่มองค์กรชุมชนแยกเฉพาะหมู่บ้าน								
1. กลุ่มออมทรัพย์	•	•	•	•	•	•	•	•
2. กลุ่มแซมพู/น้ำยาล้างจาน		•			•			
3. กลุ่มกระเป๋					•			
4. กลุ่มทอผ้า		•		•	•	•		
5. กลุ่มสหกรณ์การเกษตร	•		•			•		
6. กลุ่มเยาวชน	•	•	•	•	•	•	•	•
7. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน								•
8. กลุ่มร้านค้า			•			•	•	
9. กลุ่ม รกส.	•	•	•	•	•	•	•	•
10. กลุ่มเลี้ยงเป็ด				•				
11. กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน			•					

หมายเหตุ : • หมายถึงมีกลุ่มองค์กรชุมชนในหมู่บ้านนั้น ๆ

ตารางที่ 3.3 กลุ่มองค์กรชุมชนตำบลโคกสูง

กลุ่มองค์กรชุมชน	หมู่บ้าน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
กลุ่มองค์กรชุมชน ที่มีการเชื่อมโยงกัน												
1. กลุ่มอสม./ศสมช.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
2. กลุ่มแม่บ้าน/สตรี	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
3. กลุ่มตัวเหลือง				•							•	
4. กลุ่มขยายพันธุ์ข้าว				•							•	
5. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ (ผู้สูงอายุ)				•							•	
6. กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำพอง				•							•	
7. กลุ่มผู้ใช้น้ำ(ประปา)	•	•			•							•
8. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
กลุ่มองค์กรชุมชน ที่แยกเฉพาะหมู่บ้าน												
1. กลุ่มเย็บผ้า											•	
2. กลุ่มจักรยาน			•		•					•		
3. กลุ่มผู้ใช้น้ำ(เกษตร)				•							•	
4. กลุ่มโค-กระบือ				•	•						•	
5. กลุ่มธนาคารปู			•							•		
6. กลุ่มออมทรัพย์				•						•	•	
7. กลุ่มเยาวชน	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
8. กลุ่มธนาคารข้าว			•	•			•	•		•	•	
9. กลุ่มกองทุนชุมชน				•							•	
10. กลุ่มสหกรณ์การเกษตร	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
11. กลุ่มหมอดินอาสา	•	•		•							•	
12. กลุ่ม รกส.	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

หมายเหตุ 1 = บ้านโคกสูง
2 = บ้านโคกสูง
3 = บ้านโคกสว่าง
4 = บ้านคำบอน

5 = บ้านโคกสูง
6 = บ้านโนนสวรรค์
7 = บ้านอุดมศิลป์
8 = บ้านคำบางพัฒนา

9 = บ้านนิคม
10 = บ้านโคกสว่าง
11 = บ้านคำบอน
12 = บ้านโคกสูง

3.4 การศึกษาเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำให้ประชาคมตำบลเกิดความเข้มแข็ง

ลักษณะหรือองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการเป็นประชาคม ตามแนวความคิดเกี่ยวกับประชาคมคือ การมีเครือข่ายเชื่อมโยงและการติดต่อสื่อสารร่วมกันระหว่างเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาทั้ง 2 ตำบลพบว่า

ในตำบลทุ่งโป่ง จะมีองค์กรชุมชนที่มีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างหมู่บ้านทั้ง 8 หมู่บ้าน หรือทั้งตำบล จำนวน 5 องค์กร คือ กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรและประปา กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่ม อสม./ศสมข. และกลุ่มสตรี/แม่บ้าน นอกจากนี้ มีกลุ่มซึ่งมีเครือข่ายเชื่อมโยงไม่น้อยกว่า 3 หมู่บ้านขึ้นไป อีก 2 กลุ่มคือ กลุ่มข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ (หรือกลุ่มมิตรไหมฝ้ายงาม) 4 หมู่บ้านและกลุ่มถั่วเหลือง จำนวน 3 หมู่บ้าน

สำหรับตำบลโคกสูง มีองค์กรชุมชนที่มีการติดต่อเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านทั้ง 12 หมู่บ้าน หรือทั้งตำบลจำนวน 3 องค์กร คือ กลุ่ม อสม./ศสมข. กลุ่มสตรี/แม่บ้าน และกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ซึ่งมีลักษณะประสานเชื่อมโยงเช่นเดียวกันตำบลทุ่งโป่ง และมีองค์กรที่เชื่อมประสาน 4 หมู่บ้าน 1 องค์กรคือ กลุ่มผู้ใช้น้ำประปาแบบบ่อบาด บริหารงานโดยกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนประชาชนจากหมู่บ้านที่ได้ใช้ประโยชน์จากประปาหมู่บ้าน ส่วนอีก 4 องค์กรเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง 2 หมู่บ้านเท่านั้น

การสร้างเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ในระดับตำบลที่รัฐสนับสนุนเป็นสำคัญมีสองกลุ่มที่จะนำมาพิจารณา คือ กลุ่มสตรี และกลุ่ม อสม. ที่มีเหมือนกันในทั้งสองตำบล ดังนี้

(1) **กลุ่มสตรี** เป็นองค์กรด้านสตรีที่จัดตั้งขึ้นทุกหมู่บ้านในลักษณะคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) เป็นแกนหลักในการดำเนินกิจกรรมด้านการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาสตรีตัวแทน กพสม. ก็จะเข้าร่วมเป็นกรรมการพัฒนาสตรีระดับตำบล และตัวแทนระดับตำบลก็จะเข้าร่วมเป็นกรรมการระดับจังหวัด และระดับชาติต่อไป ลักษณะการสร้างเครือข่ายจึงเป็นโครงสร้างที่จะเชื่อมงานไปในแนวดิ่ง แต่ขาดกลไกการประสานงานในแนวราบอย่างต่อเนื่อง การสนับสนุนการพัฒนาจะมุ่งตรงไปที่กลุ่มระดับหมู่บ้าน แต่การเชื่อมโยงระดับตำบลไม่ได้พัฒนาระบบให้มีการติดต่อประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง แม้กลุ่มสตรีในระดับหมู่บ้านจะเป็นที่ยอมรับถึงความเข้มแข็งและสามารถรวมตัวกันเพื่อสร้างอาชีพ รายได้เสริมแก่ครัวเรือนได้ แต่การประสานงานระหว่างหมู่บ้านยังไม่ได้รับการพัฒนา ดังนั้นแม้จะสามารถเรียกประชุมตัวแทนระดับตำบลได้ทุกครั้งที่เจ้าหน้าที่ต้องการ แต่ก็ยังคงเป็นเครือข่ายที่ไม่สามารถจะช่วยให้เกิดการพัฒนาประชาคมตำบลได้ หากพิจารณาจากตัวชี้วัดของการติดต่อประสานงานอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่องของเครือข่าย

(2) เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข อสม.

เครือข่าย อสม.เริ่มจากแต่ละหมู่บ้านจะคัดเลือก อสม.ตามความสมัครใจ เพื่อช่วยรับผิดชอบแจ้งข่าวสารสาธารณสุข จำนวน อสม. 1 คนต่อ 8-15 หลังคาเรือน โดยอาสาสมัครนี้จะเป็นผู้ที่เพื่อน

บ้านยอมรับ รับคิชอบงานคราวละ 2 ปี มีหน้าที่แจ้งข่าวสารสาธารณสุข ให้คำแนะนำ ถ่ายทอดความรู้ เฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสาธารณสุข อสม.เหล่านี้จะได้รับการฝึกอบรมความรู้พื้นฐานด้านสาธารณสุขให้สามารถปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐาน เมื่อเริ่มปฏิบัติงานและอบรมความรู้เฉพาะต่อเนื่องทุกเดือน ๆ ละ 1 วัน นอกจากนี้ยังมีการประสานงาน อสม.ในรูปของชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข ตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ เพื่อให้ อสม.ได้เกื้อหนุนและสนับสนุนการดำเนินงานซึ่งกันและกัน (วนิดา วิระกุล, 2541)

ในทั้งสองพื้นที่กลุ่ม อสม. เป็นกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งและสนับสนุนเหมือนกันกล่าวคือ มีกรอบหน้าที่ควบคุมกับผลตอบแทนให้อาสาสมัครที่ชัดเจน อสม. ได้รับค่าเบี้ยเลี้ยงตอบแทนในการปฏิบัติงานเมื่อปฏิบัติงานนอกหมู่บ้าน ได้รับสิทธิพิเศษในการรับบัตรประกันสุขภาพฟรี ขณะที่ทางราชการได้อาสาสมัครช่วยปฏิบัติงานด้านเฝ้าระวังโรค และงานข้อมูลทางสาธารณสุข ลักษณะดังกล่าวเป็นตัวอย่างของการร่วมมือกันภายใต้ผลประโยชน์ต่างตอบแทน (mutual cooperation) ที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม พบว่าอาสาสมัครส่วนใหญ่ให้ความสนใจในการปฏิบัติงาน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน เพราะงานรักษายาบาล สาธารณสุขแผนใหม่เป็นองค์ความรู้ที่ประชาชนสร้างเองไม่ได้ และอยู่นอกเหนือจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นความสำเร็จของการปฏิบัติงานจึงต้องอาศัยความร่วมมือทั้งสองฝ่าย ประกอบกับระบบการทำงาน อสม. ได้รับการพัฒนามากว่า 10 ปี

ความพยายามของภาครัฐในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผนและการตัดสินใจมีมากขึ้น เมื่อกระทรวงสาธารณสุขกระจายอำนาจ ในการวางแผนการใช้งบประมาณสาธารณสุขมูลฐาน หมู่บ้านละ 7,500 บาท ให้ อสม. และผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทน อบต. ในแต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้จัดการงบประมาณส่วนนี้โดยตรง ในการวางแผนการใช้งบประมาณในปี 2542 พบว่าแผนการใช้งบประมาณในการแก้ปัญหาสาธารณสุขใน 2 ตำบล แตกต่างกัน โดยตำบลทุ่งโป่งไปใช้ในการแก้ปัญหาโภชนาการเด็กเล็กขณะที่ตำบลโคกสูงใช้ไปในการป้องกันโรคไข้เลือดออก แม้ผลการปฏิบัติงานด้านการจัดการสาธารณสุขของชุมชนจะยังไม่เห็นผล แต่กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินงานน่าจะส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนด้านการวิเคราะห์ปัญหาบริหารวางแผน และการบริหารงบประมาณ ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญในการบริหารประชาคม

จากผลของการสร้างระบบการจัดการเครือข่ายอาสาสมัครชุมชนด้านสาธารณสุขที่ค่อนข้างชัดเจน ต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน พบว่า กิจกรรมของ อสม. เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน และเจ้าหน้าที่ด้านการพัฒนา ผู้นำชุมชน ตัว อสม.เองส่วนใหญ่จะได้รับความไว้วางใจให้เป็นกรรมการกลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งได้รับเลือกให้เป็นกรรมการ อบต.ทั้งในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง ทั้งนี้ก็ด้วยศักยภาพของ อสม. ด้านการติดต่อประสานงาน และช่วยงานสาธารณะของชุมชน อย่างไรก็ตามการมีระบบงาน อสม.ที่เข้มแข็ง ก็ยังไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาชุมชนที่ยาก ๆ เช่น ปัญหามลภาวะใน

ตำบลโคกสูง ซึ่งต้องการความร่วมมือจากหลายฝ่าย และระบบการบริหารจัดการที่กว้างขวางกว่ามิตินองการมองสาธารณสุขมูลฐานเท่านั้น

นอกจากเครือข่ายกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐแล้ว ในชุมชนทุ่งโป่งยังมีเครือข่ายผู้นำประปาที่สูบน้ำจากลำน้ำพองกระจายแก่ชุมชน โดยการบริหารงานของประชาชนเอง ทั้งนี้พบว่าปัญหาการขาดแคลนน้ำในตำบลทุ่งโป่งเป็นปัญหาที่ชาวบ้านรวมตัวกันแก้ไขโดยสภาตำบลสมัยนั้นได้ซื้อระบบเครื่องสูบน้ำเก่าของนิคมสร้างตนเองที่ตั้งอยู่บ้านหนองผือมาบริหารจัดการเอง โดยใช้งบประมาณตำบลซ่อมแซมเครื่องสูบน้ำ และงบประมาณจาก อบต.วางท่อให้ถึงทุกหมู่บ้านได้ระดมแรงงานและทุนบางส่วนจากชุมชน จัดสรรน้ำดิบซึ่งสูบน้ำจากลำน้ำพองส่งต่อไปยังทุกหมู่บ้าน ปัจจุบันจัดการโดยชุมชน โดยมีคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน ๆ ละ 1 คน จัดการเงินที่เก็บได้จากผู้ใช้น้ำแต่ละหมู่บ้าน แต่ละบ้านจะเสียค่าดูแลมิเตอร์บ้านละ 5 บาท และค่าน้ำ 3 บาทต่อลบ.ม. เงินค่าน้ำได้จัดสรรเป็นเงินค่าไฟฟ้า ค่าจ้างคนดูแลปั้มน้ำ ค่าเช่าหม้อแปลงรายเดือน ค่าตอบแทนชาวบ้านที่เก็บค่าน้ำและตอบแทนคณะกรรมการบริหารน้ำ 5% ของเงินที่เก็บได้ ซึ่งการจัดการดังกล่าวเป็นอิสระจากหน่วยงานภายนอก ประชาชนจัดการระบบเองและตรวจสอบภายในกันเอง ทำให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการใช้น้ำอุปโภคในราคาถูกกว่า การบริหารภายใต้การประปาภูมิภาคแม้คุณภาพน้ำจะยังไม่ดี การบริหารจัดการน้ำอุปโภคในชุมชนตำบลทุ่งโป่งถือว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเกิดประชาคมตำบล โดยชาวบ้านต้องร่วมมือกันตั้งแต่ผู้ใช้น้ำถึงคณะกรรมการบริหาร

อย่างไรก็ตามการบริหารระบบน้ำดิบเพื่ออุปโภคอาจจะเป็นกรณีตัวอย่างที่ชุมชนจัดการได้เองโดยไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือทางเทคนิคจากหน่วยงานภายนอกมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการพัฒนาทางกายภาพและไม่ต้องใช้ระบบการบริหารจัดการที่ซับซ้อน

ในทางตรงข้าม ชุมชนในตำบลโคกสูง กลับมีความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรที่ชัดเจน ปัญหาการจัดการน้ำทิ้งของโรงงานเยื่อกระดาษ ถือเป็นกรณีพิเศษที่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนและโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในพื้นที่ที่ประชาชนในชุมชนตำบลโคกสูงเพียงส่วนน้อย ใน 12 หมู่บ้าน ที่ได้รับความเดือดร้อน ประเด็นความขัดแย้งเรื่องน้ำทิ้งโรงงานทำลายไรรุ่นของชาวบ้านนำไปสู่กระบวนการเรียกร้อง ชดเชยค่าเสียหายจากโรงงาน และเกิดแกนนำชาวบ้าน ซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่คอยเฝ้าระวัง และคอยเรียกร้องความรับผิดชอบจากโรงงาน แกนนำชาวบ้านที่ได้รับความเสียหาย ได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้รับเงินชดเชยให้จัดสรรเงินจำนวน 10% ของเงินชดเชยหรือตามความสมัครใจ ตั้งเป็นกองทุน เพื่อเรียกร้องค่าเสียหายจากโรงงาน อย่างไรก็ตาม กระบวนการบริหารกลุ่มที่ไม่ได้รับการเตรียมความพร้อม และไม่สามารถแสดงความโปร่งใสในการจัดการการเงินได้ ทำให้การบริหารงานกลุ่มประสบปัญหา คนในชุมชนมองเห็นเป็นกลุ่มคนที่คอยสร้างความขัดแย้งภายในชุมชน (ดูรายละเอียดภาคผนวก ข)

แม้การรวมตัวกันของคนที่ได้รับบาดเจ็บหรือคนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและสร้างอำนาจต่อรองจนเกิดการจัดการทรัพยากร เพื่อลดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและโรงงานได้บ้าง โรงงานยินยอมชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เดือดร้อน สร้างเมรุให้ชุมชน เพื่อชดเชยกรณีน้ำทิ้งท่วมป่าช้า ถือได้ว่าเป็นการเกิดประชาคมในชุมชนแต่เป็นการเกิดเพียงเฉพาะกิจแล้วเลิกไป เนื่องจากขาดความร่วมมือภายในชุมชน การเรียกร้องของผู้เสียหายไม่เป็นที่ยอมรับของผู้นำ และขาดระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่ดี จึงไม่สามารถสร้างความต่อเนื่องของการเกิดประชาคมได้ คนในชุมชนส่วนหนึ่งได้มีงานทำในโรงงาน มีอาชีพเสริมเกี่ยวเนื่องกับโรงงาน ขณะที่อีกฝ่ายยังคงเรียกร้องความเสียหายต่อไป ภาพของชุมชนจึงยังคงมีความขัดแย้ง และขาดการทำความเข้าใจระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั้งสองฝ่าย และโรงงานที่ถือเป็นภาคีหนึ่งในชุมชน แต่ขาดการตกลงทำความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง ทำให้การแก้ไขความขัดแย้งในตำบลโคกสูงที่ผ่านมาไม่สามารถพัฒนาไปเป็นประชาคมที่สมบูรณ์ได้

3.5 ประชาคมตำบลและการส่งเสริมเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของประชาชน

จากการศึกษาใน 2 ตำบลคือ ตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงพบว่า กระบวนการเกิดประชาคมตำบลทั้ง 2 ตำบลได้เกิดขึ้นแล้ว แต่ต่างระดับกัน ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน การจัดสนทนากลุ่มผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ และการสัมภาษณ์ประชาชน จะเห็นได้ว่า ชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีลักษณะการเป็นประชาคมในแนวทางการพัฒนามากกว่าตำบลโคกสูง จากข้อมูลการสัมภาษณ์ประชาชนพบว่า ร้อยละ 75 ของประชาชนที่ให้สัมภาษณ์ของตำบลทุ่งโป่ง คิดว่าชุมชนของตนมีความเป็นประชาคมตำบล ในขณะที่ร้อยละ 44.4 ของประชาชนที่ให้สัมภาษณ์ของตำบลโคกสูง คิดว่าเกิดประชาคมตำบลในตำบล กระบวนการเกิดประชาคมตำบล ตามวิถีชีวิตของชนบทอีสาน อาจจะมีมานานแล้วแต่ไม่ได้เรียกว่าเป็น “ประชาคมตำบล” หรือเข้าใจว่าเป็น “ประชาคมตำบล” เพราะกระบวนการที่เกิดขึ้น เกิดตามแนวทางของ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ที่สืบทอดกันมา เช่น มีการรวมกลุ่ม มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การร่วมทำบุญประเพณีต่าง ๆ เพียงแต่อาจจะไม่มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ และการติดต่อประสานงานที่ต่อเนื่อง ขาดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น

ดังนั้น การพัฒนาให้เป็นประชาคมตำบลนอกจากจะทำให้เกิดการสร้างเครือข่าย ไปสู่เป้าหมายร่วมกันแล้ว การทำงานในหลาย ๆ มิติ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพของประชาชนดังนี้

(1) การส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเกิดประชาคมตำบลส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เพราะความเชื่อมโยงในชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือของประชาชน ความเป็นเพื่อน การได้พบปะพูดคุยกันจะทำให้เกิดความผูกพัน ร่วมกันคิด ช่วยกันแก้ปัญหา มีความคิดแบบ

พึ่งตนเองมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและมีการออม เป็นการสร้างมีหลักประกันชีวิต และระบบการดูแลสุขภาพที่ดี เช่น ในตำบลทุ่งโป่ง ประชาชนที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบเดิม ได้พัฒนามาสู่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบผสมผสานมีเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มขึ้น และมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการศึกษาพบว่า ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งมีรายได้ต่อครอบครัวโดยเฉลี่ยสูงกว่าตำบลโคกสูง ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งผลิตข้าวพอเพียงกว่าตำบลโคกสูง และมีการออมที่เพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในตำบลโคกสูง

(2) การส่งเสริมการพัฒนาสังคม เมื่อเกิดประชามติตำบลทำให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชนเพิ่มขึ้น จากการศึกษาพบว่า ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งได้ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 54 ในขณะที่ประชาชนในตำบลโคกสูงให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันคิดเป็นร้อยละ 43 สถิติการเกิดอาชญากรรมระหว่างปี 2537-2541 พบว่าในตำบลทุ่งโป่งมีน้อยกว่าในตำบลโคกสูง ทั้งนี้อาจเป็นผลจากการที่ประชาชนสามารถตกลงในความขัดแย้งได้ หรือไม่ก่อปัญหาอาชญากรรมรุนแรงจนถึงขั้นต้องแจ้งตำรวจ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ตำรวจยังตั้งข้อสังเกตว่า ตั้งแต่ปี 2540 ภายหลังรัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ สถิติการจับกุมในทุกพื้นที่จะลดลง เนื่องจากมีขั้นตอนในการปฏิบัติงานมากขึ้น ทำให้เจ้าหน้าที่ระมัดระวังเป็นพิเศษ ดังนั้นข้อมูลจากสถิติการเกิดอาชญากรรมที่ได้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงยังไม่น่าจะเป็นตัวชี้วัดที่ดีที่จะระบุว่าชุมชนใดมีความสงบมากกว่ากัน ในทำนองเดียวกันประชาชนที่รู้สึกลัวความขัดแย้งในตำบลทุ่งโป่งมีเพียงร้อยละ 26.4 แต่ตำบลโคกสูงมีสูงถึงร้อยละ 60.2 ซึ่งสอดคล้องกับการสนทนากลุ่มผู้นำ นอกจากนี้ได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบอาชีพ ในตำบลทุ่งโป่งคิดเป็นร้อยละ 91.7 ส่วนตำบลโคกสูง คิดเป็นร้อยละ 57.4

(3) การส่งเสริมการพัฒนาด้านสุขภาพ เมื่อประชาชนมีสภาพทางด้านเศรษฐกิจดี ก็จะนำไปสู่การพัฒนาด้านสุขภาพ พบว่า ตำบลทุ่งโป่งได้มีการจัดการด้านสาธารณสุขและสุขภาพของประชาชนเพิ่มขึ้นมากกว่าตำบลโคกสูง เช่น ได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการรักษาด้วยยาสมุนไพรหรือมีการนวดและอบตัวด้วยสมุนไพรที่ศูนย์คำคุณ มีกระบวนการกลุ่มช่วยเหลือประชาชนที่ติดเชื่อเอดส์ โดยการสร้างประชามติคนติดเชื่อเอดส์ด้วยการจัดหางานให้ทำ มีระบบการออมทรัพย์ควบคู่ไปด้วยและมีการประชุมกลุ่มผู้ติดเชื่อเอดส์โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำทำให้ผู้ติดเชื่อเอดส์เป็นที่ยอมรับในชุมชนและมีกำลังใจในการดำรงชีพต่อไป มีการพัฒนาประชามติตำบล เจ้าหน้าที่ของสาธารณสุข โดยมีกระบวนการทำงานร่วมกับประชาชนมากขึ้น เพื่อให้เกิดการประสานงานและปรับกลยุทธ์การทำงานที่สร้างพลังของประชาชนและชุมชน

นอกจากนี้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาด้านสาธารณสุขและสุขภาพของประชาชน พบว่าประชาชนตำบลทุ่งโป่งมีปัญหาสุข

ภาพที่มีสาเหตุจากมลภาวะน้อยกว่าตำบลโคกสูงมาก ทั้งจากข้อมูลการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่อนามัยตำบล และสถิติการเจ็บป่วยด้วยทางเดินหายใจ ทั้งนี้เพราะปัญหาเรื่องฝุ่นละอองจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งไม่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้โดย กระบวนการสาธารณสุขแบบเดิม หากแต่ต้องสร้างกระบวนการแก้ไขผ่านขบวนการประชาคมภายในชุมชน มีการวางแผนและแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งต้องอาศัยการร่วมมือปฏิบัติตามแนวทางประชาคมทั้งรัฐ ประชาชน เอกชน รวมทั้งการบริหารจัดการภายในพื้นที่จากโรงงานให้ตำบลโคกสูงได้ใช้งบประมาณนั้นเพื่อการแก้ไขมลภาวะ

(4) การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมระดับตำบล

ในสถานะที่สังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประชาชนส่วนใหญ่มีโอกาสร่วมกิจกรรมของแต่ละหมู่บ้าน การมีโอกาสร่วมกิจกรรมในระดับตำบลจะขึ้นกับการริเริ่มงานของผู้นำในแต่ละตำบล งานทอดเทียนพรรษาของตำบลและการอบรมธรรมะของตำบล เป็นกิจกรรมหลักดั้งเดิมที่ชุมชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงปฏิบัติสืบเนื่องกันมา และจากการสัมภาษณ์ประชาชนทั้งสองตำบลพบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์เข้าร่วมกิจกรรมทอดเทียนพรรษาสูงถึงร้อยละ 84 และ 71 ในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง ตามลำดับ ส่วนการอบรมธรรมะตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในช่วงเข้าพรรษาประชาชนที่สัมภาษณ์ได้เข้าร่วมกิจกรรมกว่าครึ่ง

นอกจากงานประเพณีแล้ว กิจกรรมในระดับตำบลที่จัดให้มีขึ้นโดย อบต. คือ งานกีฬาเยาวชน งานปีใหม่ และการปลูกป่าชุมชนในระดับตำบล และกว่าร้อยละ 50 ของผู้ให้สัมภาษณ์จะเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดโดย อบต.ทั้งสองตำบล ส่วนการจัดเวทีปราชญ์ชาวบ้าน และการร่วมกิจกรรมพัฒนาของโรงพยาบาลอุบลรัตน์ พบว่า ประชาชนที่สัมภาษณ์ในตำบลทุ่งโป่งจะเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดโดยโรงพยาบาลอุบลรัตน์ในอัตราที่สูงกว่าตำบลโคกสูง สำหรับการประชุมชาวบ้านเกี่ยวกับน้ำพองเน่าเสีย ซึ่งจัดโดยทางราชการร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน พบว่า ประชาชนที่สัมภาษณ์เพียงร้อยละ 22 ในทั้งสองตำบลได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการประชุม

จากการวิเคราะห์ถึงโอกาสของการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาในระดับตำบลของประชาชน พบว่า ประชาชนให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านบุญประเพณี ส่วนกิจกรรมที่ริเริ่มโดย อบต. ก็ได้รับความสนใจจากประชาชนพอสมควร ขณะที่การประชุมเกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรในพื้นที่กลับมีผู้มีโอกาสเข้าร่วมประจักษ์น้อย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัญหาในการประชาสัมพันธ์หรือข้อจำกัดที่ประชุมแก่ผู้ได้รับปัญหาโดยตรง อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ประชาชนในทั้งสองตำบล พบว่า ส่วนใหญ่เคยติดต่อสื่อสารกับบุคคลครัวเรือนอื่นในตำบลในอัตราที่สูงถึงกว่าร้อยละ 80 (ดังรายละเอียดแสดงในภาคผนวก ง)

(5) ความคิดเห็นของประชาชนเรื่องประชามตตำบล

จากการสัมภาษณ์ประชาชนในทั้งสองตำบล เกี่ยวกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชามตตำบล พบว่า ส่วนใหญ่ยังไม่ทราบเกี่ยวกับกระแสการผลักดันให้เกิดประชามตตำบล แม้ว่าบางส่วนจะคิดว่าตำบลของตนเกิดประชามตแล้ว โดยเฉพาะประชาชนในตำบลทุ่งโป่ง กว่าร้อยละ 70 ของประชาชนที่สัมภาษณ์ในสองตำบลต่างเห็นว่า อบต.ควรเป็นแกนนำในการกระตุ้นให้เกิดประชามตตำบล และปัจจัยที่สำคัญที่จะช่วยเสริมให้ประชามตตำบลเกิดขึ้นได้คือ ความร่วมมือของประชาชน งบประมาณและการสร้างจิตสำนึกของชาวบ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าประชาชนยังคงคาดหวังให้ต้องมีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ สูงถึงร้อยละ 93 และ 69 ในตำบลทุ่งโป่งและโคกสูง ตามลำดับ ขณะเดียวกัน คาดหวังการสนับสนุนจากหน่วยงานเอกชนเพียงร้อยละ 15-19 ในขณะเดียวกัน ประชาชนในตำบลโคกสูงมีความมั่นใจว่างานประชามตตำบลสามารถดำเนินไปได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานสนับสนุนมากกว่าตำบลทุ่งโป่ง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากประสบการณ์ของประชาชนที่รวมตัวกัน เรียกร้องค่าเสียหายจากโรงงานอุตสาหกรรม

สำหรับหน่วยงานหลักในปัจจุบันที่ประชาชนทั้งสองตำบลเห็นว่ามีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนรวมตัวกัน ทั้งในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงต่างเห็นว่าเป็นโรงพยาบาลอุบลรัตน์ รองลงมาคือ วัด และ อบต. ตามลำดับ

3.6 องค์การเกื้อหนุนต่อการสร้างประชาคม

ในอดีตประชาชนในสองตำบลต่างถือเป็นชุมชนเดียวกัน จากคำบอกเล่าของอดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านคำบอน ได้อธิบายถึงความเป็นประชาคมของหมู่บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำพอง เช่น บ้านคำบอน บ้านหนองผือ และหมู่บ้านที่อยู่บริเวณที่ดอน เช่น บ้านโคกสูง โคกสว่าง ชุมชนมีการเกื้อกูลกันตามสภาพ เช่น การแลกเปลี่ยนปลาเป็นข้าวระหว่างหมู่บ้านที่ถูกน้ำท่วมและที่อยู่บนที่ดอน การที่ประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ริมแม่น้ำพองตกลงกันให้มีอาสาสมัครตรวจบริเวณแม่น้ำพองในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงที่ปลาขึ้นมาวางไข่ หรือช่วง “น้ำแดง” ชุมชนไม่อนุญาตให้จับปลาอาสาสมัครชาวบ้านจึงมีอำนาจที่จะรื้อถอนอุปกรณ์จับปลาทุกชนิดริมแม่น้ำเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลา

ในแง่มุมของการปกครอง อดีตผู้นำได้ระบุการเชื่อมโยงงานพัฒนาระหว่างหมู่บ้านในแต่ละตำบล ในช่วงระยะเวลา 2-3 ปี ในช่วงการปกครองของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ช่วงปี พ.ศ. 2498-2500 ได้มีการกำหนดให้ผู้นำหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านและตัวแทนหมู่บ้าน ๆ ละ 2 คน รวมทั้งตัวแทนชาวบ้านสตรีซึ่งถือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอีก 1 คน เข้าร่วมประชุมสภาตำบลทุกเดือนร่วมกับเจ้าหน้าที่อำเภอ โดยมีกำหนดเป็นเลขานุการ ในสมัยนั้นได้ประชุมที่ศาลาวัดบ้านโคกสูง ประชาชนสามารถตั้งกระทู้สอบถามทางราชการ หรือเสนองานพัฒนาได้ทุกอย่าง แต่กระทู้จะต้องเสนอก่อน 7 วัน และมี

ผู้รับรอง 2 คน ตัวแทนที่ประชุมในสภาตำบลครั้งนั้นทำงานในลักษณะอาสาสมัครไม่มีค่าตอบแทน และการพัฒนาใด ๆ ที่เสนออีกไม่มีงบประมาณจากทางราชการรองรับ ดังนั้นงานพัฒนาใด ๆ ที่มีมติจากที่ประชุมสภาตำบลนั้น จึงต้องทำในลักษณะอาสาสมัคร ต่อมาผู้นำชาวบ้านจึงได้ตั้งกระทู้ถามเจ้าหน้าที่ปกครองถึงผลประโยชน์ที่ผู้นำจะได้รับเป็นการตอบแทนงานอาสาสมัคร ซึ่งได้รับทราบว่าจะได้เดินทางโดยรถไฟฟรี และรักษาพยาบาลฟรี แต่สภาตำบลในลักษณะดังกล่าวได้ถูกยุบไป ก่อนที่ผู้นำและตัวแทนชาวบ้านจะได้สิทธิประโยชน์ดังกล่าว

ในภาพปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงชุมชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านกายภาพ และการเมือง การปกครองในปี พ.ศ.2531 ได้มีการจัดตั้งสภาตำบลขึ้นมาอีกครั้ง และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในปี พ.ศ.2539 พบว่า อบต.ต่างเป็นที่คาดหวังของประชาชนในทั้งสองตำบลที่จะช่วยเสริมสร้างประชาคมให้เกิดในชุมชน

3.6.1 อบต.

อบต.ตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง เป็นองค์การปกครองท้องถิ่นที่สมบูรณ์ทั้งในแง่กฎหมายที่ให้ อบต.กลายเป็นนิติบุคคล ทั้งในแง่ของการบริหารชุมชนที่ อบต.มีองค์ประกอบของตัวแทนซึ่งเลือกจากหมู่บ้าน ตามเจตนารมณ์ของการกระจายอำนาจการปกครองการบริหารและการตัดสินใจจากรัฐบาลกลางสู่ประชาชน ที่สำคัญที่สุด อบต.เป็นองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่มีงบประมาณในการดำเนินงาน ทั้งในส่วนที่มาจากภาษีบำรุงท้องที่และจากเงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐ และดอกผลที่ อบต.พึงมาได้ ด้วยความสมบูรณ์ของคณะ/บุคคลซึ่งเป็นตัวแทนจากประชาชน อำนาจทางกฎหมายในการหารายได้และจัดสรรเงินเพื่อพัฒนาชุมชน อบต. จึงเริ่มเป็นภาคีที่สำคัญในชุมชนที่จะมีส่วนผลักดันหรือจุดรั้งการเกิดประชาคมตำบล

จากรายงานเรื่อง อบต.ในแนวทางประชาคมตำบลโดยนายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ ได้สรุปอำนาจหน้าที่ของ อบต. ดังนี้

“หน้าที่ของ อบต.มีหน้าที่ในการช่วยบริหารสาธารณูปโภคและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในระดับตำบลทุกด้าน ตั้งแต่การจัดหาและบำรุงรักษาถนนหนทาง แหล่งน้ำ บรรเทาสาธารณภัย จนถึงการสาธารณสุข รวมถึงหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในตำบล สภาพการปฏิบัติงานของ อบต. ส่วนใหญ่ในขณะนี้จึงยังคงเป็นช่วงของการจัดให้มีถนนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค โทรศัพท์ ให้ครบทุกหมู่บ้าน”

เช่นเดียวกับ อบต.ทุ่งโป่งและ อบต.โคกสูง ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2539 มีที่ทำการของทั้งสองตำบลตั้งอยู่ใกล้สถานีอนามัยตำบล อบต.ทุ่งโป่งมีสมาชิกสภาอบต.ทั้งหมดเป็นชาย และในจำนวนนี้มี 5 คนเป็น อสม. ขณะที่ อบต.โคกสูงมีสมาชิกสภา อบต.เป็นหญิง 1 คน จากสมาชิกสภาอบต.รวม 30 คน และในจำนวนนี้เป็น อสม. 2 คน ในปีงบประมาณ 2541 อบต.ทุ่งโป่งมีรายได้รวม

ประมาณ 2.4 ล้านบาท ส่วน อบต.โคกสูงมีรายได้รวมประมาณ 3.2 ล้านบาท (ตารางที่ 3.4) ทั้งสอง อบต.ได้รับเงินงบประมาณอุดหนุนทั่วไปจากรัฐบาลกลางกว่าร้อยละ 45 ถึงร้อยละ 52 เงินภาษีที่ อบต.จัดเก็บเองในทั้งสองตำบลประมาณร้อยละ 3 ซึ่งเป็นภาษีโรงเรือน ภาษีป้าย ภาษีบำรุงท้องที่ ค่าธรรมเนียมก่อสร้าง ส่วนภาษีอื่น ๆ เช่น ภาษีที่ดิน ภาษีธุรกิจเฉพาะ ภาษีสรรพสามิต ภาษีมูลค่าเพิ่ม ยังคงเป็นภาษีที่ส่วนราชการจัดเก็บให้และจัดสรรมาในสัดส่วนประมาณร้อยละ 43-45 ของรายได้ ทั้งหมด

ตารางที่ 3.4 สมาชิกและรายได้ อบต.ทุ่งโป่งและ อบต.โคกสูง ปี พ.ศ.2541 (บาท)

รายการ	อบต.ทุ่งโป่ง	%	อบต.โคกสูง	%
สมาชิก (หญิง)	20(-)	-	30(1)	-
สมาชิก อบต.ที่เป็น อสม.	5	-	2	-
รายได้รวม	2,477,295	100.0	3,274,980	100.0
อบต.จัดเก็บ	76,121	3.0	101,291	3.0
ส่วนราชการจัดเก็บให้	1,064,185	43.0	1,590,553	48.6
เงินอุดหนุนทั่วไปจากรัฐ	1,290,200	52.0	1,496,000	45.7
รายได้เบ็ดเตล็ด	46,789	2.0	87,136	2.7

พื้นที่ตำบลที่ใหญ่กว่าทุ่งโป่งเกือบเท่าตัว ปัจจุบันรายได้ของ อบต.โคกสูงจัดอยู่ระดับชั้น 4 ซึ่งถือเกณฑ์รายได้ 3-6 ล้านบาท มีพนักงานส่วนตำบลได้ 4 คน แต่ด้วยสภาพกายภาพของพื้นที่ที่ เปลี่ยนไปของ อบต. ตำบลโคกสูง ทำให้ อบต.โคกสูงประสบปัญหาในการบริหารจัดการ ทั้งนี้ เนื่องจากการมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ติดกับพื้นที่ตำบลโคกสูง แต่สถานที่ตั้งโรงงานอยู่บนพื้นที่ ตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง ซึ่งอยู่ข้างเคียง ทำให้ภาษีบำรุงท้องที่จำนวนกว่าสิบล้านบาทเป็นของ ตำบลอื่น ขณะที่ประชาชนในตำบลโคกสูงต้องรับปัญหาผลกระทบ เช่น ปัญหาน้ำทิ้งและฝุ่นละออง จากโรงงาน จนเป็นชนวนความขัดแย้งของชุมชนในปัจจุบัน การขาดแคลนงบประมาณของ อบต.โคกสูง จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ อบต.ไม่สามารถมีบทบาทด้านการจัดการและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของ ชุมชนได้ จากคำบอกเล่าของผู้บริหาร อบต.โคกสูงระบุว่า การที่ อบต.โคกสูงไม่สามารถขอแบ่ง ส่วนรายได้ภาษีบำรุงท้องที่จากโรงงานได้ เหตุผลหนึ่งเนื่องจากอำเภอบุรณรัมย์ได้ถูกกำหนดให้ เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว จึงไม่สามารถขอรับส่วนแบ่งภาษีจากโรงงานอุตสาหกรรมได้ หากความเข้าใจนี้ ถูกต้องหลักเกณฑ์ การแบ่งสรรเงินรายได้จาก อบต.ข้างเคียงน่าจะได้รับการทบทวน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริง แทนที่จะถูกกำหนดโดยกรอบระเบียบของทางราชการเท่านั้น

ในระยะเริ่มต้นของการทำงาน ปัญหาอุปสรรคในการบริหาร อบต.โดยทั่วไปจะคล้ายกันทุก อบต. ในเรื่องสำคัญ ๆ เช่น ปัญหาการจัดหารายได้ อบต. ที่ไม่เพียงพอ ทำให้ต้องพึ่งเงินอุดหนุนจากรัฐ ซึ่งมีความไม่แน่นอน โดยเฉพาะช่วงเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ที่เงินอุดหนุนลดลงและมาถึงล่าช้า ปัญหาการจัดสรรงบประมาณรายจ่ายของ อบต.ที่ต้องจัดสรรให้เกิดสมดุลระหว่างความต้องการของสมาชิก อบต. และความต้องการรับการสนับสนุน ปัญหาการขาดทักษะการบริหาร และการประสานงานระหว่างคณะกรรมการบริหาร อบต.และสมาชิกสภา อบต. การบริหาร อบต.ถูกกำหนดรูปแบบภายใต้กฎหมาย และระเบียบปฏิบัติที่ยุกยัก ซับซ้อน และเป็นรูปแบบที่กำหนดเบ็ดเสร็จใช้ทั่วประเทศ ความไม่สอดคล้องในกฎระเบียบต่าง ๆ ทำให้การปฏิบัติงานมีความบกพร่อง และก่อให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างพนักงาน อบต. และสมาชิกสภา อบต.หรือกรรมการบริหาร (ชูชัย ศุภวงศ์, 2541)

ปัญหาที่ระบุไว้ชัดเจนในรายงานของนายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ คือ ปัญหาในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งระบุว่าโดยทั่วไปประชาชนยังไม่เข้าใจระบบการทำงานของ อบต. ยังเคยชินกับบทบาทการทำงานของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ขาดกลไกในการติดตาม ตรวจสอบ การทำงานของ อบต. รวมทั้งคาดหวังว่า อบต.จะเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่แทนหน่วยงานราชการ ประเด็นนี้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความสำเร็จของ อบต. รวมทั้งสร้างความเป็นปราชญ์ขึ้นในตำบล จากการสำรวจความเห็นของชุมชนในทั้งสองตำบล ประชาชนส่วนใหญ่ต่างคาดหวังว่า อบต.จะเป็นแกนนำทำให้เกิดประชาคม ประชาชนคาดหวังว่า อบต.จะช่วยแก้ปัญหาพื้นฐานของชุมชน ขณะเดียวกันจากการสัมภาษณ์ปลัด อบต.ทั้งสองตำบล พบปัญหาเดียวกันคือ ความไม่เข้าใจของประชาชน ในเรื่องราวได้ของ อบต. ที่มาจากภาษีประเภทต่าง ๆ เมื่อ อบต.ติดตามจัดเก็บภาษีโรงเรือน ภาษีป้าย ค่าธรรมเนียมก่อสร้าง ประชาชนที่ไม่เข้าใจ จะไม่พอใจที่ อบต.เข้มงวด กว่าเมื่อครั้งที่ภาษีเหล่านี้จัดเก็บจากทางอำเภอที่ดูแลพื้นที่กว้างขวางกว่า อบต. การติดตามจัดเก็บจึงอาจจะบ่อนอ่อนกว่า อบต.

ขณะนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการติดตามการทำงานของ อบต. ทั้งสองตำบลยังเป็นการเฝ้าดูการทำงาน วิพากษ์วิจารณ์ผ่านตัวแทน การมีส่วนร่วมที่ชัดเจนคือ การคัดเลือกตัวแทนที่ตนไว้วางใจให้เข้าเป็นสมาชิกสภา อบต. เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน หวังให้ตัวแทนดูแลผลประโยชน์ของชุมชนให้ มีปัญหาที่ฝากตัวแทนแก้ไข มีการติชม เสนอแนะการทำงานของ อบต. ผ่านตัวแทนจากหมู่บ้าน หรือผ่านผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งให้ความร่วมมือกับ อบต.ในเรื่องต่าง ๆ ไม่ปรากฏกลไกการตรวจสอบที่ประชาชนมีส่วนร่วมในทั้งสอง อบต.

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของ อบต. ในตำบลทุ่งโป่งพบว่าจะมีสูงกว่าตำบลโคกสูง เช่น การใช้งบประมาณ อบต. ซื้อท่อน้ำจัดสรรน้ำดิบที่สูบจากลำน้ำพองไปทุกหมู่บ้าน จัดสรรงบประมาณ อบต. ซื้อเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลืองจำหน่ายแก่เกษตรกร แล้วนำเงินจาก

การขายถั่วเหลืองตั้งเป็นกองทุนเมล็ดถั่วเหลือง แม้ผู้ได้รับประโยชน์จะมีเพียง 3 หมู่บ้านที่ปลูกถั่วเหลืองเท่านั้น ตัวอย่างการจัดสรรเงินเพื่อการพัฒนาโดยไม่มีปัญหาเช่นนี้ เป็นตัวชี้วัดหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของประชาชน และ อบต. ในการประสานประโยชน์ของกันและกันนอกจากนี้ อบต.ยังเสนอให้หมู่บ้านร่วมกันจัดศูนย์ไฟฟ้า งานทอดเทียนพรรษา และงานปีใหม่ ให้เป็นงานประเพณีรวมของตำบล ในปี 2541 ซึ่งได้รับความร่วมมือจากประชาชนทุกหมู่บ้าน

กิจกรรมหลายกิจกรรมที่จัดทำร่วมกันในระดับตำบล สำเร็จลุล่วงได้สำหรับ อบต.ทุ่งโป่ง เนื่องจากการติดต่อประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง ประธานสภาซึ่งเป็นผู้นำเกษตรกรจากหมู่บ้านหนองผือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทำงานให้กับชุมชนตั้งแต่เมื่อครั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน และมีประสบการณ์ร่วมเป็นแกนนำกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน กับมูลนิธิ SCD ตั้งแต่ก่อนรับเลือกเป็นสมาชิกสภา อบต. เมื่อทำหน้าที่ประธานสภา อบต. ได้อาศัยการประชุมประจำเดือนอย่างไม่เป็นทางการพูดคุยกับสมาชิกสภา และกรรมการบริหารซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเครือญาติกัน มีการติดตามและประสานงาน แม้ว่าสมาชิกที่มาร่วมประชุมในวันสิ้นเดือนจะไม่ได้รับเบี้ยประชุม และมติใด ๆ ในที่ประชุมประจำเดือนจะไม่มีผลทางกฎหมาย แต่การติดตามงานอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ ทำให้การประชุมสามัญหรือวิสามัญตามกฎระเบียบของ อบต.มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการหมั่นประชุมหารือกันในกลุ่มสมาชิกสภา อบต.ช่วยลดความขัดแย้งและแก้ปัญหามาของชุมชนได้ทัน

ดังนั้นแม้ อบต.ทุ่งโป่งจะมีความขัดแย้งในการทำงาน แต่ก็เป็น “ความขัดแย้งที่หาข้อสรุปได้” ตามคำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ อบต.

ในทางตรงข้าม อบต.โคกสูงซึ่งชุมชนมีปัญหาความขัดแย้งสูงกว่า อบต.ทุ่งโป่ง การรวมกันแก้ปัญหาคความขัดแย้งของชุมชนโดยรวมยังไม่เกิด อบต.โคกสูงเองก็ยังประสบปัญหาความขัดแย้งในการบริหารงาน ในระหว่างการศึกษาพบว่า มีความขัดแย้งเกิดขึ้นในฝ่ายบริหาร อบต. ขณะที่ฝ่ายสภา อบต.ก็ยังไม่มียกลไกที่จะช่วยให้เกิดการประสานงานภายใน อบต. นอกเหนือจากการประชุมสามัญหรือวิสามัญตามที่ระเบียบข้อบังคับเปิดช่องไว้ จากการสัมภาษณ์ผู้นำในชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชนในตำบลโคกสูงพบว่า ทุกฝ่ายยอมรับว่ามีปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ต่างฝ่ายต่างไม่เข้าใจกัน ประกอบผู้นำ อบต.ยังไม่ได้รับแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน และเห็นความจำเป็นที่ต้องมีการประชุมหารือกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความไม่ลงตัวในการบริหารงาน อบต.ยังแก้ไขไม่ได้ และอาจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ อบต.ไม่สามารถเป็นแกนนำประสานงานเพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งที่สำคัญ เช่น ปัญหามลภาวะภายในชุมชนได้ ดังนั้นแนวคิดในการพัฒนาโดยผ่านตัวแทนของชุมชนตำบลโคกสูง อาจไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรของชุมชน หากแต่ต้องอาศัยกระบวนการประชาคมที่พลเมืองต่างต้องการแก้ไขปัญหามาของชุมชน ข้อมูลจากภาคีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจากผู้นำชุมชนเดิม ตัวแทน อบต. องค์กรพัฒนาเอกชน ภาครัฐ โรงงานอุตสาหกรรม และประชาชน ต้องได้รับการสังเคราะห์ พบปะ พูดคุย เจรจา อย่างต่อเนื่อง จึงจะเกิด

การแก้ไขปัญหาของชุมชน การอาศัยแต่เพียงมือฉัตรทางสังคมอย่าง อบต.เพียงเท่านั้น พบว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาชุมชนได้ และไม่ช่วยเสริมบรรยากาศของความเป็นประชาคมตำบลได้

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชาชน ต่างเห็นความจำเป็นที่ต้องมีแกนนำที่สนับสนุนการรวมตัวของประชาชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของประชาคม ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนยังขาดแคลนเงินทุน และองค์ความรู้ด้านการจัดการ กลไกในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ แม้ว่า อบต.จะเป็นที่คาดหวังให้เป็นแกนนำในการสร้างประชาคม

3.6.2 หน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ

ในตำบลทุ่งโป่ง ประชาชนต่างยอมรับว่าโรงพยาบาลอุบลรัตน์ซึ่งมีโครงการ SCD ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทำให้เกิดการตื่นตัวของประชาชนในการรวมตัวกันแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ SCD สนับสนุนให้ประชาชนในตำบลทุ่งโป่งพบปะกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อให้พึ่งตนเองได้ การมี SCD เป็นหน่วยงานสนับสนุนให้เกิดประชาคมตำบล จึงเป็นกรณีพิเศษแตกต่างจากตำบลทั่วไป ซึ่งจากการวิเคราะห์แนวคิดและการปฏิบัติงานของผู้จัดการโครงการ SCD สรุปเป็นสาระสำคัญดังนี้

(1) แนวคิดของผู้ปฏิบัติงาน

ผู้ทำหน้าที่สนับสนุนให้ประชาชนมีกระบวนการเรียนรู้ และเข้มแข็งควรจะต้องเตรียมชุมชนในเรื่องต่อไปนี้

- ชุมชนต้องมีการออมเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองให้ได้ การออมในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเพียงตัวเงิน แต่หมายถึงการออมน้ำ ออมที่ดิน ออมต้นไม้ เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์สำหรับวิถีชีวิตเกษตร
- มีการสร้างความเป็นเพื่อน เป็นมิตรกับชุมชน ซึ่งต้องใช้เวลา
- มีการสร้างแนวคิดเชิงระบบแก่ผู้ปฏิบัติงาน เพื่อให้ฝ่ายสนับสนุนเห็นความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่าง ๆ และความจำเป็นต้องสร้างพลังประชาชน (People empowerment) เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบองค์รวมและพึ่งตนเองได้

(2) กลยุทธ์ในการทำงานเป็นหน่วยสนับสนุน

การทำงานเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาในพื้นที่ ในขณะที่โรงพยาบาลอุบลรัตน์เป็นองค์กรของรัฐ มุลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน หรือ SCD ซึ่งถือเป็นองค์กรที่ปฏิบัติงานแบบเอกชน ทำให้ผู้บริหารโครงการต้องจัดระบบการทำงานของหน่วยงานให้สอดคล้องและเกื้อหนุนกัน หรือสร้างกลไกการทำงานแบบเอกชนในภาครัฐ เช่น การจัดระบบการเงินในรูปกองทุนต่าง ๆ มีคณะกรรมการดูแล โปร่งใสและตรวจสอบได้

หน่วยงานของรัฐที่จะสนับสนุนกิจกรรมประชาคมของชุมชน ผู้บริหารจะต้องไม่ติดขัดกับกรอบของภารกิจของหน่วยงานราชการจนเกินไป แต่ต้องสร้างกิจกรรมที่เชื่อมกับงานชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เช่น ในกรณีของโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ที่สนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ร่วมปฏิบัติงานในชุมชน ในขณะที่รับผิดชอบงานด้านการรักษา ส่งเสริมสุขภาพ

กิจกรรมของฝ่ายสนับสนุนควรกระตุ้นให้ประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฐานะอาชีพ เข้าร่วมกิจกรรมได้ตามกำลัง เช่น การจัดผ้าป่าพันธุ์ไม้ระหว่างชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ขาดแคลนทุนทรัพย์แต่มีพืชพันธุ์ไม้ในไร่นาก็เข้าร่วมกิจกรรมนี้ได้

หน่วยงานสนับสนุนต้องใช้เวลาในการปฏิบัติงานร่วมกับประชาชนเป็นระยะเวลานานพอควรจึงสามารถสร้างความเชื่อมั่นของชุมชนได้ และจะต้องไม่ติดขัดกับตัวบุคคล ตรงข้ามจะต้องมีการสร้างระบบการจัดการที่ช่วยให้ประชาชนทำงานเองได้

การดำเนินงานร่วมกับประชาชนในปัจจุบันจะแตกต่างกับในอดีตโดยสิ้นเชิง เพราะระบบเศรษฐกิจการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไป ต้องยอมรับว่างานอาสาสมัครดำเนินไปได้ด้วยค่าตอบแทนตามสมควร แม้ว่ากิจกรรมนั้นจะเป็นประโยชน์ของประชาชนเอง แต่ลักษณะงานอาสาสมัครต้องสละเวลางานอื่นเพื่อกิจกรรมสาธารณะก็เป็นเรื่องจำเป็น ซึ่งถือเป็นงบประมาณในการติดต่อประสานงาน (Transaction Cost) ไม่ว่าจะงบประมาณส่วนนี้จะเป็นของชุมชนเองหรือของรัฐ

จากการวิเคราะห์ชุมชนในตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง พบว่า ชุมชนทั้งสองมีวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เป็นประชาคม ตามแนวของวัฒนธรรมประเพณีอีสาน และพุทธศาสนา ลักษณะชุมชนเกษตรทำให้ประชาชนพึ่งพากันสูง ข้อตกลงการปฏิบัติภายในชุมชนที่จะช่วยเหลือกันและกัน ขณะเดียวกันชุมชนยอมรับการพัฒนาจากภายนอก โดยเฉพาะที่ริเริ่มโดยรัฐบาลตลอดมา กระแสการพัฒนาได้ทำให้สภาพแวดล้อมทางกายภาพเปลี่ยนไป โดยเฉพาะชุมชนตำบลโคกสูง ซึ่งเริ่มวิถีชีวิตที่เปลี่ยนจากชุมชนเกษตร เป็น เกษตรและอุตสาหกรรม ทำให้คนในชุมชนมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ประชาคมที่เกิดในสองตำบลจึงแตกต่างกัน ในตำบลทุ่งโป่งประชาคมเกิดบนพื้นฐานของชุมชนเกษตรมีความร่วมมือกันสูง เช่น ที่ประชาชนตกลงแก้ไขปัญหาลึกคือ เรื่องน้ำร่วมกัน ขณะที่ประชาคมในตำบลโคกสูงจะเกิดเป็นประชาคมของคนกลุ่มย่อย เช่น กลุ่มผู้ได้รับความเดือดร้อนจากน้ำทิ้งโรงงาน ประชาคมของคนงานโรงงาน และประชาคมของผู้ที่จักสานขาย เป็นต้น ประชาชนทั้งสองตำบลต่างได้รับการสนับสนุนจากรัฐในการรวมกลุ่ม มีปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมเช่นเดียวกัน พบว่า ชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีความเป็นประชาคมสูงกว่าตำบลโคกสูง โดยวัดจาก การประสานงานในแนวราบภายในชุมชน การมีระบบการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ทั้งนี้ด้วยเงื่อนไขที่สำคัญคือ

1. ความเป็นชุมชนที่มีเศรษฐกิจพอเพียง มีอัตราการพึ่งตนเองสูงกว่า
2. มีระบบเครือญาติ

3. มีการเรียนรู้ของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการ อบต.
4. มีฝ่ายสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ การประสานงานภายในชุมชน เช่น SCD
5. มีผู้นำชุมชนที่ได้เรียนรู้เรื่องการจัดการ และมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา

อย่างไรก็ตามสภาพการทำงานของคนในทั้งสองตำบลยังต้องพึ่งงบประมาณจากภายนอกสูง โดยเฉพาะจากรัฐบาล การรวมตัวกันของคนต่างหวังพึ่งแหล่งทุนสนับสนุนจากรัฐทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาในด้านวัตถุอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกัน องค์กรกลับต้องถูกกำกับโดยระบบของทางราชการ ทำให้ประชาชนขาดอิสระในการเรียนรู้ สร้างสรรค์วิธีการปฏิบัติงานที่ช่วยให้ตนเองและชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนทั่วไปจึงยังไม่เห็นความจำเป็นที่ต้องเข้าไปเสนอแนะปฏิบัติงาน หรือติดตามประเมินผลการทำงานขององค์กรรวมของตำบล เช่น อบต. ด้วย เห็นว่าเงินงบประมาณก็ไม่ใช่ของชุมชน แต่เป็นเงินจากรัฐบาลกลาง แม้จะรู้ว่าเป็นเงินจากภาษีอากรแต่ก็ยังรู้สึกไกลตัว กล่าวโดยรวมแล้วทั้งสองชุมชนยังขาดกลไกที่จะกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทำงานขององค์กรชุมชนในตำบล

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนในทั้งสองตำบล มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณี ศาสนา ในรูปแบบของประชาคม เช่น การรวมตัวกันจัดงานทอดเทียนพรรษา เวียนไปตามวัดต่าง ๆ ในตำบล การเวียนไปทำอุโบสถตามวัดต่าง ๆ ระหว่างพรรษา หรือการจัดงานทอดกฐินในตำบล กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมในเชิงพัฒนาจิตใจ ส่งเสริมความผาสุกในชุมชน แต่เมื่อชุมชนเกิดความขัดแย้ง มติของการทำงานแบบประชาคมกลับไม่ถูกนำมาใช้ ทุกฝ่ายหลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงความขัดแย้ง เห็นเป็นปัญหาที่ก่อความไม่สงบ ขาดแกนนำในการจัดการให้เกิดการยอมรับทุกฝ่าย ขาดการประสานงานทำความเข้าใจในชุมชน ด้วยมีมติเองที่ทำให้ภาพของประชาคมในตำบลโคกสูงไม่สมบูรณ์

บทที่ 4

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สังคมไทยในปัจจุบันจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่เริ่มจำกัดในทุกชุมชน กระแสของการพัฒนาตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา ทำให้คนในทุกชุมชนต้องพึ่งการจัดการโดยรัฐ ทั้งในด้านงบประมาณ และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม ปัจจุบันความจำเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการของรัฐ ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ การเพิ่มบทบาทของภาคธุรกิจเอกชน ทำให้รัฐต้องปฏิรูประบบการทำงานให้เกิดการกระจายอำนาจการวางแผนการใช้ทรัพยากรสู่ชุมชน การปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาจากรัฐเป็นฝ่ายจัดการบริหาร เป็น การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดให้มีองค์การบริหารส่วนตำบลหรือ อบต. การมีรัฐธรรมนูญใหม่ที่ยอมรับสิทธิของประชาชนและชุมชน เหล่านี้ล้วนเป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการดูแลผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนโดยประชาชน จนเกิดกระแสของการสร้างประชาคมขึ้นในหลายพื้นที่ และมีความเข้าใจที่แตกต่างกันไป ที่สำคัญประชาคมไม่ใช่เป็นการสร้างองค์กรใหม่ แต่เป็นปรากฏการณ์ที่ประชาชนร่วมกันคิดและช่วยกันแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งอาจหมายถึงชุมชนระดับหมู่บ้าน ชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของตำบล หรือชุมชนที่ประกอบด้วยคนในหลายตำบล ขอบเขตของประชาคมจึงไม่แน่นอน

การศึกษาองค์กรทางสังคมและประชาคมในอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาชุมชนในตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง แม้จะกำหนดขอบเขตของการศึกษาระดับตำบลในเบื้องต้น แต่การประสานงานของคนในชุมชนอาจจะกว้างขวางกว่าตำบล ๆ เดียวได้ การศึกษานี้ใช้วิธีวิเคราะห์ระบบชุมชน (Analytic approach) เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่เกื้อหนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อการเกิดประชาคมตำบลในทั้งสองชุมชน รวมทั้งกระบวนการเกิดและผลของการเกิดประชาคมตำบล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นรายบุคคล สันทนากลุ่มผู้นำตำบล และสัมภาษณ์คนในชุมชนโดยใช้แบบสอบถาม ระหว่างเดือนธันวาคม 2541 – พฤษภาคม 2542 สรุปผลการวิจัย ดังนี้

(1) ชุมชนตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูงในอดีตเป็นชุมชนเดียวกัน ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครอง ตลอดระยะเวลาเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ตั้งแต่มีการสัมปทานป่าไม้ สร้างเขื่อน และการเกิดโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปโดยชุมชนตำบลทุ่งโป่งยังคงมีพื้นฐานการประกอบอาชีพทางการเกษตร ขณะที่ชุมชนตำบลโคกสูงมีทั้งการเกษตร การทำงานโรงงานอุตสาหกรรม และการประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น จักสาน

การค้าพืชไร่ เป็นต้น ด้วยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทำให้ชุมชนตำบลโคกสูงมีปัญหาความขัดแย้ง เรื่องการใช้ทรัพยากรสูงกว่าตำบลทุ่งโป่ง ที่สำคัญคือ ปัญหาน้ำทิ้งจากโรงงานเชื้อกระดาษและปัญหา ฝุ่นละอองจากโรงงาน

(2) ตามวิถีชีวิตของชุมชนอีสานดั้งเดิม ประชาชนในทั้งสองตำบลมีการร่วมมือกันคิดเพื่อจัด กิจกรรมทางศาสนาและบุญประเพณี เช่น งานบุญบั้งไฟ งานทอดเทียนพรรษา ประเพณีการเผาศพ ศาสนาโดยพระสงฆ์ในตำบล งานกฐินในตำบล เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จัดการ โดยชุมชนสืบเนื่องกัน มา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการโดยคนในชุมชน แม้จะยังเป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนา และเฉพาะกิจ แต่ก็ถือเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนการเกิดประชาคมตำบลในทั้งสองพื้นที่

(3) ทั้งสองชุมชนได้รับการพัฒนาและสนับสนุนการสร้างกลุ่มชาวบ้านที่เหมือนกัน กล่าวคือ ทุกหมู่บ้านในตำบลมีกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐ เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยมีการทำงานในระดับหมู่บ้าน กลุ่มที่มีเครือข่ายการปฏิบัติงานเหนือระดับ หมู่บ้านที่ชัดเจนคือ กลุ่ม อสม. ซึ่งสมาชิก อสม. เป็นที่ยอมรับของชุมชน และเป็นกลุ่มประชาชนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ด้านสาธารณสุข และกระบวนการทำงานกลุ่ม รวมทั้งได้รับผลประโยชน์ ด้านสวัสดิการและการรักษาพยาบาลจากรัฐ ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐได้รับประโยชน์ด้านข้อมูล ด้านการจัดการสาธารณสุขมูลฐาน แม้ลักษณะของการปฏิบัติงานของเครือข่าย อสม. ในปัจจุบัน ยังเป็นแบบความร่วมมือแบบพึ่งพากันหรือ mutual cooperation ระหว่างอาสาสมัครและราชการ แต่พบว่าการมีระบบงานที่ชัดเจนและเครือข่ายช่วยให้เกิดการประสานงานของประชาชนในแนวราบ ซึ่งเป็นรากฐานของการเกิดประชาคม

(4) ในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดกิจกรรมที่สนับสนุนการรวมตัวของประชาชนใน ชุมชนตำบลทุ่งโป่ง โดยการสนับสนุนของโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน หรือ SCD ซึ่งช่วยให้ ประชาชนในชุมชนตำบลทุ่งโป่งและตำบลอื่นในอำเภอ รวมตัวเป็นกลุ่มเกษตรผสมผสาน เพื่อฟื้นฟู สภาพแวดล้อม พัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในไร่นา ควบคู่กับการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประชุมกันอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ มูลนิธิ SCD ซึ่งเป็นองค์กรนำในชุมชน ได้ บริหารงานผ่านเครือข่าย และศูนย์คำคูณ ช่วยให้เกิดความร่วมมือกันในวงกว้าง ทำให้คนในชุมชนทุ่ง โป่งสามารถพัฒนาอาชีพเกษตร ฟื้นฟูผลิตภัณฑ์สมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการนวดแผน โบราณ จนถึงขั้นประกอบอาชีพได้ กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้เกิดบรรยากาศของการเป็นชุมชนเดี่ยว กัน ช่วยกันฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในชุมชน เกิดการร่วมมือกัน ทั้งในหมู่ผู้นำชุมชนและประชาชน SCD จึงเป็นองค์กรทางสังคมที่สำคัญในชุมชนตำบลทุ่งโป่ง ซึ่งมีสถานที่ทำงานที่โรงพยาบาลอุบลรัตน์ เจือปนไขความสำเร็จขององค์กรแกนนำ เช่น SCD คือ การบริหารจัดการงบประมาณเพื่อสนับสนุน การสร้างเวทีประชาชน ความสามารถในการบริหารองค์กรของรัฐและกิจกรรมภาคเอกชนของผู้จัด

การโครงการ ความต่อเนื่องในการทำงาน จนทำให้เกิดบรรยากาศของประชาคมในเชิงพัฒนาในตำบลทุ่งโป่ง

ในทางตรงข้ามตำบลโคกสูง แม้จะอยู่ติดกับตำบลทุ่งโป่ง แต่ไม่ได้ร่วมกิจกรรมกับ SCD อย่างจริงจัง เนื่องจากผู้นำชุมชนคิดว่าสภาพกายภาพของชุมชนไม่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเกษตรผสมผสาน จึงไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม ประกอบกับในช่วงเวลาเดียวกัน ได้เกิดปัญหาในชุมชนเรื่องปัญหาน้ำทิ้งของโรงงานเชื้อกระดาษ ทำลายไร่นาของคนในตำบลโคกสูงกว่า 100 ครอบครัวย ใน 5 หมู่บ้าน และเกิดน้ำทิ้งท่วมป่าช้าของชุมชน ประชาชนได้รวมตัวกันเรียกร้องค่าชดเชยจากโรงงาน โดยได้รับการสนับสนุนจาก NGO ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการเรียกร้องค่าชดเชย และได้รวมตัวเป็นชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง จนถึงปัจจุบัน ความสำเร็จในเรื่องนี้ถือเป็นตัวอย่างของการเกิดประชาคมย่อย ๆ ในตำบล ปัจจุบันปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนยังคงอยู่ ประชาชนทั้งจากฝ่ายที่มีงานทำในโรงงาน ฝ่ายที่ไร่นาเสียหาย ฝ่ายผู้นำ ยังมีความไม่เข้าใจกัน ทำให้ชุมชนในตำบลสูงต่างฝ่ายต่างทำงานของตนไป องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนไม่ได้ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันการบริหารงานของ อบต.ก็ยังไม่ลงตัว และยังไม่สามารถเป็นแกนนำของชุมชนในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งได้ ทำให้บรรยากาศของการเกิดประชาคมในตำบลอ่อนแอไป

(5) ผลของการเกิดประชาคมตำบลในทุ่งโป่งที่เข้มแข็ง และต่อเนื่องกว่าชุมชนตำบลโคกสูง ทำให้คนในชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีส่วนในการพัฒนาตำบลมากกว่าชุมชนตำบลโคกสูง โดยสังเกตได้จากการที่คนในตำบลสามารถจัดการนำน้ำจากลำน้ำพองขึ้นมาจัดสรรเป็นน้ำประป่าน้ำดิบส่งถึงทุกหมู่บ้าน มีโทรศัพท์ และสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ทั่วถึงกว่าชุมชนตำบลโคกสูง สภาพชุมชนเกษตรที่มีระบบน้ำค่อนข้างสมบูรณ์ในชุมชน ทำให้ชุมชนตำบลทุ่งโป่งมีเศรษฐกิจที่พอเพียงกว่าตำบลโคกสูง ชุมชนมีความขัดแย้งน้อยกว่าและสามารถตกลงกันได้ การบริหารงาน อบต.ทุ่งโป่งราบรื่นกว่า อบต.โคกสูง และมีศักยภาพที่จะพัฒนาต่อไป การทำงานที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนงานได้ดีกว่าตำบลโคกสูง เนื่องจากการที่มีเครือข่ายในชุมชน และมีการพบปะประชุมกันในแนวราบสม่ำเสมอกว่าชุมชนโคกสูง

โดยสรุปแล้วพบว่า ประชาคมตำบลเกิดขึ้นในทั้งสองชุมชนที่ศึกษา หากแต่ขอบเขตของการเกิดประชาคมตำบลทุ่งโป่งครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางกว่าโคกสูง พื้นฐานสังคมเกษตรกรรมที่ชัดเจนกว่าทำให้ทุ่งโป่งมีความเป็นประชาคมในเชิงพัฒนา เอื้อประโยชน์แก่กันและกัน ขณะที่ตำบลโคกสูงมีบรรยากาศของการเกิดประชาคมเป็นชุมชนย่อย ๆ เพื่อดูแลผลประโยชน์ของกลุ่มตน บรรยากาศของการเกิดประชาคมจึงยังไม่เข้มแข็งและต่อเนื่อง องค์กรทางสังคมที่เอื้อต่อการเกิดประชาคมในทุ่งโป่งคือมูลนิธิ SCD ส่วนในตำบลโคกสูงแม้จะมีชมรมอนุรักษ์ฯ แต่ยังไม่มีการระดมทุนที่เป็นระบบอย่างต่อเนื่องที่จะช่วยเสริมสร้างประชาคม อบต.เป็นความหวังของประชาชนในทั้งสองพื้นที่

แต่ขณะนี้ อบต.ยังอยู่ระหว่างการพัฒนาระบบงานให้ลงตัว อบต.โคกสูงต้องแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในให้ได้ จึงพร้อมที่จะเป็นแกนนำในการทำงานเชิงรุกได้เช่นที่ตำบลทุ่งโป่ง

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากการศึกษาองค์กรสังคม และการเกิดประชาคมตำบล คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

(1) เนื่องจากประชาคมไม่ใช่เป็นการตั้งองค์กรใหม่ แต่เป็นการสร้างบรรยากาศให้ประชาชนกลุ่ม ชุมชนในพื้นที่ได้สนใจแก้ไขปัญหาสาธารณะร่วมกัน จำเป็นต้องมีแกนนำในการเชื่อมเครือข่ายในพื้นที่ เช่นที่ SCD ดำเนินงานในทุ่งโป่ง ดังนั้น อบต.ควรนำแนวคิดนี้ไปดำเนินการ โดยทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในแนวประชาคม ทั้งนี้ผู้นำต้องได้รับการฝึกฝนปรับวิสัยทัศน์ต้องมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างบุคลากรที่จะเป็นอาสาสมัครติดต่อประสานงานเรื่องนี้สำหรับชุมชน และต้องมีระบบสนับสนุนให้มีเวทีพูดคุยระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน มีระบบการติดตามผล และแปลงผลการประชุมเป็นกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรม

(2) จากการที่ระบบ อสม.เป็นที่ยอมรับของชุมชนดังปรากฏว่า อสม.หลายคนได้รับการเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกสภา อบต. ประกอบกับระบบ อสม.เป็นโครงสร้างที่พัฒนามานานกว่าทศวรรษ อบต.อาจจะอาศัยโครงสร้าง อสม.ที่มีอยู่แล้วขยายขอบเขตการทำงานนอกเหนือจากงานสาธารณสุขมูลฐานเดิม เป็นการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม โดยเฉพาะการสร้างคามเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชน การปลูกจิตสำนึกเรื่องสาธารณะของพลเมืองในชุมชน หากอาสาสมัครเหล่านี้ได้สร้างวิสัยทัศน์เรื่องประชาคม น่าจะเป็นพลังผลักดันให้ชุมชนมีการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้

(3) ปัจจุบันแม้กระแสการสร้างความจิตสำนึกของประชาชนจะมีมากขึ้นในชุมชน แต่ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนของประชาชน ยังคงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนแก้ปัญหาคด้วยตนเองไม่ได้ ยังต้องพึ่งทุนจากภายนอก แหล่งทุนที่สำคัญยังคงมาจากภาครัฐ ซึ่งงบประมาณของรัฐจำเป็นต้องมีกลไกในการใช้จ่ายที่รัดกุม และตรวจสอบตามระเบียบของทางราชการ จึงเป็นข้อจำกัดหนึ่งในเรื่องความคล่องตัว และเป็นอุปสรรคต่อการสร้างวิธีการทำงานแบบใหม่ๆ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ข้าราชการที่เป็นกลไกของรัฐที่เป็นฝ่ายกำกับจะต้องปรับแนวคิดในการทำงานที่สนับสนุนให้ประชาชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนจึงจะเกิดกระบวนการเรียนรู้

(4) ควรที่จะได้มีการทบทวนระเบียบการจัดเก็บรายได้ และการจัดสรรงบประมาณของ อบต. เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริง และไม่จำเป็นจะต้องเป็นแบบสำเร็จรูปสำหรับ อบต.ทั่วประเทศ ดังตัวอย่างที่เห็นคือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งการใช้ทรัพยากรในตำบลโคกสูง ควรพิจารณาระบบการแบ่งสรรเงินงบประมาณของตำบลที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม แก่ตำบลข้างเคียงที่ได้รับผลกระทบ แม้จะเป็นคนละ อบต. คนละตำบล ควรเปิดโอกาสให้คนในชุมชนหารือแบ่งสรร

เงินภาษีบำรุงท้องที่จากโรงงานอุตสาหกรรมเอง โดยฝ่ายรัฐเป็นเพียงผู้ประสานงาน และดูแลให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

(5) การบริหารงาน อบต. ในระยะก่อตั้ง สภา อบต. ยังไม่ได้ทำหน้าที่อกระเบียบของ อบต. แต่ทำหน้าที่ด้านการกำหนดนโยบายอนุมัติจัดสรรงบประมาณ การประชุมสามัญเพียง 1 ครั้ง ๆ ละไม่เกิน 15 วัน และประชุมวิสามัญ 2 ครั้งต่อปี คงไม่เพียงพอที่จะพัฒนา อบต. ไปในแนวประชาคม การประชุมสภา อบต. ควรจะกำหนดให้มีการประชุมสม่ำเสมอ ทุก 1-2 เดือนต่อครั้ง ๆ ละ 1-2 วัน จะช่วยให้เกิดการประสานงานเพื่อแก้ปัญหาชุมชนได้ทัน และยังเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิก อบต. โดยสรุประบบการบริหารงานตำบลไม่จำเป็นต้องเลียนแบบการบริหารประเทศที่มีการแยกฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารชัดเจน ในทางตรงข้ามควรจะได้เร่งสร้างกลไกการตรวจสอบการทำงาน อบต. โดยประชาชน เพื่อช่วยให้การทำงานของ อบต. เป็นแบบที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด

(6) องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน จะต้องหากิจกรรมโครงการที่จะสร้างจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองของประชาชน ตั้งแต่หน้าที่ในการเสียภาษี แนวคิดเรื่องใครได้ประโยชน์ในสังคมควรเป็นผู้รับผิดชอบต้นทุนนั้น ๆ ในสังคม ในเรื่องนี้ จะช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรในหลาย ๆ เรื่องของชุมชน รวมถึงหน้าที่ที่ควรสนใจเรื่องสาธารณะ เพื่อให้เกิดความชอบธรรมในสังคม

(7) ควรมีการประสานงานในแนวราบระหว่างกลุ่ม องค์กรที่รัฐจัดตั้งอยู่แล้ว รวมทั้งมีการส่งเสริมกิจกรรมให้เกิดการทำงานร่วมกับระหว่างกลุ่มในชุมชนตำบลเดียวกันและใกล้เคียง

(8) การสร้างกระแสการเกิดประชาคมในตำบล กลุ่มผู้นำชุมชนจะต้องสนับสนุนให้มีความหลากหลายทางความคิด หลากหลายในแนวทางแก้ปัญหา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดบรรยากาศของกลุ่มพวกมาก ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจะบดบังสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ซึ่งจะเป็นการทำลายประชาคมในที่สุด

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2540. “ภาพรวมของพัฒนาการองค์กรชุมชน” ในองค์กรชุมชน : กลไกเพื่อ
แก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. 2538. ประชากรกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- โกวิท พวงงาม. 2540. “ประชาคมตำบล : สร้างจุดแข็งให้ อบต.” วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 36
ฉบับที่ 1 (มกราคม) หน้า 37-38.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2539. การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม. (เอกสารอัดสำเนา).
- _____. 2542. “โครงสร้างและกลไกที่เอื้อต่อความเป็นประชาสังคม” ปัจฉิมกถาพิเศษ
ในการประชุมสัมมนาวิชาการประชาสังคม ครั้งที่ 1 ประชาสังคม : พลเมืองไทย
ณ บุคเปลี่ยนทศวรรษ” 2-4 เมษายน 2542 ณ ห้องประชุม ฌัฐ ภูมิประวัติ สถาบัน
พัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยูวดี คาคการณ์ไกล. 2540. ประชาคม : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. 2541. องค์การบริหารส่วนตำบลในแนวทางประชาคมตำบล. กรุงเทพฯ. สถาบันวิจัย
ระบบสาธารณสุข.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2536. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร.
- ประเวศ วะสี. 2539. ในชูชัย ศุภวงศ์และยูวดี คาคการณ์ไกล, บรรณาธิการ. ประชาคมกับการ
พัฒนาสุขภาพ : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุม
วิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เรื่อง “ปฏิรูปเพื่อสุขภาพ ยุทธศาสตร์
ใหม่สู่การพัฒนาระบบ” วันที่ 1-2 กุมภาพันธ์ 2539.
- _____. 2540. เสริมธุรกิจแห่งการพึ่งตนเอง ความเข้มแข็งจากฐานล่าง. วารสารพัฒนาชุมชน.
ปีที่ 36 ฉบับที่ 9 (กันยายน) 2540.
- _____. 2541. ประชาคมตำบล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- เพ็ญศรี เจริญสุทธิพันธ์. 2541. ประชาคมตำบล/หมู่บ้าน” วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 37
ฉบับที่ 9 (กันยายน) 2541. หน้า 31-36.

- มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น. 2541. การพัฒนาชุมชน
อย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี จังหวัดขอนแก่น. (รายงานประจำปี
2541) ขอนแก่น : ศิริชัยการพิมพ์.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. 2540. “ชุมชนยั่งยืน” วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 36 ฉบับที่ 10 (ตุลาคม)
2540. หน้า 33-37.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2540. องค์การชุมชนกลไกเพื่อแก้ไขปัญหา
และพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : บริษัท เกล็ดไทย จำกัด)
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. 2540. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. กรุงเทพฯ :
เจริญวิทย์การพิมพ์.
- _____. 2541. สรุปรายงานการสังเคราะห์ความเข้มแข็งของประชาคมตำบล กรณีศึกษา :
ตำบลหนองแจ้งใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา (เอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม)
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2539. คนกับการพัฒนาชนบท.
เอกสารประกอบการสัมมนา ณ อาคารฐานเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร. 13 กุมภาพันธ์
2539. (อัดสำเนา)
- อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. 2541. ประชาคม : คำ, ความคิดและความหมาย.
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2539. ใน ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาดการณ์ไกล, บรรณาธิการ. ประชาคม
กับการพัฒนาสุขภาพ : ทศมนักคิดสังคมไทย เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุม
วิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เรื่อง “ปฏิรูปสุขภาพยุทธศาสตร์ใหม่
สู่การพัฒนาระบบ”. วันที่ 1-2 กุมภาพันธ์ 2539.
- _____. 2542. ประชาคมสังคมในมุมมองตะวันตก : อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอปกินส์.
กรุงเทพฯ สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.
- David Mathews “A Civil Society and the Economy” a keynote address” The 1st Civil
Society Symposium “Civil Society Thai Citizens at the Turning Century” 2-4
April 1993 The ASEAN Auditorian Mahidol University at salaya.
- SHIGETOMI Shimlich. 1998. Cooperation and Community in Rural Thailand Institute
for Developing Economics Occasional. Paper Series No. 35 Tokyo.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

**โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี
Sustainable Community Development Project**

โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี

1. ความเป็นมา

โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี Sustainable Community Development Project หรือ SCD เป็นโครงการพัฒนาซึ่งกำหนดแนวความคิดในการทำงานเชิงระบบ โดยกำหนดเป้าหมายที่คุณภาพชีวิตของคน ซึ่งเชื่อมโยงงานด้านการเกษตร สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และการศึกษา การดำเนินงานของโครงการเน้นที่การพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง โดยมุ่งหวังว่า ความสำเร็จในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านจะช่วยให้เกิดการช่วยเหลือกันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม งานพัฒนากลุ่มประกอบด้วย การวิเคราะห์สาเหตุปัญหาาร่วมกัน วางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน และประสานงานกับองค์กรภายนอก โดยอาศัยกระบวนการกลุ่มที่มีการประชุม ติดตามงานอย่างต่อเนื่อง และการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์กับกลุ่มต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

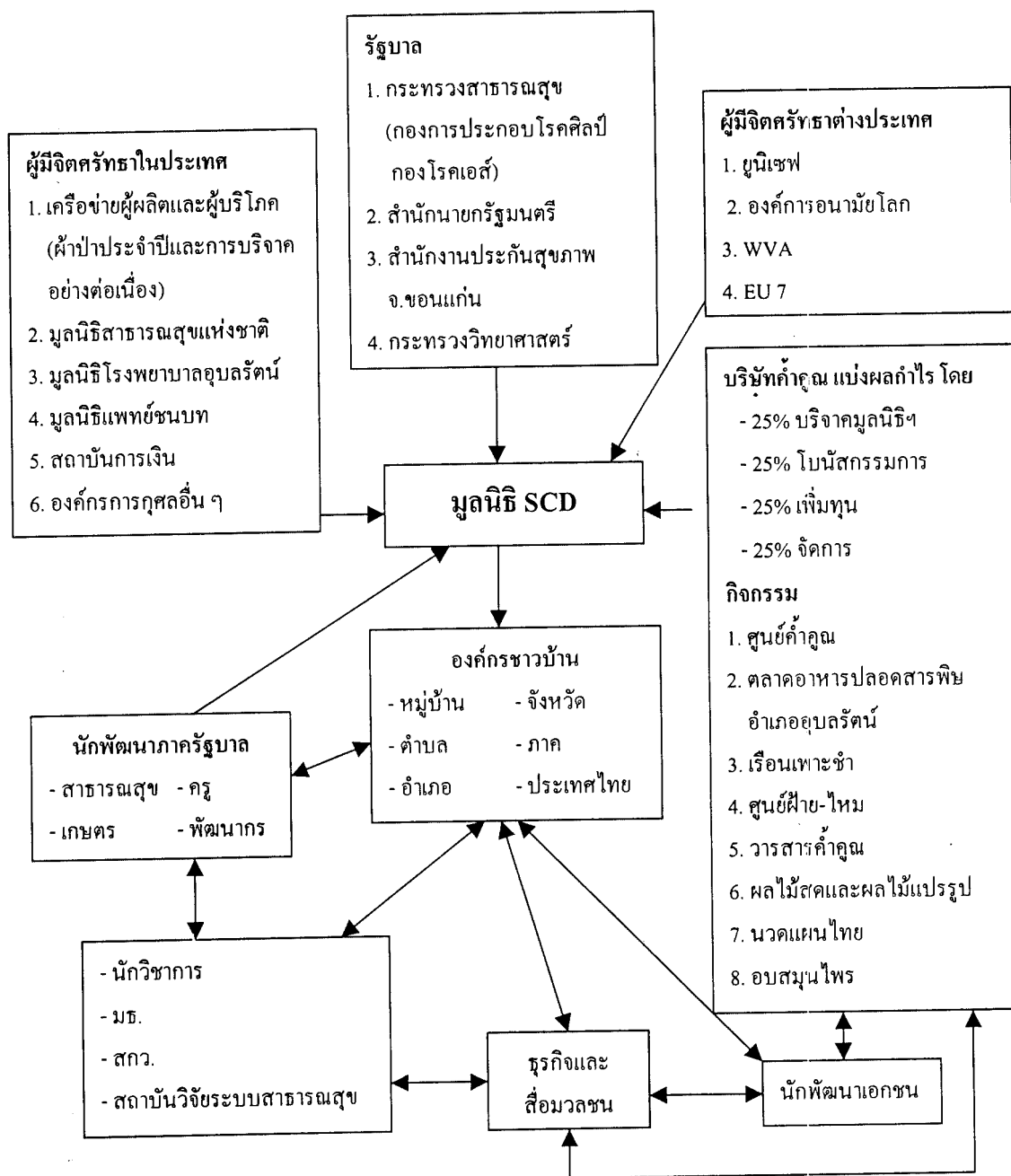
(1) เพื่อรวมกลุ่มชาวบ้านเป้าหมายที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันในการศึกษาปัญหา หาสาเหตุของปัญหา หาแนวทางแก้ปัญหา และร่วมกันวางแผนแก้ปัญหาของกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น

(2) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ให้สามารถศึกษาปัญหา หาสาเหตุของปัญหา หาแนวทางแก้ปัญหาและร่วมกันวางแผนแนวทางแก้ปัญหาของกลุ่มได้อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

(3) เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของกลุ่มต่าง ๆ ให้สามารถแก้ปัญหาร่วมกับสมาชิกของกลุ่ม และร่วมกับผู้นำกลุ่มอื่น ๆ ในหมู่บ้าน แก้ปัญหาในหมู่บ้านให้มีปัญหาลดลง และสมาชิกมีคุณภาพชีวิตดี

ในระยะแรกโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ ได้ขอรับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิสุกนิมิตแห่งประเทศไทย ต่อมาได้จดทะเบียนมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นแหล่งรองรับการสนับสนุนเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งโครงการได้เริ่มทำธุรกิจเกี่ยวกับการพัฒนาคือ ศูนย์คำคูณ ซึ่งได้แบ่งกำไรสุทธิ 25% เป็นทุนสนับสนุนแก่มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ

ลักษณะการทำงานของโครงการจะอาศัยเครือข่ายของชาวบ้านที่ทำงานแบบมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ชาวบ้าน องค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน นักวิชาการ นักธุรกิจ และสื่อมวลชน ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงโครงสร้างการทำงานของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี
จังหวัดขอนแก่น ปี 2540

2. การบริหารโครงการฯ

โครงการวางรูปแบบการบริหารเป็นลำดับตั้งแต่ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ โดยมีบุคลากรจากกระทรวงสาธารณสุขเป็นแกนนำในการดำเนินงาน คณะกรรมการอำนวยการโครงการ จัดตั้งในระดับจังหวัด โดยมีผู้จัดการโครงการซึ่งปัจจุบันได้แก่ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการโครงการ และเป็นแกนนำในการประสานงานกับคณะทำงานภายในอำเภอ อุบลรัตน์และระหว่างอำเภอพล อำเภอเวียงใหญ่และอำเภอเวียงน้อย โดยมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ซึ่งทำงานเต็มเวลาให้โครงการ 3 คน เพื่อปฏิบัติงานและประสานงานในพื้นที่ระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการยังประกอบด้วย คณะที่ปรึกษาโครงการซึ่งได้แก่ผู้ทรงคุณวุฒิและ นักวิชาการ ความแตกต่างที่สำคัญของโครงการ SCD จากโครงการพัฒนาทั่วไปคือ การที่ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการโครงการ SCD ด้วยตนเอง ทำให้เกิดความคล่องตัว ในการประสานงานภาครัฐและเอกชน ประกอบกับการกำหนดการทำงานที่กว้างกว่างานด้านการ รักษาพยาบาล หรือการสาธารณสุข ทำให้คณะทำงานสามารถผนวกงานพัฒนาชุมชน การสร้าง กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เข้ากับงานประจำ โดยอาศัยเงินนอกงบประมาณเป็นส่วนเสริม โดยสรุปแล้วผู้บริหารโรงพยาบาลอุบลรัตน์ได้สร้างกลไกการทำงานพัฒนาในลักษณะภาคเอกชน ผนวกไว้ในภาครัฐ โดยมีการจัดระบบการเงินรูปแบบกองทุนต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของ โครงการ SCD บริหารงบประมาณแบบ 3 แนวคิดของผู้ปฏิบัติงาน

3. แนวคิดในการปฏิบัติงาน

จากเอกสารบรรยายเรื่อง การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อสุขภาพดีแบบองค์รวม โดยผู้จัดการโครงการ นายแพทย์อภิสิทธิ์ ชำรงวรานุรักษ์ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการปฏิบัติงานเชิงระบบ ดังนี้

“ประเทศไทยได้ประสบความสำเร็จสูงมากในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ รายได้ประชาชาติสูงขึ้น อัตราความเจริญทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้นปีละ 7-10% รัฐบาลมีงบประมาณถึง 7 แสนกว่า ล้านบาทในการขยายงานด้านสาธารณสุข โภค ด้านสารสนเทศ ขยายโอกาสทางการศึกษาและพัฒนา ระบบบริการทางสาธารณสุข ผลกระทบที่สำคัญคือ ทำให้ถนนหนทางดีขึ้น น้ำ ระบาย ไฟฟ้า และ โทรศัพท์ดีขึ้น คนรู้หนังสือเพิ่มขึ้น งานบริการทางสาธารณสุขดีขึ้นมากในภาพรวมของประเทศ

อย่างไรก็ดี เมื่อลงมาสัมผัสชีวิตของชาวชนบทแล้ว พบว่าชีวิตมิได้สวยงามดังภาพรวมของประเทศ คุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ ของชาวชนบทเปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้สภาพที่แย่ลง สิ่งแวดล้อมเดิม ที่มีความอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายไป ป่าถูกทำลาย ทำให้แหล่งอาหาร ยารักษาโรค เชื้อเพลิงและไม้ใช้สอยที่มีอยู่ตามธรรมชาติหายไป ทำให้แหล่งต้นน้ำลำธารหายไปด้วย ร่วมกับฝนไม่ตกต้องตามฤดู

กาล ทำให้เกิดความแห้งแล้งอย่างรุนแรง ยังผลให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตตกต่ำ เกิดการระบาดของแมลงเป็นพัก ๆ จนต้องใช้สารเคมีควบคุมแมลง ทำให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคได้รับพิษจากสารเคมีฆ่าแมลง รวมความว่าเกิดวิกฤตการณ์ของสิ่งแวดล้อมในชนบท ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำดิน และอากาศ ซึ่งมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน”

“...โดยบทบาทและหน้าที่โดยตรง โรงพยาบาลอุบลรัตน์ได้ให้ความสำคัญในด้านการรักษาพยาบาลและงานสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อช่วยให้คนไม่เจ็บป่วยและไม่ตายด้วยโรคที่ป้องกันได้ ช่วยให้ผู้ป่วยมีสถานที่รักษาพยาบาลใกล้บ้านอย่างมีประสิทธิภาพ และมีระบบส่งต่อที่เหมาะสม การจัดระบบการให้สุศึกษาที่มีเนื้อหาและรูปแบบที่เหมาะสมผ่านระบบสาธารณสุขมูลฐาน ร่วมกับการจัดระบบบริการด้านการแพทย์และการสาธารณสุขระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ให้เชื่อมโยงกับระบบบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุขของจังหวัด นอกจากนั้นยังจัดระบบให้ประชาชนทุกคนในพื้นที่มีหลักประกันในการเข้ารับการรักษาพยาบาลในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สวัสดิการผู้สูงอายุ สวัสดิการเด็กแรกเกิดถึง 12 ปี สวัสดิการผู้มีรายได้น้อย การประกันสุขภาพโดยสมัครใจ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้รวมกันแล้วจะช่วยประชาชนให้มีสุขภาพที่ดีขึ้นได้

อย่างไรก็ดี ปัญหาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ของสังคมไทยในปัจจุบันที่กล่าวไว้ข้างต้น มีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ส่งผลให้สุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนแย่ลง ทำให้บทบาทและหน้าที่โดยตรงของหน่วยงานสาธารณสุขที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการสนับสนุนงานสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนาระบบบริการด้านการแพทย์และการสาธารณสุขไม่เกิดความยั่งยืนในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสุขภาพที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่กล่าวไว้ข้างต้น

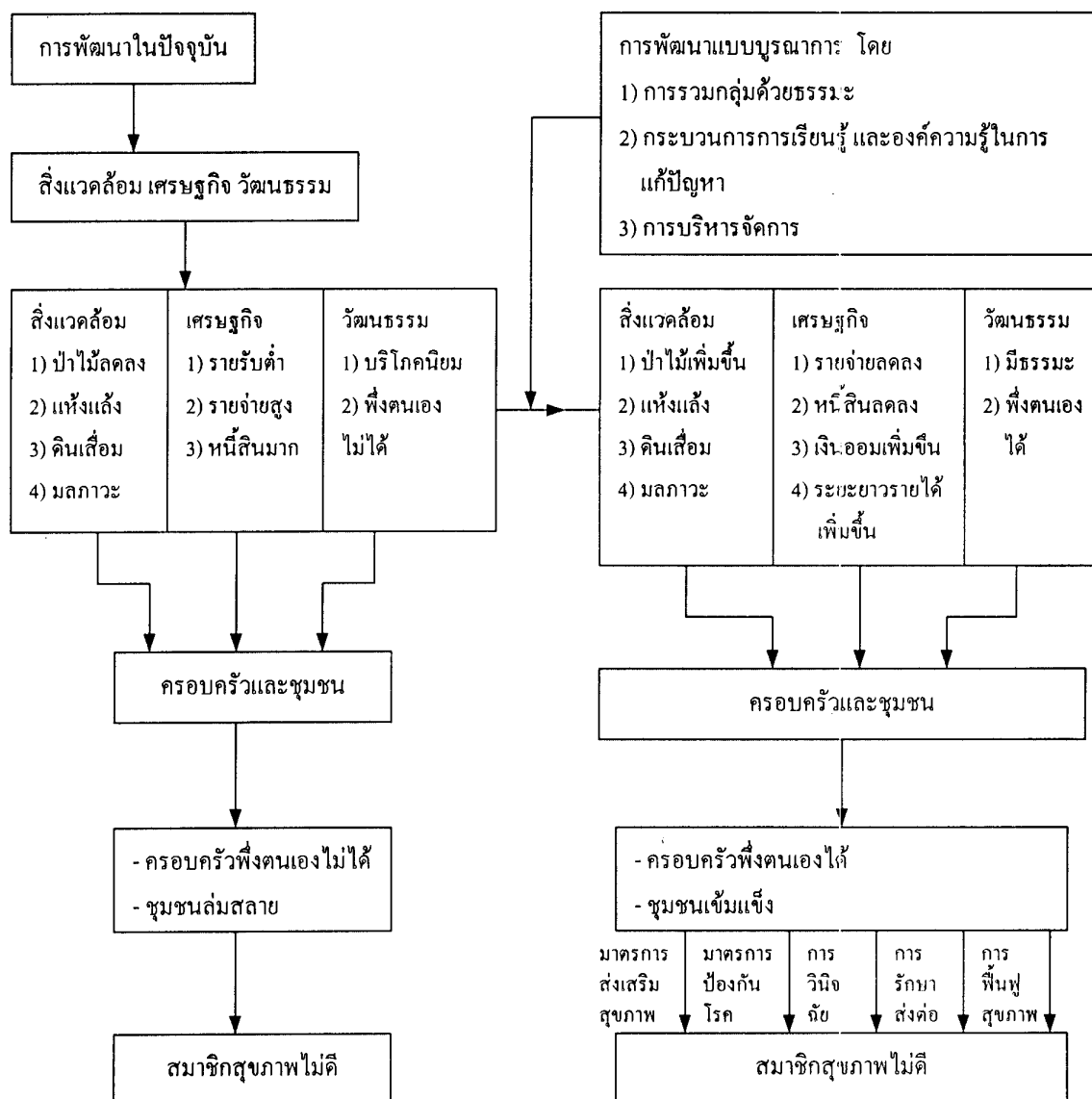
เพื่อให้แก้ปัญหาเหล่านี้ได้ โรงพยาบาลอุบลรัตน์จึงได้เพิ่มบทบาทและหน้าที่ที่จะพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อพัฒนาองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งให้เกิดความรักความผูกพันกันในกลุ่ม ให้ชุมชนทำงานให้เกิดความสุขถึงขั้นทำงานด้วยจิตวิญญาณ เสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้โดยระบบการวิเคราะห์ ค้นคว้าดูงาน และสังเคราะห์สิ่งที่ดีทั้งด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาแก้ปัญหาของตนเองและของกลุ่ม รวมทั้งการจัดการด้วยการวางแผนจัดการระบบการเงินและจัดการระบบข้อมูลของหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง บทบาทการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนี้สามารถที่จะจัดการโดยสร้างทีมงานของโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ทีมงานของ คปสอ. (คณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขระดับอำเภอ) อุบลรัตน์ สร้างเครือข่ายช่วยกับกลุ่มครู นักพัฒนา ข้าราชการ นักธุรกิจ ฯลฯ ของท้องถิ่นที่สนใจ รวมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายกับหน่วยงานสาธารณสุขที่ทำงานเรื่องนี้ที่มีกระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ

ผลการวิจัยหลายชิ้นในประเทศไทยและทั่วโลกได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพลังองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ความรู้ในการแก้ปัญหาชนบท การเรียนรู้ขององค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีระบบการจัดการ

ที่ดีจะช่วยให้ชุมชนต่าง ๆ แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ทำให้ป่าไม้ ดิน น้ำ อากาศ เกิดความสมบูรณ์ปลอดภัยจากสารพิษ ชุมชนจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจจากเดิมที่พึ่งตนเองไม่ได้ให้กลับมาพึ่งตนเองได้ ทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือน เกิดความมั่งคั่งของเศรษฐกิจระดับชาติ ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทยได้ เช่น ปัญหาโสเภณี ปัญหาอพยพแรงงาน ปัญหาซื้อสิทธิ์ขายเสียง นอกจากนั้นชุมชนจะมีศักดิ์ศรี ทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น พึ่งตนเองได้ สามารถจัดการการศึกษาและการสาธารณสุขของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ก่อให้เกิดสานตีสู่ชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนั้นการที่จะแก้ปัญหาสาธารณสุขอย่างองค์รวม เพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีสุขภาพดีถ้วนหน้า จึงจำเป็นต้องสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ที่ผ่านมา การสร้างกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เพื่อแก้ปัญหาสุขภาพอนามัยของชุมชน และพยายามหนุนเสริมองค์ความรู้และกิจกรรมจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนไม่สามารถแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตที่คุกคามประชาชนได้ เมื่อมีการเร่งรัดเพื่อให้ได้ผลงานผ่านระบบบังคับบัญชา ทำให้ อสม. ที่เข้าร่วมงานบางคนเบื่อหน่าย เนื่องจากแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนไม่ได้ เพราะมีปัญหาที่รุนแรงกว่าอีกมาก บางคนต้องอพยพแรงงานเพื่อแก้ปัญหาปากท้อง จึงลาออกจาก อสม. ทำให้ขาดกระบวนการพัฒนาคนอย่างต่อเนื่อง

จากการพัฒนาชุมชนในพื้นที่อำเภออุบลรัตน์ 10 ปีที่ผ่านมา พบว่าปัญหาสาธารณสุขได้ผูกติดกับปัญหาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งถ้าแก้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างถูกต้อง จะทำให้ปัญหาสาธารณสุขคลี่คลายไปได้เอง โดยปกติชาวบ้านจะสนใจเสวนาเรื่องใกล้ตัว เพราะจะช่วยแก้ปัญหาที่อยู่ในความสนใจของตนเองและของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ของกลุ่ม อันจะนำไปสู่การหาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล หาปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก วางแผนแก้ปัญหาและดำเนินการตามแผนในการแก้ปัญหา ซึ่งกระบวนการนี้จะพัฒนาคนในกลุ่มให้เป็นกลุ่มเรียนรู้ที่ทรงพลัง สามารถระดมสมองจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิเคราะห์หาเทคโนโลยีที่เหมาะสมจากภายนอกได้ด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่กิจกรรมแก้ปัญหาของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างแท้จริงและต่อเนื่อง”

อาศัยกระบวนการกลุ่มสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้เชิงวิเคราะห์ในปัญหาที่สำคัญก่อนหลังของชุมชน และฝึกทักษะขององค์กรชุมชนในการจัดการแก้ปัญหาของชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง โดยชุมชนและเพื่อชุมชน แล้วองค์กรชุมชนจะหันกลับมาจัดการกับปัญหาสาธารณสุขของชุมชนได้เอง ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงกรอบความคิดของการดูแลสุขภาพตนเองและบทบาทของชุมชนกับสิ่งแวดล้อมภายนอก

4. การดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ

ปัจจุบันโครงการได้ใช้กระบวนการเรียนรู้สร้างองค์กรชาวบ้านรวม 52 กลุ่ม สมาชิกรวม 1,477 ครอบครัว ในอำเภออุบลรัตน์ อำเภอพล อำเภอเวียงน้อย และอำเภอเวียงใหญ่ เกิดผู้นำธรรมชาติในกลุ่มรวม 108 คน ผู้นำเหล่านี้จำนวน 14 คน ได้รับเลือกเป็นสมาชิก อบต. ในปี พ.ศ. 2540 โครงการได้สนับสนุนให้มีการประชุมผู้นำเหล่านี้ต่อเนื่องทุกเดือน ในระดับหมู่บ้าน และระดับอำเภอ เพื่อเรียนรู้ร่วมกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การประชุมพูดคุยกันของชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ามีเพื่อนที่มีวิถีชีวิตคล้ายกันมีพื้นที่เหมือนกัน เกิดความต้องการช่วยเหลือกัน เช่น การจัดทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ การช่วยกันแก้วิกฤตน้ำ การรวมกลุ่มกันได้สร้างอำนาจต่อรองให้แก่องค์กร กลุ่มสามารถจัดทำโครงการขอการสนับสนุนจากรัฐและเอกชน เช่น ในปี 2541 โครงการได้รับความไว้วางใจจากสำนักนายกรัฐมนตรี จัดให้มีการชุดสระในไร่นาของสมาชิกกลุ่ม จำนวน 160 สระ และในปี 2541 จากองค์การสหประชาชาติ จำนวน 50 สระ ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานฟื้นฟูไร่นาของตนเองได้อย่างรวดเร็ว

5. กิจกรรมของโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนฯ

ปัจจุบันโครงการมีกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชนหลายกิจกรรม สำหรับชุมชนตำบลทุ่งโป่ง อำเภออุบลรัตน์ จะได้เปรียบกว่าชุมชนอื่นที่ตั้งอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการจัดการโครงการ และตำบลทุ่งโป่งยังเป็นที่ตั้งศูนย์คำคูณ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญของโครงการ ดังนี้

1) ศูนย์คำคูณ

เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2540 เป็นผลจากการระดมความคิด และการระดมทุนจากเครือข่ายหอพื้นบ้านอำเภออุบลรัตน์ เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โครงการสนับสนุนการเรียนรู้ของชาวบ้าน โครงการสนับสนุนการพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งโป่ง เครือข่ายเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้อาศัยความดีอันทรงพลังของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ในการพัฒนาตำบลให้เป็นศูนย์กลางทางด้านความคิด เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกิจกรรมของศูนย์คำคูณประกอบด้วย

1.1) ให้บริการส่งเสริมสุขภาพแบบทางเลือก โดยส่งเสริมการนวดแผนไทย การอบไอน้ำสมุนไพร การส่งเสริมการรักษาโดยสมุนไพร การฝึกทำสมาธิ การส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องอาหารธรรมชาติ การสนับสนุนการออกกำลังกาย

1.2) เป็นจุดประสานงานอุตสาหกรรม มิตรไหม-ฝ้ายงาม ซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมอาชีพของกลุ่มสตรี โดยให้สมาชิกจำนวนประมาณ 1,315 คน ใน 3 พื้นที่ คือ อำเภอพล อำเภอ

แขวงใหญ่ และอำเภออุบลรัตน์ หลังจากสมาชิกทุกคนทำอยู่ทำกิน และยังเป็นในการดำรงชีวิต สมบูรณ์พอเพียงแล้ว จึงส่งเสริมให้สมาชิกทำงานอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

- มีการทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม จำหน่ายตามความถนัด
- มีการแปรรูปผ้าฝ้าย ประกอบด้วยการตัดเย็บกระเป๋า ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ การตัดเย็บ เสื้อทิม และมีกิจกรรมที่กำลังเป็นเป้าหมายในการทำงานในช่วงต่อไปคือ การทอ และตัดเย็บเสื้อผ้าผู้ป่วยของโรงพยาบาลต่าง ๆ
- การแปรรูปอาหาร ทั้งผลไม้ กุ้งตาก กุ้งฉาบ ปลาแห้ง ปลาร้าบอง มะขามแช่อิ่ม
- การจัดการอาหารเลี้ยงผู้มาศึกษาดูงานต่าง ๆ โดยซื้อผลิตภัณฑ์ในไร่นาของสมาชิก และให้กลุ่มแม่บ้านมาเป็นแม่ครัวในการปรุงอาหาร เป็นการกระจายรายได้ทั้งในการ ซื้อผลิตภัณฑ์ และเพิ่มการสร้างงานในชุมชน

1.3) เป็นจุดประสานงานของสหกรณ์รวมใจชาวจังหวัดขอนแก่น

1.4) การผลิตวารสารคำคุณ โดยผลิตปีละ 4 ฉบับ เพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ขณะนี้วารสารได้เผยแพร่ไปที่เกษตรกรที่ร่วมโครงการ เครือข่ายสาธารณสุขสุขประเทศไทย เครือข่ายสาธารณสุขขอนแก่น เครือข่ายครูเพื่อการพัฒนา โรงพยาบาลอำเภอทุกแห่งทั่วประเทศ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาลจังหวัดทุกแห่งทั่วประเทศ

1.5) ธุรกิจท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรม

1.6) ศูนย์ขยายพันธุ์ไม้ชุมชน และสาธิตป่าชุมชน ในช่วงที่ผ่านมา มีผู้มารับพันธุ์ไม้ ดังนี้

- ประชาชนทั่วไป 11,124 ต้น
- เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ 315 ราย รวม 4,336 ต้น
- หน่วยงานราชการต่าง ๆ 24 หน่วยงาน รวม 2,620 ต้น

ในอนาคตอันใกล้จะเพิ่มกิจกรรมเป็นศูนย์พืชปลอดสารพิษ และศูนย์แปรรูปอาหารและยาต่อไป และนอกจากนี้ยังประสานงานกับ อบต.ทุ่งโป่งในการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมต่อไป

2) กลุ่มเกษตรผสมผสาน

เป็นกลุ่มกิจกรรมทางด้านการผลิตทางการเกษตร ที่เกิดขึ้นมาจากการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา หาทางเลือก จากนั้นก็ลงมือแก้ปัญหา เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินก่อนเป็นอันดับแรก ที่เหลือจึงขาย หรือแจกจ่ายญาติพี่น้อง

กิจกรรมที่ดำเนินการก็มีหลากหลายรูปแบบ ทั้งการขุดบ่อเก็บน้ำเลี้ยงปลา ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักต่าง ๆ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

เกษตรกรที่ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ และศึกษาดูงาน ส่วนใหญ่ให้ความสนใจกิจกรรมเกษตรผสมผสาน และเริ่มดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สมาชิกกลุ่มได้ขยายผลโดยการชักชวนเพื่อนบ้านและญาติใกล้เคียงรวมทั้งได้ขยายผลกันเองไปสู่หมู่บ้านใกล้เคียงได้

3) กลุ่มออมทรัพย์

กลุ่มออมทรัพย์ได้พัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มเกษตรผสมผสานได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาแล้วพบว่า การออมทรัพย์เป็นกิจกรรมสำคัญที่ควรทำควบคู่กับกลุ่มอาชีพเพื่อแก้ปัญหานี้สินของสมาชิก และเป็นทุนของกลุ่มสมาชิก

กลุ่มออมทรัพย์มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการออมทรัพย์ในกลุ่มเกษตรผสมผสานเท่านั้น แต่ได้เปิดกว้างให้ประชาชนรายอื่น ๆ ในหมู่บ้านที่สนใจได้เข้าร่วมกลุ่มฯ ด้วย

นอกจากนั้น ทั้ง 3 อำเภอได้เริ่มจดทะเบียนกลุ่มออมทรัพย์เป็นรูปของสหกรณ์เครดิตยูเนียน และรวมกลุ่มกันเพื่อจัดทำแผนปณิธานกลุ่มเกษตรผสมผสาน เพื่อช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิก และผู้สนใจ

4) กลุ่มผู้นำหญิง (กลุ่มมิตรไหม-ฝ้ายงาม)

การรวมกลุ่มของกลุ่มสตรีระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ กิจกรรมของกลุ่มทำให้ผู้นำสตรีแต่ละพื้นที่พยายามเพิ่มความสามารถในการเพิ่มมูลค่า และคุณค่าของผลิตผลทั้งในเรื่องผ้าต่าง ๆ เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าไหม การแปรรูปผ้า การข้อมสีจากธรรมชาติเพื่อใช้ในงานต่าง ๆ การแปรรูปอาหารและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น ปลาرائبอง น้ำพริกปลา แยมพู น้ำปลา ก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ ทำให้เกิดเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภค และเสริมปัญญาการพึ่งตนเอง

5) กลุ่มผู้นำปราชญ์ชาวบ้าน

เป็นการรวมกลุ่มของผู้นำในหมู่บ้าน ในการระดมสมอง แนวคิด และแนวทางดำเนินการในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ การรวมตัวของผู้นำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรชาย และสมาชิกจะคาบเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรผสมผสาน ซึ่งเชื่อมโยงกับกลุ่มออมทรัพย์

6) การศึกษาและสิทธิเด็ก

6.1) หลักสูตรท้องถิ่น

การที่ผู้นำชุมชนได้เรียนรู้จากของจริง โดยการปฏิบัติแล้วสามารถพึ่งตนเอง วางแผนแก้ปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งของตนเองและของสมาชิกกลุ่มได้ ความสำเร็จเหล่านี้ทำให้ผู้นำชุมชนมีความมั่นใจและเมื่อได้มีโอกาสพูดคุยกับครูและผู้เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นแนวทางที่จะขยายความคิดเหล่านี้ไปยังเด็กนักเรียน เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้จากของจริง เรียนรู้สิ่งที่พ่อแม่และญาติพี่น้องทำไว้ เพื่อตนเองและชุมชนเกิดความรักและศรัทธาพ่อแม่ ผู้นำชุมชน และถิ่นฐานของตนเอง รวมทั้งพื้นฐานทางอาชีพเหล่านี้จะเป็นทางเลือกที่สำคัญที่ช่วยให้เด็กสามารถ

ตัดสินใจที่จะประกอบอาชีพของตนได้อย่างมีความสุข มีศักดิ์ศรี แทนที่จะต้องอพยพแรงงานไปในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการอย่างเดียว

6.2) เวทีเด็ก

ในปี พ.ศ. 2539 องค์การยูนิเซฟได้สนับสนุนเงินหมู่บ้านละ 500 บาท เพื่อเป็นค่าอาหารในการจัดเวทีเด็ก เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสแสดงออกถึงความต้องการและความรู้สึกออกมาให้ผู้ปกครองและครูเข้าใจ เพื่อปรับตัวเข้าหากันในปีแรกนี้ คณะทำงานได้ใช้การจัดงานวันเด็กและแทรกกิจกรรมเข้าไปหลายอย่าง ทั้งการพูดและการแสดง เป็นต้น

จากผลของกิจกรรมทำให้หลายชุมชนและโรงเรียนได้ตั้งกลุ่มเด็กและเยาวชน เพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและการรวมกลุ่ม การเรียนรู้และการแสดงออก

6.3) เวทีผู้ปกครอง

ในปี พ.ศ. 2539 องค์การยูนิเซฟได้สนับสนุนเงินเป็นค่าอาหารหมู่บ้านละ 500 บาท ให้แต่ละหมู่บ้านจัดเวทีผู้ปกครองของนักเรียนที่สนใจการพัฒนาการศึกษาได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันทั้งในประเด็นการคุ้มครองสิทธิเด็ก การพัฒนาเด็ก และการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็ก และเยาวชนโดยให้ครู ผู้นำชุมชน และนักพัฒนาเป็นแกนกลางในการจัดกิจกรรมทำให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลายทั้งในรูปแบบของการประชุม การจัดเวทีอภิปราย ผลที่เกิดขึ้นทำให้ผู้ปกครองเด็กเข้าใจมากขึ้น

ภาคผนวก ข.

ชมรมชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำพอง

ชมรมชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง

1. ความเป็นมา

ในปี 2535 ได้เกิดวิกฤตลำนน้ำพองทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก ตลอดลำนน้ำพอง น้ำชี และน้ำมูล สาเหตุเนื่องจาก บ่อกากน้ำตาล (โมลาส) ของโรงงานน้ำตาลแตก ทำให้โมลาสปริมาณ 9 ตัน ไหลลงสู่ลำนน้ำพอง จากวิกฤตครั้งนั้น ทำให้นักพัฒนาสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม เกิดการรวมตัวของนักพัฒนา ซึ่งนำทีมโดย นายเสน่ห์ วิชัยวงศ์ จัดตั้งโครงการอนุรักษ์ลำนน้ำพอง ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโครงการพัฒนาและฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง เพื่อดำเนินการศึกษาปัญหาลำนน้ำพอง และหาแนวทางแก้ไขปัญหา รวมถึงแนวทางการฟื้นฟูลำนน้ำพอง โดยได้รับเงินสนับสนุนจาก PACT แหล่งทุนจากประเทศอเมริกา

ต่อมาในปี 2538 ได้ขอโครงการจากกองทุนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีพลังงานและสิ่งแวดล้อม ได้รับการอนุมัติตั้งแต่เดือนมกราคม 2539 – ธันวาคม 2541

สาเหตุที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ ตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากมีชาวบ้านเข้ามาร้องเรียนกับโครงการพัฒนาและฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง ว่าที่นาไร่เสียหาย เกิดจากน้ำท่วมของโรงงานที่ปล่อยลงห้วยโจด ล้นเขื่อนและไร่ฮ้อย น้ำทิ้งจากโรงงานนี้เป็นน้ำทิ้งที่โรงงานปล่อยลงสู่ไร้อยู่อำเภอพิสัยของบริษัทฟีนิกซ์ พัลท์ แอนด์ เปเปอร์ ตามโครงการ GREEN PROJECT ซึ่งโรงงานส่งเสริมเกษตรกรปลูกยูคาลิปตัส โดยประกันผลผลิต 20 ตันต่อไร่ และราคาที่ 800 บาทต่อตัน รวมทั้งให้ค่าดูแลรักษา 500 บาทต่อไร่ ทั้งนี้โรงงานจะใช้น้ำทิ้งเพื่อบำรุงต้นยูคาลิปตัส มีเกษตรกรจำนวนหนึ่งสนใจเข้าร่วมโครงการ ไร่ยูคาลิปตัสอยู่ในที่สูง นาไร่ของชาวบ้านอยู่ที่ราบ ทำให้น้ำทิ้งไหลลงใส่ที่ไร่และที่นา ส่งผลทำให้ผลผลิตข้าว, ฮ้อย, มันสำปะหลัง และไม้ยืนต้น เสียหาย ซึ่งเริ่มที่ตำบลกุดน้ำใส และได้ร้องเรียนปี 2538 (ร้องเรียนผ่านโครงการฯ โดยตรง) ต่อมาชาวบ้านตำบลโคกสูงเดือดร้อนจึงได้ร้องเรียนปี 2541 ซึ่งขณะนี้ได้มีชมรมชาวบ้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำนน้ำพอง และได้ประสานงานกับโครงการฯ ในเวลาต่อมา

2. วัตถุประสงค์ของโครงการฯ

- 1) ศึกษาปัญหาของลำนน้ำพองและแนวทางแก้ไขปัญห และ การฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง (ต้นน้ำถึงปลายน้ำ)
- 2) สนับสนุนการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน ผู้ที่สนใจต่อปัญหาลำนน้ำพอง เพื่อเฝ้าระวังปัญหาและหาทางแก้ไข
- 3) ประสานทรัพยากรบุคลากรภาครัฐและเอกชน ประชาชน ชาวบ้าน มาร่วมกันฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพองให้ดีขึ้น

เป้าหมายในการทำงาน

เกิดเครือข่ายองค์กรชาวบ้านลุ่มน้ำพองที่มีบทบาทในการผลักดันให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาลุ่มน้ำพองและฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำพองให้ดีขึ้น โดยรัฐต้องหาความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการแก้ปัญหา

3. ขอบเขตการทำงานของโครงการฯ

โครงการฯ สนใจงานอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำพอง ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

1) พื้นที่ต้นน้ำพอง อยู่บริเวณระหว่างภูกระดึง และเทือกเขาน้ำหนาว ได้แก่

- บ้านพองหนีบ ตำบลศรีฐาน อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย
- บ้านไร่ไธ้ บ้านพองไธ้ ตำบลวังขาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
เริ่มกิจกรรมตั้งแต่ปี 2539 ดังนี้
 - (1) ส่งเสริมการรักษาป่าให้อยู่ในรูปป่าชุมชน
 - (2) ส่งเสริมการทำวนเกษตร เพื่อลดการปลูกพืชไร่ เพื่อลดการพังทลายของหน้าดินและลดการใช้สารเคมี
 - (3) สนับสนุนองค์กรชาวบ้านเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า
 - (4) ส่งเสริมอาชีพเสริมที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ประชาชน

2) พื้นที่ปลายน้ำพอง (เริ่มปี 2535-36) ได้แก่บริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงงานฟีนิกซ์ พัลป์ แอนด์ เปเปอร์ โรงงานแก๊ส ESSO โรงงานแก๊สการปิโตรเลียมไทย และโรงงานไฟฟ้าพลังความร้อน รวมทั้งบ่อแก๊สอีก 9 บ่อ ชาวบ้านผู้เดือดร้อนและเป็นสมาชิกของชมรมชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำพอง อยู่ในหมู่บ้านต่อไปนี้

- ตำบลโคกสูง อำเภอบุลธรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ บ้านคำบงพัฒนา บ้านคำบอน บ้านโคกสูง บ้านอุดมศิลป์
- ตำบลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ บ้านกุดน้ำใส บ้านหนองบัวน้อย บ้านห้วยโจด บ้านโนนอุดม
- ตำบลม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ บ้านมันปิ่นน้ำใจ บ้านคำใหญ่
- ตำบลสะอาด อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ บ้านคำบง
- ตำบลน้ำพอง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ บ้านดัวง บ้านหนองหญ้าร้างกา บ้านหนองหารจาร

ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกชมรมชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพองจะอยู่ใน 3 ตำบล คือ ม่วงหวาน กุดน้ำใส โคกสูง ส่วนอีก 2 ตำบล คือ สะอาด และน้ำพอง เป็นชาวบ้านกลุ่มโคกหินขาว เป็นกรณีเฉพาะที่ชาวบ้านรวมตัวกันคัดค้านการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมโคกหินขาว

4. ที่มาของชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพอง

กิจกรรมของ GREEN PROJECT เริ่มในปี พ.ศ. 2536 ระยะแรกที่น้ำทิ้งไหลจากไร้ยุงลพิษลงไร่นาของชาวบ้าน ทำให้น้ำข้าวชาวบ้านเจริญเติบโตดี ต่อเมื่อดินอึดตัว ปรากฏว่านาข้าวเริ่มเสียหายอย่างชัดเจน ในปี พ.ศ. 2537 เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่โครงการอนุรักษ์ลำน้ำพองฯ โดยนักพัฒนาเอกชน NGO ได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อประชุมชาวบ้าน ที่บ้านหนองบัวน้อย ตำบลกุดน้ำใส ชาวบ้านกว่า 300 ครอบครัวได้ไปประชุม และหารือเรื่องความเสียหายในไร่นา และได้เดินทางไปเรียกร้องที่อำเภอและจังหวัด หลังจากชุมนุมเรียกร้องแล้วแกนนำชาวบ้านร่วมกับ NGO ได้ติดตามตรวจสอบความเสียหายในพื้นที่ของชาวบ้านพบปัญหา เช่น นาข้าวเสียหาย ปลาตาย ไม้ยืนต้นตาย น้ำท่วมป่าช้า บ่อน้ำตื้นปนเปื้อนใช้ดื่มไม่ได้ และมีควมอดเปรี้ยวระบาดจำนวนมาก ชาวบ้านถือว่าเป็นผลจากการปล่อยน้ำทิ้งจำนวนมากของโรงงาน ในที่สุดจังหวัดได้ตั้งกรรมการตรวจสอบความเสียหายระหว่างโรงงาน ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยโรงงานยอมจ่ายค่าชดเชยแก่ชาวบ้าน 200 ครอบครัวที่ได้รับความเสียหาย ในปี 2538 ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านตำบลกุดน้ำใส ค่าเสียหายที่จ่ายชดเชยได้แก่ นาข้าวไร่ละค่าเสียหาย 50 ถึงต่อไร่ ราคา 4.50 บาทต่อกิโลกรัม ไม้ยืนต้นได้รับค่าเสียหาย 1,000 บาทถ้าเส้นผ่าศูนย์กลาง 10 นิ้ว และ 7,000 บาทถ้าโตกว่านี้ โรงงานสร้างเมรุให้ชุมชนและซื้อโอ่งแดงแจกทุกบ้านเพื่อชดเชยบ่อน้ำตื้น ในปีต่อ ๆ มาจะมีการประเมินค่าเสียหายเป็นคราว ๆ ไป โดยการประเมินต้องมีเจ้าหน้าที่ของรัฐรับรอง โรงงานจึงจะยอมรับ กลุ่มชาวบ้านตำบลโคกสูงได้รับความเดือดร้อนในปี 2539 เป็นต้นมา ชาวบ้านบอกว่าเพราะโรงงานเริ่มซื้อที่ดินเพื่อปลูกยูคาลิปตัสโดยอาศัยน้ำทิ้งของโรงงานในเขตตำบลโคกสูงมากขึ้น

จากการที่ชาวบ้านได้รับเงินชดเชยค่าเสียหาย แกนนำชาวบ้านได้รวมตัวกันตั้งเป็นชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพองและได้ทำความตกลงระหว่างกันที่จะบริจาคเงินให้กองกลาง 10% ของเงินชดเชย โดย 5% จะใช้เป็นค่าอบรมหรือดูงานของชมรมฯ ส่วนอีก 5% เป็นค่าใช้จ่ายของคณะกรรมการเพื่อเป็นค่าเดินทางติดต่อประสานงานของแกนนำ ที่ตั้งของชมรมตั้งที่ตำบลกุดน้ำใส หมู่ที่ 1

คณะกรรมการชมรมประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก มีการเปลี่ยนประธานมาแล้ว 3 คน ประธานบางคนต้องลาออกไปเนื่องจากถูกได้เข้าทำงานที่โรงงานเยื่อกระดาษ การทำงานของชมรมจะติดต่อผ่านหัวหน้ากลุ่มซึ่งตั้งขึ้นหมู่บ้านละ 2 คน วางระเบียบว่าจะมีการประชุมกันเดือนละครั้ง แต่ในทางปฏิบัติไม่ได้ประชุมทุกเดือน การติดต่อกันสม่ำเสมอจะอยู่ในหมู่ของแกนนำ ซึ่งต้องประสานงานกับรัฐและ NGO ระบบการบริหารงานชมรมจึงยังไม่มีระบบสื่อสารติดต่อกันระหว่างสมาชิกในชมรมอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันยังไม่สามารถจัดระบบบัญชีการเงิน

ได้ดังตัว รายงานสถานะการเงินแก่สมาชิกได้ แม้ชมรมจะสามารถจัดหาครุภัณฑ์จำเป็น เช่น เรือ เพื่อล่องคูน้ำ เครื่องพิมพ์ดีด ครุภัณฑ์สำนักงาน และการผลักดันเพื่องานอนุรักษ์และเรียกครอง ค่าเสียหายของชมรมยังดำเนินการอยู่

ในปี 2541 ชมรมได้รับจัดสรรงบประมาณจากจังหวัดประมาณ 100,000 บาท เพื่อจัด กิจกรรม ปลุกจิตสำนึกเกษตรกรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ลำน้ำพอง จัดอบรมการเฝ้าระวัง อบรมเชิง ปฏิบัติการวัดคุณภาพน้ำ และให้ความรู้เรื่องกฎหมายสิ่งแวดล้อม กิจกรรมทั้งหมดชมรมฯ ดำเนิน งานร่วมกับ NGO คือโครงการอนุรักษ์ลำน้ำพองฯ

เนื่องจากโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูลำน้ำพองซึ่งดำเนินงานโดย NGO มีภารกิจที่ต้อง ดำเนินงานนอกเหนือจากบริเวณท้ายลุ่มน้ำพอง หรือบริเวณอำเภออุบลรัตน์ อำเภอน้ำพอง การส่งเสริมกิจกรรมชมรมฯ ของชาวบ้าน ถือเป็นส่วนหนึ่งของงานอื่นของโครงการฯ นอกจากนี้แหล่ง เงินทุนอุดหนุนโครงการฯ ก็ไม่แน่นอน เช่น ระหว่างปี พ.ศ. 2539-2541 โครงการฯ ได้รับงบ ประมาณสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์ลำน้ำพองบริเวณต้นน้ำ 5 ล้านบาท จากกองทุนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ต่อมาในปี 2542 ได้รับเงินสนับสนุนจากองค์กรเอกชน เยอรมันเพื่องานอนุรักษ์ปลายน้ำ จำนวน 300,000 บาท

5. ปัญหาในการดำเนินของชมรม

ปัจจุบันชมรมชาวบ้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำน้ำพอง แม้จะเป็นที่ยอมรับจากภาครัฐ ทั้งระดับจังหวัด กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ว่ามีคณะทำงานจริง สามารถ ทำหน้าที่ในการเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ระดับหนึ่ง จนถึงกับบรรจุกิจกรรมของชมรมฯ ไว้ใน แผนสิ่งแวดล้อมจังหวัดถึงปี 2543 อย่างไรก็ตามกิจกรรมของชมรมยังไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชน ตำบลทั้งหมด และหลายฝ่ายมองว่ากิจกรรมของชมรมถูกครอบงำโดย NGO โครงการอนุรักษ์ฯ ทั้ง ๆ ที่แนวคิดในการทำงานที่ต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเป็นแนวคิดที่ดี แต่ ปัญหาของชมรมคือการบริหารจัดการ และการประสานงานในชุมชนให้เป็นระบบและต่อเนื่อง ปัจจุบันเงินทุนเพื่อดำเนินงานชมรมได้มาจากเงินบริจาคของชาวบ้าน ภาครัฐ และ NGO ทำให้ ปัญหาเรื่องขาดแคลนเงินทุนบรรเทาลง แต่ความอ่อนด้อยด้านการประสานงานกับผู้นำ และคนใน ชุมชนทำให้กิจกรรมของชมรมถูกมองว่าเป็นเพียงการรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิ เรียกร้องค่าเสียหาย จากโรงงานเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ผู้นำชมรมและเจ้าหน้าที่โครงการอนุรักษ์ฯ สรุปปัญหา อุปสรรคในการสร้างความเข้มแข็งของชมรม ดังนี้

(1) บทบาทของฝ่ายสนับสนุนชมรมคือ โครงการอนุรักษ์ฯ ไม่ชัดเจนและไม่ต่อเนื่อง การ เชื่อมงานชมรมกับโครงการฯ จึงเคลื่อนไหวไปตามกิจกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อ งานอนุรักษ์ต้นน้ำ การแก้ปัญหากลิ่นจากโรงงานแก๊ส เป็นต้น การเคลื่อนไหวเพื่อกิจกรรมใหม่

เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อชมรมขาดระบบการทำงานที่กระจายความรับผิดชอบ ภารกิจของแกนนำจึงมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้การประสานงานเพื่องานอนุรักษ์อ่อนด้อยไป

(2) ปัญหาการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง เป็นปัญหาที่ซับซ้อน เพราะบริเวณลำนน้ำพองมีโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าโรงงานเชื้อกระดาษ แต่การเรียกร้องค่าเสียหายจากโรงงานเชื้อกระดาษ แม้จะเรียกร้องได้ทุกปี แต่เมื่อการแก้ไขไม่เป็นระบบแบบองค์รวม ปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนก็ยังไม่ดีขึ้น ขณะเดียวกันชาวบ้านที่เรียกร้องค่าเสียหายก็กลายเป็นคนละพวกกับชาวบ้านที่ได้รับประโยชน์จากการทำงานในโรงงาน ขาดศูนย์กลางปัดสให้โรงงาน

(3) คนในชุมชนรู้ว่าผลเสียของโรงงานอุตสาหกรรมมี แต่ขณะเดียวกันโรงงานก็สร้างงานปัญหาที่เกิด เช่น น้ำเสีย ฝุ่นละออง ยังเป็นมลภาวะที่พอกพูน ถ้าเทียบกับการไม่มีงานทำ

(4) ชมรมชาวบ้านต่อสู้เรื่องสิทธิค่าชดเชยอย่างชัดเจนจนขาดการประสานแนวร่วมกับกลุ่มชาวบ้าน และผู้นำอื่นถึงการทำงานเชิงอนุรักษ์ลำนน้ำพองและสภาพแวดล้อม ทั้ง ๆ ที่ผู้นำชมรมระบุชัดเจนว่า “การเคลื่อนไหวไม่ใช่เพื่อปิดโรงงาน แต่เพื่อสร้างสมดุลให้โรงงานอยู่ได้ ชาวบ้านอยู่ได้”

ปัญหาการประสานงานระหว่างชมรมชาวบ้านอนุรักษ์ลำนน้ำพอง NGO โรงงาน ผู้นำชุมชน (อบต. ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน) และชาวบ้านทำให้ความสำเร็จในการเรียกร้องค่าเสียหาย และการเพิ่มความระมัดระวังในการจัดการน้ำทิ้งของโรงงานในชุมชน แทนที่จะเป็นพลังหนุนให้เกิดประชาคมในตำบล กลับทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ได้ประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ของโรงงาน

ที่มาของข้อมูล

- จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง
- สัมภาษณ์เลขานุการชมรมชาวบ้านอนุรักษ์ลำนน้ำพอง
- สัมภาษณ์ กำนันตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

ภาคผนวก ค.

สรุปผลการวิเคราะห์การสำรวจชุมชน
ตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง

สภาพเศรษฐกิจสังคม พื้นที่ตำบลทุ่งโป่ง และตำบลโคกสูง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

ตารางภาคผนวกที่ 1 เปรียบเทียบสภาพสาธารณสุขในตำบลที่ศึกษาในปี พ.ศ. 2541

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนหมู่บ้าน	8	12
จำนวนหลังคาเรือน	812	1,534
จำนวนประชากรทั้งหมด	4,190	7,615
จำนวนประชากรชาย	2,082	3,816
จำนวนประชากรหญิง	2,108	3,799
ผู้ป่วยโรคติดต่อ (1:1,000)	0.41	0.43
รายงานการแพ้สารเคมี (1:1,000)	0.31	0.39
รายงานการฆ่าตัวตาย, ทำร้ายตัวเอง (1:1,000)	0	0.65
รายงานผู้ป่วยติดเชื้อเฉียบพลัน ระบบหายใจ (1:1,000)	6.68	69.8
จำนวนอุบัติเหตุจราจรในปี 2541	171	114

ที่มา : สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ

ตารางภาคผนวกที่ 2 สถิติอาชญากรรมตำบลทุ่งโป่งและตำบลโคกสูง

กลุ่มที่	ปี (พ.ศ.)									
	2537		2538		2539		2540		2541	
	ทุ่งโป่ง	โคกสูง	ทุ่งโป่ง	โคกสูง	ทุ่งโป่ง	โคกสูง	ทุ่งโป่ง	โคกสูง	ทุ่งโป่ง	โคกสูง
1. คดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ	0	1	0	0	0	0	1	0	1	2
2. คดีประทุษร้ายต่อชีวิต ร่างกาย และเพศ	2	5	1	2	0	3	1	4	1	2
3. คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์	0	2	1	6	0	5	3	1	12	2
4. คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย	5	19	6	18	4	29	4	25	2	20
5. คดีอื่น ๆ เช่น โจรกรรม-เรียกค่าไถ่-ฉ้อโกง-ขกของ	2	1	0	0	4	0	0	1	4	0
รวม	9	28	8	26	8	37	9	31	20	26

ที่มา : สถิติอาชญากรรม สถานีตำรวจอำเภออุบลรัตน์

ตารางภาคผนวกที่ 3 อายุและสถานภาพสมรสของผู้ให้สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนให้สัมภาษณ์	72	108
จำนวนคน (อายุเฉลี่ยเพศหญิง)	37 (48.54)	53 (50.98)
จำนวนคน (อายุเฉลี่ยเพศชาย)	35(54.28)	55(58.27)
โสด (%)	0	1.9
แต่งงานแล้วและอยู่ด้วยกัน (%)	80.6	84.2
หม้าย-หย่า (%)	19.4	13.9

ตารางภาคผนวกที่ 4 สมาชิกและแรงงานในครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
สมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย (คน)	5.29	5.47
สมาชิกเพศชายในครัวเรือนเฉลี่ย (คน)	2.8	2.72
สมาชิกเพศหญิงในครัวเรือนเฉลี่ย (คน)	2.72	2.75
สมาชิกที่ช่วยในการประกอบอาชีพเฉลี่ย	2.88	3.30
เพศหญิงที่ช่วยในการประกอบอาชีพเฉลี่ย	1.47	1.53
เพศชายที่ช่วยในการประกอบอาชีพเฉลี่ย	1.77	1.75
เฉลี่ยจำนวนคนที่ไม่มียานพาหนะและไม่ช่วยในการประกอบอาชีพต่อครัวเรือน	1.64	2.02

ตารางภาคผนวกที่ 5 การไปทำงานต่างถิ่นของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่มีคนไปทำงานนอกหมู่บ้าน	49	38
จำนวนคนเฉลี่ยที่ไปทำงานนอกหมู่บ้าน (คน)	1.46	1.43

ตารางภาคผนวกที่ 6 การประกอบอาชีพของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
ทำการเกษตร	77.8	79.6
รายได้เงินสดเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี	59,052	46,126

ตารางภาคผนวกที่ 7 สภาพการผลิตข้าวและการออมของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่ผลิตข้าวเพียงพอเหลือขาย	23.7	9.3
% ครัวเรือนที่ผลิตข้าวเพียงพอแต่ไม่เหลือขาย	43.3	38.9
% ครัวเรือนที่ผลิตข้าวไม่พอเพียง	19.5	32.4
% ครัวเรือนที่ไม่ได้ทำนา	13.5	19.4
% ครัวเรือนที่ไม่มีเงินออม	52.8	71.3

ตารางภาคผนวกที่ 8 สภาพการเปลี่ยนแปลงเงินออมและรายจ่ายของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
ไม่มีเงินออม	52.8	71.3
มีเงินออมแต่ลดลง	6.9	16.7
มีเงินออมและเพิ่มขึ้น	25.0	12.0
มีเงินออมและเท่าเดิม	15.3	0
% ครัวเรือนที่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น	86.1	81.5
% ครัวเรือนที่มีรายจ่ายลดลง	4.2	1.9
% ครัวเรือนที่มีรายจ่ายเท่าเดิม	9.7	16.7

ตารางภาคผนวกที่ 9 การถือครองที่ดินของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

ที่ดิน	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนมีที่ดินของตนเอง	90.3	85.2
% ครอบครัวที่ให้เช่าที่ดิน	5.6	12.0
% ครอบครัวที่เช่าที่ดิน	9.7	12.0
% ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดิน	5.6	12.1
พื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ยต่อครัวเรือน (ไร่)	22.59	23.2

ตารางภาคผนวกที่ 10 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการผูกขาดการค้าสินค้าเกษตรในตำบล

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
มี % ครัวเรือนที่คิดว่าการผูกขาด	22.2	32.4
ไม่มี % ครัวเรือนที่ไม่มีการผูกขาด	77.8	67.6
สินค้าหลักของตำบล	ข้าว ถั่วเหลือง	อ้อย ยูคาลิปตัส

ตารางภาคผนวกที่ 11 สภาพการเป็นหนี้ของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
ไม่มี % ครัวเรือนที่ไม่มีหนี้	20.8	27.8
% ครัวเรือนที่มีหนี้และเพิ่มขึ้น	40.3	43.5
% ครัวเรือนที่มีหนี้และลดน้อยลง	13.9	11.1
% ครัวเรือนที่มีหนี้และเท่าเดิม	25	17.6

ตารางภาคผนวกที่ 12 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประกอบอาชีพ

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่ไม่มีการใช้ภูมิปัญญา	8.3	42.6
% ครัวเรือนที่มีการใช้ภูมิปัญญา	91.7	57.4

ตารางภาคผนวกที่ 13 การเป็นสมาชิกกลุ่มของครัวเรือนที่สัมภาษณ์

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม	73.6	65.7
% ครัวเรือนที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่ม	26.4	34.3
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิก 1 กลุ่ม	39.6	39.4
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิก 2 กลุ่ม	30.2	43.7
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิก 3 กลุ่ม	18.9	8.5
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิก 4 กลุ่ม	1.9	8.5
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิก 5 กลุ่ม	5.7	1.4
% ครอบครัวที่เป็นสมาชิกมากกว่า 5 กลุ่ม	3.7	0

ตารางภาคผนวกที่ 14 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับความขัดแย้งในตำบล

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
% ครอบครัวที่คิดว่ามีความขัดแย้งในตำบล	26.4	60.2
% ครอบครัวที่ไม่คิดว่ามีความขัดแย้งในตำบล	73.6	39.8

ตารางภาคผนวกที่ 15 ข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาตำบลของประชาชน

การมีส่วนร่วม	ตำบลทุ่งโป่ง(%)	ตำบลโคกสูง(%)
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
การเข้าร่วมกิจกรรมตำบล		
ทอดเทียนพรรษาของตำบล	84.7	71.3
อบรมธรรมะเจ้าคณะตำบล	52.7	60.2
งานปีใหม่ของตำบล	58.3	58.7
กีฬาเยาวชนของตำบล	69.4	77.8
เวทีปราชญ์ชาวบ้าน	54.2	46.2
การปลูกป่าชุมชนของตำบล	59.4	53.7
การประชุมเกี่ยวกับน้ำเสีย	22.2	21.3
การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาของ รพ.อุบลรัตน์	59.7	40.7
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนแก้ไขปัญหาด้านตำบล		
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นมาก	9.7	6.5
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นกลาง	65.3	59.3
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นน้อย	18.1	25.9
ครัวเรือนที่คิดว่าไม่มี	6.9	8.3
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของประชาชน		
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นมาก	54.2	44.4
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นกลาง	45.8	48.1
ครัวเรือนที่คิดว่าเป็นน้อย	0	6.5
ครัวเรือนที่คิดว่าไม่มี	0	0.9
ครัวเรือนที่เคยติดต่อสื่อสารกับบุคคลในหมู่บ้านอื่น	87.5	78.1
ครัวเรือนที่คิดว่าประชาชนในตำบลมีปัญหาขัดแย้งกัน	26.4	60.2

ตารางภาคผนวกที่ 16 ความเห็นด้านการพึ่งพากันของประชาชนในตำบล

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่คิดว่ามีมากขึ้น	54.2	43.5
% ครัวเรือนที่คิดว่ามีน้อยลง	33.3	38.9
% ครัวเรือนที่คิดว่ามีเท่าเดิม	12.5	17.6

ตารางภาคผนวกที่ 17 การจัดการด้านสุขภาพและสาธารณสุขชุมชน

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
จำนวนครัวเรือนที่มีผู้ป่วยเรื้อรัง	2	9
จำนวนครัวเรือนที่มีผู้พิการทุพพลภาพ	6	8
% ครัวเรือนที่มีผู้พิการและเคยได้รับความช่วยเหลือ		
จากชุมชน	50	25
% ครัวเรือนที่เคยใช้บริการกองทุนยาของหมู่บ้าน	70.8	50.9
% ครัวเรือนที่เคยใช้บริการศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน		
ชุมชน	48.6	40.7

ตารางภาคผนวกที่ 18 ความเห็นของประชาชนเกี่ยวกับปัญหาของตำบล

ปัญหาของตำบล	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาหน้าเสีย	37.5	73.1
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาฝุ่นละออง	45.8	70.4
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาอากาศเป็นพิษ	69.4	98.1
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาขยะมูลฝอย	6.9	25.9
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาหน้าท่วม	6.9	2.8
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาแห้งแล้ง	26.4	95.3
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาดินเสื่อม	75.0	71.3
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาป่าไม้ลดลง	68.1	77.8

ตารางภาคผนวกที่ 19 ความเห็นของประชาชนด้านความสงบและความปลอดภัย

	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่เคยมีปัญหาเกี่ยวกับคนนอกหมู่บ้าน	2.8	1.9
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาอาชญากรรม	75.0	86.1
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาอาชญากรรม	8.3	66.7
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีปัญหาโจรกรรม	47.2	80.6
% ครัวเรือนที่คิดว่าตำบลมีความขัดแย้งกัน	26.4	60.2

ตารางภาคผนวกที่ 20 ความเห็นของประชาชนเรื่องประชามติตำบล

การเกิดประชามติตำบล	ตำบลทุ่งโป่ง	ตำบลโคกสูง
จำนวนครัวเรือนที่ให้สัมภาษณ์	72	108
% ครัวเรือนที่ทราบเกี่ยวกับประชามติตำบล	26.4	12.0
% ครัวเรือนที่คิดว่าในตำบลของตนเกิดประชามติตำบลแล้ว	75.0	44.4
ความเห็นเกี่ยวกับเกณฑ์ในการทำให้เกิดประชามติตำบล (%)		
พระ	2.8	5.5
อบต.	72.2	70.4
หน่วยงานของรัฐ	65.3	13.9
หน่วยงานของเอกชน	2.8	0
ครู	2.8	4.6
กลุ่มองค์กรชุมชน	8.3	3.7
ความเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดประชามติตำบล (%)		
งบประมาณ	95.8	81.5
ความร่วมมือของประชาชน	100	94.4
การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ	93.1	69.4
จิตใจของชาวบ้าน	95.8	86.11
การสนับสนุนจากเอกชน	19.4	15.7
% ครัวเรือนที่คิดว่าประชามติตำบลเกิดได้โดยไม่มี		
หน่วยงานภายนอกสนับสนุน	23.6	34.3
ความเห็นเกี่ยวกับองค์กรหลักในการรวมตัวกันของชาวบ้านในปัจจุบัน		
รพ.อุบลรัตน์	72.2	38.9
อบต.	75.0	72
กลุ่มอาชีพในชุมชน	50	12
วัด	34.8	53.7
โรงเรียน	26.4	44.4
นิคมสร้างตนเอง	15.3	31.8
ไม่ทราบ	2.7	2.8

ภาคผนวก ง.

ประเด็นคำถามที่ใช้ในการวิจัยและตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

ตัวอย่างประเด็นคำถามเจ้าหน้าที่และผู้นำตำบลทางการ

1. ประสบการณ์ในการทำงานในตำบลที่รับผิดชอบ มีอะไรบ้าง
2. บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ มีอะไรบ้าง
3. การทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น มีอะไรบ้าง
4. งานที่ได้มีการคิดริเริ่มเอง และได้ทำร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กร หรือกลุ่มต่าง ๆ ในตำบล มีอะไรบ้าง และกิจกรรมอะไร
5. องค์กรที่เห็นว่าเป็นแกนนำสำคัญที่สุดในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในตำบลนี้ ตามความเห็นของท่าน คิดว่าคืออะไรใด เพราะอะไร
6. องค์กรที่เป็นแกนนำสำคัญที่สุดในการพัฒนาในตำบลนี้ ท่านคิดว่าเป็นใคร เพราะอะไร
7. ท่านมีความเข้าใจเรื่อง “ประชาคมตำบล” หรือไม่ มากน้อยเพียงใด
8. ท่านคิดว่าถ้าจะให้เกิดประชาคมตำบลที่ดีนั้น ควรจะอย่างไร
9. ในตำบลนี้ ท่านคิดว่าอะไรเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของประชาชน ท่านมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานี้อย่างไร
10. กิจกรรมที่ประชาคมทั้งตำบลร่วมกันดำเนินการ ที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคืออะไร ใครเป็นผู้ริเริ่ม หรือใครเป็นผู้นำในกิจกรรมนั้น
11. กิจกรรมที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายเชื่อมโยง หรือมีการเกี่ยวเนื่องกันมากที่สุดในตำบลมีกิจกรรมอะไร มีศูนย์กลางอยู่ที่ใด

ตัวอย่างประเด็นคำถามผู้นำชุมชน (สนทนากลุ่ม)

1. สภาพของชุมชนตำบลในอดีตด้านการใช้ทรัพยากรชุมชน และประเพณีวัฒนธรรม
2. การรวมกลุ่มของชาวบ้านในตำบล
 - รายละเอียดของกลุ่มในหมู่บ้าน
 - ลักษณะที่เชื่อมโยงของกลุ่มต่าง ๆ ระหว่างหมู่บ้าน
3. ยกตัวอย่างกิจกรรมที่ชาวบ้านรวมตัวกันทำงานทั้งในเชิงพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนตำบล
4. องค์กรที่ท่านเห็นว่าเป็นแกนนำในการพัฒนาของตำบล
5. กิจกรรมที่ประชาชนทั้งตำบลร่วมกันดำเนินการคืออะไร องค์กรใดเป็นแกนนำ บริหารจัดการอย่างไร
6. ท่านคิดว่าประชาชนสามารถรวมตัวกันแก้ไขปัญหาของชุมชนตำบลได้เองหรือไม่ อย่างไร
7. ท่านมีความเข้าใจเรื่องประชาคมว่าอย่างไร
8. ท่านคิดว่าความเป็นประชาคมเกิดในตำบลท่านหรือไม่ เพราะอะไร

ประเด็นคำถามเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน SCD)

1. แนวคิดในการทำงานโครงการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
2. เจือไนในการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาชน
3. แนวคิดของท่านเรื่องประชาคมตำบล
4. ความเชื่อมโยงงานสาธารณสุขและประชาคมตำบล
5. งาน/กิจกรรมของโครงการ SCD และงานโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ช่วยพัฒนาประชาคมตำบลอย่างไร ทั้งในแง่กิจกรรม กำลังคน งบประมาณ และการสร้างความต่อเนื่อง
6. แผนงานในอนาคตของ SCD ในการช่วยสร้างประชาคมตำบล
7. ปัญหาอุปสรรคในการประชาคมตำบล

ตัวอย่างประเด็นคำถามเจ้าหน้าที่ โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำนน้ำพอง

1. ความเป็นมาของโครงการและเหตุที่ทำให้โครงการฯ ได้เข้าไปทำงานในพื้นที่ตำบลโคกสูง และตำบลกุดน้ำใส
2. วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขอบเขตการทำงานของโครงการ
3. กิจกรรมของโครงการในแต่ละปี เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายโครงการ
4. แหล่งเงินทุนในแต่ละปี สัดส่วนที่เป็นของรัฐ เอกชน และจากชุมชน
5. โครงการจัดกิจกรรมอะไรบ้างที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสัดส่วนของงบประมาณที่ใช้ในกิจกรรมนั้น ๆ ต้องงบประมาณดำเนินงานทั้งหมด
6. ช่วยยกตัวอย่างกิจกรรมของชุมชนที่แสดงถึงการแก้ปัญหา หรือนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชน
7. พัฒนาการของการรวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชน เพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูลำนน้ำพอง มีอย่างไร สถานะของกลุ่มเป็นอย่างไรบ้างในปัจจุบัน
8. ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ท่านคิดว่าชาวบ้านในชุมชนนี้ สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้หรือไม่ เพราะอะไร
9. อะไรเป็นปัญหา อุปสรรคในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

เลขที่แบบสัมภาษณ์.....
วันที่สัมภาษณ์.....

แบบสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง "องค์กรทางสังคมกับการพัฒนาประชาคมตำบล : กรณีศึกษา อำเภออุบลรัตน์
จังหวัดขอนแก่น

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อ-สกุล.....
บ้านเลขที่.....บ้าน.....ตำบล..... อำเภออุบลรัตน์
จังหวัดขอนแก่น
2. อายุ.....ปี
3. สถานภาพ

☐ โสด	☐ แต่งงานและอยู่ด้วยกัน
☐ แต่งงานและแยกกันอยู่	☐ หม้าย/หย่า
4. การศึกษา

☐ ประถมศึกษา	☐ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย	☐ ปวช./ปวส
☐ อนุปริญญาและเทียบเท่า	☐ ปริญญาตรีและสูงกว่า

5. สมาชิกในครอบครัว

สมาชิกในครอบครัว	จำนวนสมาชิก		
	ชาย	หญิง	รวม
5.1 สมาชิกทั้งหมด			
5.2 สมาชิกในวัยแรงงานและช่วยประกอบอาชีพได้			
5.3 สมาชิกที่ไปทำงานนอกหมู่บ้าน			
5.4 สมาชิกที่ไม่มื้งานทำและไม่ช่วยในการประกอบอาชีพ			

6. สภาพการถือครองที่ดิน

6.1 ที่อยู่อาศัย.....ไร่

6.2 ที่ดินทำกิน.....ไร่

6.2.3 เป็นของตนเอง.....ไร่

6.2.4 ให้คนอื่นเช่า.....ไร่

6.2.5 เช่าคนอื่น.....ไร่

6. สถานภาพในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์

☐ หัวหน้าครอบครัว

☐ บิดามารดา

☐ ญาติ-พี่น้อง

☐ คู่สมรส

☐ บุตร

☐ อื่น ๆ ระบุ

ส่วนที่ 2 สภาพทางด้านเศรษฐกิจ

8. อาชีพหลักของครอบครัว.....
9. อาชีพเสริมของครอบครัว.....
10. รายได้ของครอบครัว

10.1 รายได้จากอาชีพหลัก.....บาท/ปี

10.2 รายได้จากอาชีพเสริม

10.2.1 ประเภท.....จำนวน.....บาท/ปี

10.2.2 ประเภท.....จำนวน.....บาท/ปี

10.2.3 ประเภท.....จำนวน.....บาท/ปี

10.3 รายได้จากแหล่งอื่น

10.3.1 จากบุคคลในครอบครัวที่ไปทำงานนอกหมู่บ้านส่งมาให้.....บาท/ปี

10.3.2 จากเงินช่วยเหลือของรัฐบาล.....บาท/ปี

10.3.3 จากเงินช่วยเหลือจากเอกชน.....บาท/ปี

11. สภาพการผลิตข้าวของครอบครัวท่านเป็นอย่างไร

☐ พอเพียงแต่ไม่ได้ขาย ☐ พอเพียงเหลือขาย ☐ ไม่พอเพียง

ถ้าไม่พอเพียง : ท่านแก้ปัญหาอย่างไร

11.1.....

11.2.....

11.3.....

12. ท่านคิดว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีสภาพเศรษฐกิจเป็นอย่างไร

☐ ดี ☐ ปานกลาง ☐ ไม่เพียงพอ ☐ ไม่รู้

ถ้าไม่พอเพียง : ส่วนใหญ่แก้ปัญหาอย่างไร

12.1.....

12.2.....

12.3.....

13. ครอบครัวของท่านมีหนี้สินหรือไม่

- ☐ มี ☐ ไม่มี

ถ้ามี : ในปัจจุบันภาระหนี้สินเป็นอย่างไร

- ☐ เพิ่มขึ้น ☐ น้อยลง ☐ เท่าเดิม

14. สภาพรายจ่ายของครอบครัวท่านเป็นอย่างไรในปัจจุบัน

- ☐ เพิ่มขึ้น ☐ น้อยลง ☐ เท่าเดิม

15. สภาพการออมเงินของครอบครัวท่านเป็นอย่างไรในปัจจุบัน

- ☐ ไม่มีการออม ☐ มีแต่ลดลง ☐ มีและเพิ่มขึ้น

16. ในตำบลของท่านมีพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนผูกขาดในการซื้อขายผลผลิตการเกษตรหรือไม่

- ☐ ไม่มี ☐ มี เช่น.....

ส่วนที่ 3 สภาพทุนของครอบครัวและทุนทางสังคม

17. ครอบครัวของท่านเป็นสมาชิกกลุ่มหรือไม่

- ☐ เป็น ☐ ไม่เป็น

ถ้าเป็น : เป็นสมาชิกกลุ่มอะไรบ้าง

17.1.....

17.2.....

17.3.....

17.4.....

18. เวลามีปัญหาเรื่องต่างๆไปครอบครัวท่านปรึกษาใคร

☐ กำนันผู้ใหญ่บ้าน	☐ ครู
☐ ญาติ	☐ อื่น ๆ
☐ เพื่อนบ้าน	☐ พระ

19. เวลาท่านมีปัญหาด้านการเงินท่านกู้ยืมจากใคร

☐ ธนาคารพาณิชย์	☐ ธกส.
☐ กองทุนหมู่บ้าน	☐ กลุ่มออมทรัพย์
☐ กลุ่มอาชีพ	☐ ญาติ
☐ เพื่อนบ้าน	☐ อื่น ๆ ระบุ

20. ท่านคิดว่าในตำบลของท่านมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ

อะไรบ้าง

☐ มี	☐ ไม่มี

ถ้ามี : ตัวอย่าง

20.1.....

20.2.....

20.3.....

20.4.....

21. ช่วยยกตัวอย่างการช่วยกันแก้ปัญหาของตำบลท่านซัก 1 เรื่อง

21.1.....

21.2.....

ส่วนที่ 4 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

22. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวได้เข้าร่วมกิจกรรมต่อไปนี้หรือไม่

22.1 ทอดเทียนพรรษาของตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.2 อบรมธรรมะของเจ้าคณะตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.3 งานปีใหม่ของตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.4 กีฬาเยาวชนตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.5 เวทีปราชญ์ชาวบ้าน	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.6 การประชุมชาวบ้านในระดับตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้
22.7 การปลูกป่าชุมชนของตำบล	☐ เคย	☐ ไม่เคย	☐ ไม่รู้

- 22.8 การประชุมเกี่ยวกับน้ำเสีย ☐ เคย ☐ ไม่เคย ☐ ไม่รู้
- 22.9 การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาของรพ.อุบลรัตน์ ☐ เคย ☐ ไม่เคย ☐ ไม่รู้
- 22.10 กิจกรรมอื่น ๆ ระบุ..... ☐ เคย ☐ ไม่เคย ☐ ไม่รู้
23. ท่านคิดว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนในการแก้ไขปัญหของตำบลมากน้อยอย่างไร
- ☐ มาก ☐ ปานกลาง ☐ น้อย ☐ ไม่มี
24. ท่านคิดว่าประชาชนในตำบลของท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา มากน้อย เพียงใด
- ☐ มาก ☐ ปานกลาง ☐ น้อย ☐ ไม่มี
25. ท่านเคยมีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลในหมู่บ้านอื่นหรือไม่
- ☐ เคย ☐ ไม่เคย

ถ้าเคย : ท่านติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องใด

25.1.....

25.2.....

25.3.....

25.4.....

26. ประชาชนในตำบลท่านมีปัญหาขัดแย้งกันหรือไม่อย่างไร.....

.....

ส่วนที่ 5 ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

26. ในตำบลของท่านมีปัญหาต่อไปนี้หรือไม่

26.1 น้ำเสีย	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.2 ฝุ่นละออง	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.3 อากาศเป็นพิษ	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.4 ขยะมูลฝอย	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.5 น้ำท่วม	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.6 แห้งแล้ง	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.7 ดินเสื่อม	☐ ไม่มี	☐ มี.....
26.8 ป่าไม้ลดลง	☐ ไม่มี	☐ มี.....

ส่วนที่ 6 ความสงบและความปลอดภัย

27. ท่านหรือสมาชิกของครอบครัวเคยมีปัญหาเกี่ยวกับคนนอกหมู่บ้านหรือไม่อย่างไร

☐ มี ☐ ไม่มี

ถ้ามี : ปัญหานั้นได้แก่อะไร

27.1.....

27.2.....

27.3.....

28. เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นท่านมีวิธีการแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร (ยกตัวอย่าง 1 ปัญหา)

28.1.....

28.2.....

29. ในตำบลของท่านมีปัญหาต่อไปนี้หรือไม่

29.1 ปัญหาสุขภาพดี ☐ ไม่มี ☐ มี

29.2 ปัญหาอาชญากรรม ☐ ไม่มี ☐ มี

29.3 ปัญหาโจรกรรม ☐ ไม่มี ☐ มี

29.4 ปัญหาความขัดแย้ง ☐ ไม่มี ☐ มี เรื่อง.....

29.5 ปัญหาอื่น ๆ ระบุ..... ☐ ไม่มี ☐ มี

ส่วนที่ 7 ด้านการช่วยเหลือพึ่งพากันและกัน.

30. ท่านคิดว่าประชาชนในตำบลของท่านมีการพึ่งพาและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องใดบ้าง

30.1.....

30.2.....

30.3.....

30.4.....

30.5.....

31. ท่านคิดว่าคนในตำบลช่วยเหลือพึ่งพากันมากขึ้นหรือน้อยลงอย่างไร

☐ มากขึ้น ☐ น้อยลง ☐ เท่าเดิม ☐ ไม่รู้

ส่วนที่ 8 ด้านสุขภาพและการจัดการสาธารณสุขชุมชน

32. ท่านและสมาชิกภายในครอบครัวมีโรคติดต่อเรื้อรังหรือไม่
- ☐ ไม่มี
- ☐ มี ชุมชนช่วยเหลืออย่างไร.....
33. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีผู้พิการหรือทุพพลภาพหรือไม่
- ☐ ไม่มี
- ☐ มี ชุมชนช่วยเหลืออย่างไร.....
34. ในตำบลของท่านมีการดูแลผู้สูงอายุอย่างไร
-
35. ครอบครัวของท่านเคยใช้บริการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่
- ☐ เคย ☐ ไม่เคย ☐ ไม่รู้
36. ครอบครัวท่านเคยใช้บริการของศูนย์สาธารณสุขหมู่บ้านหรือไม่
- ☐ เคย ☐ ไม่เคย ☐ ไม่รู้ว่ามี

ส่วนที่ 9 เกี่ยวกับการเกิดประชาคมตำบล

37. ท่านได้รับทราบเกี่ยวกับประชาคมตำบลหรือไม่
- ☐ ทราบ ☐ ไม่ทราบ
- ถ้าทราบ : ท่านทราบเกี่ยวกับประชาคมตำบลจากใคร
- 37.1.....
- 37.2.....
38. ท่านคิดว่าตำบลของท่านเกิดประชาคมตำบลหรือยัง
- ☐ เกิดแล้ว เพราะ.....
- ☐ ยังไม่เกิด เพราะ

39. ท่านคิดว่าเกณฑ์ในการเกิดประชาคมตำบลเป็นใครหรือหน่วยงานใด

☐ พระ	☐ ครู
☐ อบต.	☐ กลุ่มองค์กรชุมชน
☐ หน่วยงานของรัฐระบุ.....	
☐ หน่วยงานของเอกชนระบุ.....	
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

40. ท่านคิดว่าการเกิดประชาคมตำบลขึ้นอยู่กับปัจจัยอะไรบ้าง

☐ งบประมาณ	☐ จิตใจของชาวบ้าน
☐ ความร่วมมือของประชาชน	☐ การสนับสนุนจากเอกชน
☐ การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ	
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

41. ท่านคิดว่าในตำบลของท่านถ้าไม่มีหน่วยงานภายนอกเช่น รพ.อุบลรัตน์ / NGO

จะสามารถเกิดประชาคมตำบลได้หรือไม่

☐ ได้ เพราะ.....
☐ ไม่ได้ เพราะ.....

42. ปัจจุบันในตำบลของท่านองค์กรใดเป็นหลักในการรวมตัวของชาวบ้าน

☐ ไม่ทราบ	☐ วัด
☐ โรงพยาบาลอุบลรัตน์	☐ โรงเรียน
☐ อบต.	☐ นิคมสร้างตนเอง
☐ กลุ่มอาชีพในชุมชน	☐ อื่น ๆ.....

ภาคผนวก จ.

ประมวลภาพจากการศึกษา

สภาพความสมบูรณ์ของไร่นา ลำบตทุ่งโป่ง

รถบรรทุกไม้ยูคาลิปตัสรอขนส่งไปโรงงานตั้งติดกับท่าบ่อโลกสูง

ตลาดนัด ประชาคมตำบลโลกสูง

ประชุมชาวบ้านที่ตำบลทุ่งโพ

อนามัยตำบลโคกสูง ตั้งตรงข้ามกับ อบต.

องค์การบริหารส่วนตำบล คำนบลโคกสูง

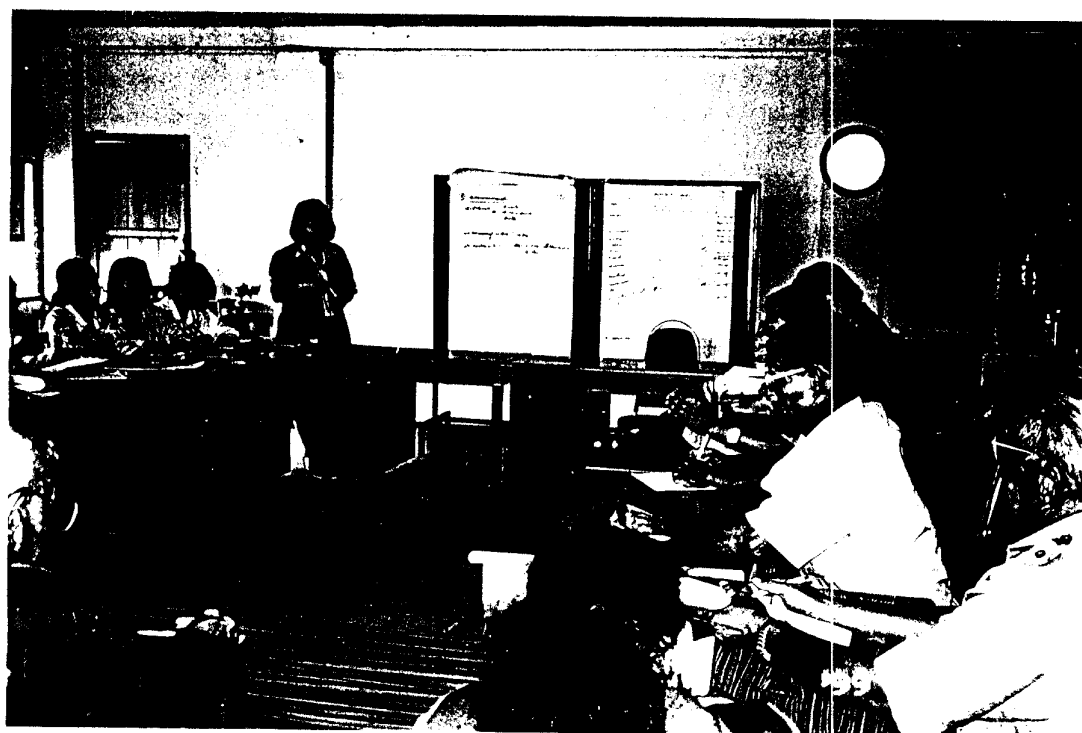
อนามัยตำบลทุ่งโพธิ์

องค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลทุ่งโพธิ์ ตั้งติดกับอนามัย

สัมภาษณ์เจ้าคณะตำบลโลกสูง

สนทนากลุ่มผู้นำตำบล

เสนอผลการศึกษาแก่ผู้นำชุมชนทั้งตำบลโคกสูง และตำบลทุ่งโป่ง